

KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA
VOIMAANTUMISEN KATALYYTTINÄ

Anu Pihl
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Helmikuu 2012

TIIVISTELMÄ

Kuntouttava työtoiminta voimaantumisen katalyyttinä

Anu Pihl

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Tuija Kotiranta

87 sivua, 6 liitettä

Helmikuu 2012

Tämän tutkielman tavoitteena on tuoda esiin ja kuvata kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden henkilöiden elämässä tapahtuneita myönteisiä laadullisia muutoksia. Tutkielmassa pohditaan lisäksi kuntouttavan työtoiminnan ja voimaantumisen välistä yhteyttä. Voimaantuminen on tässä tutkielmassa kaksoisroolissa. Se on yhtäältä kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuneiden myönteisten muutosten yhteinen nimittäjä ja toisaalta se on tuloksia selittävä teoreettinen viitekehys.

Sosiaalista työllistämistä koskevia lakeja ollaan parhaillaan uudistamassa. Sen myötä myös laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) on tarkastelun alla. Tämän vuoksi tutkielman aihe on juuri nyt erityisen ajankohtainen.

Tekemäni systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella kuntouttava työtoiminta on toimenpide, joka tukee *yksilön* elämänhallintaa. Se on *työmenetelmä*, jonka avulla asiakkaiden vaikeisiin tilanteisiin voidaan tarttua. Kuntouttava työtoiminta on edellä mainittujen lisäksi *yhteiskunnan* näkökulmasta tarkasteltuna tärkeä toimintamalli pitkäaikaisyöttömien aktivointiin ja yhteiskunnan yksi keino tarjota kansalaisilleen jotakin passiivisuuden sijaan.

Tämän pro gradu -tutkielman empiirinen aineisto muodostuu 48 eri tavalla onnistuneesta kuntouttavan työtoiminnan asiakastapauksesta. Voimaantuminen ilmeni näissä tapauksissa 46 erilaisena myönteisenä muutoksena. Tutkielman empiirinen aineisto on kerätty myönteisiä muutoksia etsien kuntouttavan työtoiminnan positiivisesta ääripäästä. Yli puolet tapausesimerkkien henkilöistä kärsi kuitenkin päihde- tai mielenterveysongelmasta. Yhteensä tapausesimerkeistä nousi esiin 38 erilaista syytä työttömyyden pitkittymiseen.

Sisällönanalyysin sekä määrällisen tekstianalyysin avulla aineistosta esiin nousseet myönteiset laadulliset muutokset on asetettu viiden pääluokan alle, jotka on nimetty 1) yhteisöläisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyviksi muutoksiksi, 2) päämääriin ja motivaatioon liittyviksi muutoksiksi, 3) kykyuskomuksiin ja itsetuntoon liittyviksi muutoksiksi, 4) mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyviksi muutoksiksi sekä 5) emotioihin ja mielenterveyteen liittyviksi muutoksiksi.

Tämän pro gradu -tutkielman keskeinen tulos on se, että kuntouttavan työtoiminta voi toimia voimaantumisen katalyyttinä. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen voi siis nopeuttaa ja edistää ihmisten voimaantumista.

Avainsanat: Kuntouttava työtoiminta, voimaantuminen

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	1
1. TUTKIELMAN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	5
2. AIKAISEMPI TUTKIMUS KUNTOUTTAVASTA TYÖTOIMINNASTA.....	8
2.1 Kuntouttavan työtoiminnan tausta ja tarkoitus.....	9
2.2 Kirjallisuuskatsauksen aineisto yleisesti.....	11
2.3 Yhteiskunnallisesta näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet.....	12
2.4 Työmenetelmän näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa käsittelevät opinnäytteet.....	14
2.5 Yksilön näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet.....	19
2.6 Workfare - kansainvälinen näkökulma kuntouttavaan työtoimintaan.....	23
3. VOIMAANTUMINEN.....	27
3.1 Voimaantumisen määrittely ja näkökulmia voimaantumiseen.....	28
3.2 Voimaantunut ihminen.....	31
3.3 Yleinen formaali voimaantumisen teoria ja sen viisi premissiä.....	32
3.4 Voimaantumisteorian merkitys asiakastyön näkökulmasta.....	35
4. AINEISTON KERUU JA ANALYYSIMENETELMÄT.....	37
4.1 Empiirisen aineiston kerääminen asiakkailta.....	38
4.2 Empiirisen aineiston kerääminen työntekijöiltä.....	39
4.3 Aineiston analyysi.....	41
4.4 Aineiston luotettavuus.....	44
5. MYÖNTEISET LAADULLISET MUUTOKSET.....	47
5.1 Mitä kuntouttavasta työtoiminnasta tilastoidaan.....	47
5.2 Empiirisen aineiston kuvailua.....	49
5.3 Työllistymisen esteet.....	51
5.4 Myönteiset laadulliset muutokset kuntouttavassa työtoiminnassa.....	53
<i>Yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät myönteiset muutokset.....</i>	<i>55</i>
<i>Päämääriin ja motivaatioon liittyvät myönteiset muutokset.....</i>	<i>57</i>
<i>Kykyuskomuksiin ja itsetuntoon liittyvät myönteiset muutokset.....</i>	<i>60</i>
<i>Mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyvät myönteiset muutokset.....</i>	<i>61</i>
<i>Emootioihin ja mielenterveyteen liittyvät myönteiset muutokset.....</i>	<i>63</i>
6. KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA VOIMAANTUMISEN KATALYYTTINÄ.....	65
6.1 Voimaantuminen sitoutumisen katalyyttinä.....	66
6.2 Kuntouttava työtoiminta voimaantumisen katalyyttinä.....	67
6.3 Mikä toimii kuntouttavan työtoiminnan katalyyttinä?.....	69
6.4 Todellinen vai näennäisyhteys?.....	71
7. YHTEENVETO JA POHDINTA.....	73
7.1 Yhteenveto.....	73
7.2 Eettiset näkökulmat.....	74
7.3 Pohdinta.....	76
KIRJALLISUUS.....	79
LIITTEET.....	88

JOHDANTO

Työllisyyteen ja työttömyyteen liittyvät teemat eivät varsinaisesti ole uusia tai tuoreita, mutta ne vaikuttavat aina olevan yhtä ajankohtaisia ja puhuttelevia. Jo itsenäisen Suomen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelmassa pelättiin työttömyyden yltyvän yhtä huutavaksi kuin silloin vallinnut nälänhätä, ellei siihen käydä viipymättä käsiksi. Viimeisimmässä hallitusohjelmassa työllisyyden edistämiseksi on varattu oma lukunsa. Hallitusohjelmassa ollaan työttömyydestä ja sen seurauksista edelleen hyvin huolissaan. ([http://www.valtioneuvosto.fi/.](http://www.valtioneuvosto.fi/))

Ylisosiaalineuvos Aulikki Kananoja ilmaisee huolensa erityisesti nuorten työttömyyden osalta. Hän on huolissaan tavoitteita vailla olevien nuorten haavoittuvuudesta, työhön kiinnittymisen vaikeuksista sekä päihde- ja mielenterveysongelmista johtuvista toimintarajoituksista, jotka johtavat osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien kapeutumiseen. (Kananoja 2012.)

Työttömyyden ja aktivoinnin teemat ovat kestopuheenaihe. Niiden kautta keskustelu kääntyy väistämättä myös kuntouttavaan työtoimintaan. Kuntouttava työtoiminta on juuri nyt erityisen ajankohtainen puheenaihe, koska sosiaalihuollon lainsäädäntöä ollaan parhaillaan uudistamassa. Vuonna 2001 voimaan astunut laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) on osaltaan sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamista miettivän työryhmän tarkastelun alla. (Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmä 2010, 55.)

Työelämäosallisuutta pohtineen asiantuntijatyöryhmän raportin (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011) mukaan kuntouttavan työtoiminnan kokonaisuus vaihtelee kunnittain ja toiminnan sisällöllinen ohjaus on hajanaista. Sen vuoksi kuntouttavan työtoiminnan järjestämistä koskevien säännösten soveltamista tulisi työryhmän mukaan selkeyttää ohjeistusta muuttamalla. Asiantuntijatyöryhmä näkee, että sosiaalisen työllistämisen kokonaisuuden arviointi saattaa johtaa laajempaan kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain uudistamiseen. Yksittäisenä merkille pantavana muutoksena työryhmä ehdottaa, että kuntouttavan työtoiminnan lain nimi tulee muuttaa vastaamaan paremmin lain sisältöä. (Ilmonen ym. 2011, 32.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on 16.1.2012 asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on pohtia sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita. Työryhmän yhtenä monista haasteellisista tehtävistä mainitaan, että työryhmän tavoitteena on arvioida mahdollisuus yhdistää sosiaalihuoltolaissa, laissa kehitysvammaisten erityishuollosta sekä laissa kuntouttavasta työtoiminnasta olevat työelämäosallisuutta tukevat toimet yhden lain alle. Työryhmän toimikausi kestää vuoden 2013 loppuun saakka. (Asettamispäätös, STM 100:00/2011.)

Kuntouttava työtoiminnan kehittäminen löytyy myös Kaste II -ohjelman sisällöistä. Kuntouttavan työtoiminnan kehittäminen sisältyy riskiryhmien osallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä edistävään osakokonaisuuteen. (Kaste 2012–2015.)

Kuntouttavaa työtoimintaa ollaan siis parhaillaan kehittämässä ja uudistamassa monesta suunnasta, mikä tekee kuntouttavasta työtoiminnasta erittäin ajankohtaisen aiheen. Koen tärkeänä ja mielekkäänä tuoda tämän pro gradu -tutkielman kautta esille asiakastyön näkökulmaa kuntouttavaan työtoiminnan kehittämisen tueksi.

Astuttuaan voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) toimi palvelujärjestelmä aktivoijana. Yhteiskunnan eri toimijoiden aktivoituessa alkoi aktivoiva vaikutus vähitellen koskea myös asiakkaita, vaikkakaan tuo aktivoiva vaikutus ei suuntautunut suoraan avoimille työmarkkinoille, kuten oli ollut tarkoitus. Mika Ala-Kauhaluoman, Elsa Keskitalon, Tuija Lindqvistin sekä Antti Parpon (2004) mukaan aktivoituminen alkoi näkyä ihmisten koetun elämänlaadun paranemisena (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 3–5). Jarno Karjalainen ja Vappu Karjalainen (2010) jatkavat samansuuntaisesti, että kuntouttava työtoiminta tuo asiakkaiden usein lähes pysähtyneeseen elämäntilanteeseen ”jotain myönteistä” (Karjalainen & Karjalainen 2010, 69). Minua kiinnostaa mitä elämänlaadun paraneminen ja ”jotain myönteistä” voi pitää sisällään.

Elämänlaadun paraneminen ja ”jotain myönteistä” ovat aktivoitumiseen vahvasti liittyviä teemoja, joita ei systemaattisesti tilastoida tilastoihin tai erilaisiin asiakasrekistereihin, koska tilastoinnin apuvälineitä eikä mittareita ei tähän tarkoitukseen juurikaan ole olemassa. Kuntouttavan työtoiminnan tilastointi on todettu hankalaksi sekä osin päällekkäiseksi. Tämän vuoksi kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuuden arviointi jää heikoksi asiakkaan näkökulman osalta. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 15.) Tämä on toinen syy, minkä

vuoksi haluan nostaa tässä pro gradu -tutkielmassa esiin kuntouttavan työtoiminnan laadulliset muutokset ihmisten elämässä.

Kaija Rautakorpi (2010) hahmottelee omassa pro gradu -tutkielmassaan yhtä mittaria kuntouttavan työtoiminnan ja voimaantumisen havainnoimiselle, josta keskustelu laadullisista mittareista ja niiden kehittämisestä on hyvä aloittaa. Laadullisten mittareiden kehittäminen kuntouttavaan työtoimintaan on tärkeää, koska puuttuvien mittareiden myötä kuntouttavan työtoiminnan syvämpi merkitys asiakkaalle ja yhteiskunnalle sekä sen sisältö ja vaikuttavuus jäävät epäselväksi ja häilyväksi. Yhtäläillä mittareiden puuttuessa epäselväksi jää myös kuntouttavan työtoiminnan vaikuttamattomuus tai sen kielteiset vaikutukset ihmisen elämään.

Tilastoinnin epäkohtia tuo hieman eri kontekstissa esiin myös Leila Rauvolan (2009) lisen-siaattitutkimus, jonka mukaan sellaiset nuoret, jotka kvantitatiivisten tilastojen valossa eivät hyötäneet kuntouttavasta työtoiminnasta, hyötivät siitä kuitenkin, kun aineistoa tarkasteltiin laadullisin keinoin (Rauvola 2009, 106). Rauvolankin (2009) työstä nousee esiin se, että kuntouttavan työtoiminnan myötä tuloksia syntyy, mutta ne eivät näy tilastoissa.

Aloitin työt kuntouttavan työtoiminnan parissa neljä kuukautta sen jälkeen kun laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) astui voimaan. Olen ohjannut kuntouttavaa työtoimintaa ensin yhteispalvelukokeilun aikana ja myöhemmin Jyväskylän työvoiman palvelukeskuksessa yhteensä seitsemän vuotta. Sen ajan, kun olen ollut poissa toimeni hoitamisesta, olen seurannut kuntouttavassa työtoiminnassa tapahtuneita muutoksia opiskelemalla aiheesta lisää ja laajentamalla sitä kautta osaamistani ja näkökulmaani aiheeseen. Oman työni kautta vuosien saatossa esiin noussut huoli on ollut, kuinka kuntouttavan työtoiminnan parissa tehty työ ja tulokset saadaan hiljaisen tiedon muodosta näkyvään muotoon. Tehty työ ja muutokset asiakkaiden tilanteissa eivät tule kokonaisuudessaan näkyväksi käytössä olevien tilastojen kautta. Suurin osa asiakastilanteissa kirjatusta tiedosta jää päiväkirjatyypiseen muotoon, josta sitä ei pystytä nostamaan laajemmin esiin. Tehdyn työn näkyväksi tekeminen on kolmas syy miksi haluan tuoda esiin kuntouttavassa työtoiminnassa tapahtuneita myönteisiä muutoksia.

Näkökulmaa ja suuntaa tälle pro gradu -tutkielmalle hain tekemällä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kuntouttavasta työtoiminnasta sosiaalityön opintojen kandidaatintyötä korvaavaksi tehtäväksi syksyllä 2011. Kävin tuohon kirjallisuuskatsaukseen läpi kaikki Suo-

men yliopistoissa kuntouttavasta työtoiminnasta tehdyt opinnäytteet, jotka oli julkaistu 10.8.2011 mennessä. Kirjallisuuskatsauksen keskeiset tulokset löytyvät taulukosta, joka on tämän pro gradu -tutkielman liitteenä neljä (Liite 4).

Taulukoitujen tulosten lisäksi tekemäni kirjallisuuskatsauksen merkitys tälle pro gradu -tutkielmalle oli siinä, että sen tekemisen kautta minulle selkeni mistä näkökulmista tutkimusta on jo tehty ja toisaalta mitä asioita on käsitelty jo useampaankin kertaan. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tekeminen auttoi minua suuntaamaan tämän pro gradu tutkielman näkökulmaa vähemmän tutkituille alueille. Aloin tarkastella kirjallisuuskatsauksen tekemisen myötä teoreettisia näkökulmia ja viitekehyksiä erittäin kriittisesti tarkasteltuani kaikkia kuntouttavasta työtoiminnasta tehtyjä tutkimuksia kokonaisuutena.

Tässä pro gradu -tutkielmassa ovat esillä kuntouttavan työtoiminnan lisäksi työttömyyden, aktiivisuuden sekä voimaantumisen teemat. Opinnäytteeni näkökulmaan on vaikuttanut työkokemukseni lisäksi tekemäni systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja erityisesti Tuija Kotirannan väitöskirja *Aktiivisuuden paradoksit* (2008) sekä Juha Siitosen (1999) väitöskirja *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*.

Tämä pro gradu -tutkielma aluksi esittelen tutkimustehtäväni luvussa yksi. Sen jälkeen käyn läpi aikaisemmin tehdyn tutkimuksen kuntouttavasta työtoiminnasta, jonka jälkeen esittelen voimaantumisen käsitteen. Viitekehyksen ja tutkielman taustojen esittämisen jälkeen kuvaan empiirisen aineistoni keruun ja käyttämäni analyysimenetelmät. Luvussa viisi esitän empiirisen aineistoni analyysin tulokset ja luvussa kuusi yhdistän analyysin tulokset voimaantumisen teoreettiseen viitekehykseen. Lopuksi, luvussa seitsemän, kokoan tämän pro gradu -tutkielman tulokset yhteen ja pohdin tutkielman tekemisen prosessia.

1. TUTKIELMAN TAVOITE JA TUTKUMUSTEHTÄVÄ

Tämän tutkielman tavoitteena ja tutkimustehtävänä on tuoda esiin ja kuvata kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden henkilöiden elämässä tapahtuneita myönteisiä laadullisia muutoksia. Nämä muutokset ovat yleensä sellaisia muutoksia, joita ei voida dokumentoida määrällisiin tilastoihin ja jotka sen vuoksi jäävät usein kuvaamatta. Tutkimuskysymykseni kuuluu: millaisia myönteisiä laadullisia muutoksia kuntouttavan työtoiminnan myötä ihmisten elämässä tapahtuu?

Kuntouttavaa työtoimintaa arvioidessa läsnä ovat yleensä tuloksellisuuden arvioinnin kaksi näkökulmaa: sijoittumiskriteerit sekä auttamiskriteerit. Sijoittumiskriteereillä viitataan lain määrällisiin, kvantifioitavissa oleviin tuloksiin. Tässä pro gradu -tutkielmassa paneudutaan auttamiskriteereihin. Niiden kautta palvelun lopputulosta arvioidaan tavoitteiden lisäksi muina mahdollisina yksilön hyvinvointia tukevana seurannaisvaikutuksina. Näitä vaikutuksia voivat olla esimerkiksi terveydentilan koheneminen tai koetun kompetenssin kasvu. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 135.)

Varsinainen tutkimuskysymykseni johtaa minut pohtimaan myös sitä, mistä nämä muutokset itse asiassa kertovat ja päädyn pohtimaan voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan välistä yhteyttä. Kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuneiden myönteisten laadullisten muutosten ja voimaantumisen välisen yhteyden tarkastelemista voidaan pitää tämän pro gradu -tutkielman toisena tutkimustehtävänä.

Olisin voinut aivan yhtä hyvin päätyä tutkimaan kielteisiä laadullisia muutoksia, joita kuntouttavan työtoiminnan myötä ihmisille tapahtuu. Kuntouttava työtoiminta on velvoittava toimenpide ja velvoittavuus tarkoittaa myös sitä, että kuntouttava työtoiminta on sanktioitu toimenpide. Yksi näkyvimmistä kielteisistä muutoksista, joita kuntouttavan työtoimintaan osallistumisesta voi seurata, on taloudellisen tilanteen heikkeneminen esimerkiksi luvattomien poissaolojen tai kuntouttavan työtoiminnan keskeyttämisen myötä. Omassa työssäni olen huomannut, että useinkaan ei voi ennalta aavistaa kuka asiakkaista viihtyy ja pärjää missäkin työssä tai työyhteisössä. Joskus työ ei kohtaa tekijäänsä, työyhteisöön sopeutuminen jää toteutumatta tai ihmisen työkykyisyys ei olekaan sillä tasolla, että kuntouttava työtoiminta voisi jatkua. Tällöin kuntouttava työtoiminta todennäköisesti keskeytyy eikä sen

voida katsoa onnistuneen tai voimaannuttaneen asiakasta. Tämän näkökulman esiin tuominen on kuitenkin toisen tutkielman aihe.

Tehdyn tutkimuksen mukaan 73 % kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneista on tyytyväisiä kuntouttavan työtoiminnan jaksoonsa, eivätkä he katsoneet siihen liittyneen mitään ongelmia. Lopuilla 27 prosentilla ongelmat olivat liittyneet siihen, että he olivat kokeneet sanan ”kuntouttava” loukkaavana ja useat vastaajat olivat tyytymättömiä työtoiminnan rahoitukseen, työn yksipuolisuuteen tai siihen, että se ei ollut palvellut heidän osaamistaan parhaalla mahdollisella tavalla. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 142.) On siis hyvä, että työelämäosallisuutta pohtinut asiantuntijatyöryhmä ehdottaa kuntouttavan työtoiminnan nimen muuttamista. (Ilmonen ym. 2011, 32.) Tutkimukseen vastaajista pieni osa koki, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen oli vaikuttanut haitallisesti heidän tulevaisuuden suunnitelmiinsa (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 157). Kuntouttavan työtoiminnan kriittiseen tarkasteluun ja sen epäkohtien esiin tuomiseen olisi siis yhtäläillä ollut tarvetta. Pidin itse kuitenkin motivoivampana syventyä ja pysähtyä nimenomaan myönteisten muutosten äärelle.

Tutkielmassani etsitään ja kuvataan *asiakkaissa* ja asiakkaitten elämässä tapahtuneita muutoksia. Pääasiallinen aineisto on kerätty *työntekijöiltä*. Perustelen valintaani sillä, että ulkoapäin tarkasteltuna tapahtuneet muutokset saatetaan havaita helpommin ja oletan, että työntekijä havaitsee ulkoa päin katsellessaan sellaisia muutoksia, joita asiakas ei itse miellä muutokseksi tai ei kenties osaisi asiaa pukea sanoiksi. Olen kiinnostunut tässä pro gradu -tutkielmassa kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista yksilön näkökulmasta. Sen vuoksi halusin nostaa asiakkaiden äänen kuuluviin, joten yritin kerätä empiiristä aineistoa myös asiakkailta itseltään.

Aiheen rajaaminen on haasteellista ja välttämätöntä. Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes ja Paula Sajavaara (2005) tuovat esiin aloittelevalla tutkijalla olevan taipumus tehdä perusvirhe aiheen rajaamisessa tai pikemminkin sen rajaamattomuudessa. Aloittelevat tutkijat valitsevat aiheita, jotka ovat toivottoman laajoja tutkittavaksi. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 75.) Kuntouttava työtoiminta liittyy keskeisesti moneen laajaan kokonaisuuteen (esimerkiksi aktivointi, työttömyys, aktiivinen sosiaalipolitiikka) niin läheisesti, että rajaaminen ja sen viitekehykseen asettaminen on välttämätöntä.

Kuntouttavaa työtoiminnan myötä tapahtuneita myönteisiä muutoksia koskevan empiirisen aineiston ohjaamana tämän pro gradu -tutkielman teoreettiseksi viitekehyyksi rajautui ja varmistui *voimaantuminen*. Tässä pro gradu -tutkielmassa voimaantuminen on kaksoisroolissa. Se on yhtäältä kuntouttavassa työtoiminnassa esiintyneiden muutosten yhteinen nimittäjä, eli kuntouttavan työtoiminnan tulos ja toisaalta se on tuloksia selittävä teoreettinen viitekehys.

2. AIKAISEMPI TUTKIMUS KUNTOUTTAVASTA TYÖTOIMINNASTA

Jari Metsämuuronen (2011) toteaa, että tieteelliselle tiedolle on luonteenomaista kumulointuminen. Lisäksi hän toteaa, että on ensisijaisen tärkeää tutustua huolellisesti kirjallisuuteen, joka koskettaa valittua aihepiiriä. (Metsämuuronen 2011, 39.)

Tein siis sosiaalityön opintojen kandidaatintutkielmaa korvaavaksi työksi systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kuntouttavaa työtoimintaa koskevasta yliopistollisesta tutkimuksesta 2000-luvulla. Se valmistui lokakuussa 2011. Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa olivat mukana *kaikki* Suomessa 10.8.2011 mennessä julkaistut aihetta käsittelevät opinnäytteet. En siis valinnut kirjallisuuskatsaukseen mukaan otettavia lähteitä oman mielenkiintoni perusteella. Julkaistuja opinnäytteitä löytyi yhteensä 21, joista kaksi oli väitöskirjoja, kaksi liseniaattitutkimuksia ja loput pro gradu -tutkielmia. Pro gradu -tutkielmista kymmenen (10) oli sosiaalityön pro graduja, yksi (1) sosiologian, kolme (3) yhteiskuntapolitiikan, kaksi (2) sosiaalipolitiikan ja yksi (1) laskentatoimen pro gradu -tutkielma.

Kirjallisuuskatsauksen aineiston kerääminen ja etsiminen ei ollut aivan yksinkertainen tehtävä. Tutkielmista osan sain käsiin ohjaajani Kotirannan avustuksella ja osa oli saatavilla vaivattomasti sähköisessä muodossa. Osan sain tilattua painettuna versiona Jyväskylän yliopiston kirjaston kaukolainauspalvelun avustuksella. Näitä opinnäytteitä ei kuitenkaan saanut kotilainaan. Kuusi opinnäytettä toimitettiin minulle mikrofilmeinä. Valokuvaisin mikrofilmien lukulaitteen näytön kautta nämä kuusi opinnäytetyötä sivu sivulta, koska olisin tarvitsevani aineistoa uudelleen kirjallisuuskatsauksen analyysin edetessä. Otin yhteensä 618 valokuvaa, joissa jokaisessa on kuvattuna yksi pro gradu -tutkielman sivu.

Aineiston analysoinnin ja systemaattisen tarkastelun helpottamiseksi jaoin opinnäytetyöt kolmeen eri ryhmään, sen mukaan mistä näkökulmasta ne oli tehty. Näkökulmina käytin yhteiskunnallista näkökulmaa, työmenetelmien näkökulmaa sekä yksilön näkökulmaa.

Metsämuuronen (2011) mukaan ensimmäinen siteeraamista kestävä tutkimuksen taso on liseniaattityö (Metsämuuronen 2011, 45). Kirjallisuuskatsauksessa mukana oli kaksi liseniaattityötä ja kaksi väitöskirjaa. Halusin kirjallisuuskatsaukseen mukaan Metsämuuronen

toteamuksesta huolimatta myös pro gradu -tasoiset tutkielmat ajatellen, että ne antaisivat toisilleen tukea ja vahvistusta aiheen ympäriltä, vaikka ne eivät yksinään olisi sellaista tutkittua tietoa, jota voitaisiin pitää erityisen vahvana näyttönä tutkituista asioista.

Tässä luvussa kuvaan ensin lyhyesti kuntouttavan työtoiminnan yleisellä tasolla ja sen jälkeen esitän tekemäni systemaattisen kirjallisuuskatsauksen keskeisimmät ja tämän pro gradu -tutkielman kannalta oleelliset tulokset. Esittelen lisäksi kansainvälistä näkökulmaa kuntouttavaan työtoimintaan, josta löytyy viitteitä siihen, kuinka Suomessa on kuntouttavaan työtoimintaan päädytty. Tämän pro gradu -tutkielman liitteeksi liitän taulukon 2000-luvulla tehdyistä kuntouttavaa työtoimintaa koskevista opinnäytteistä (Liitteet 4, 5 ja 6), josta käy ilmi kunkin opinnäytteen tutkimusongelma, tutkimusmenetelmät sekä keskeiset tulokset.

2.1 Kuntouttavan työtoiminnan tausta ja tarkoitus

Ihminen voi orientoitua uudelleen todellisuuteen varmimmin jonkin uuden toiminnan kautta (Kotiranta & Virkki 2011, 125). Olen asiasta samaa mieltä. Kuntouttava työtoiminta voi parhaassa tapauksessa olla asiakkaalle tällaista uudenlaista toimintaa.

Kuntouttava työtoiminta kuuluu yhtenä osana laajempaan kokonaisuuteen, jota kutsutaan sosiaalisesti työllistämiseksi. Sosiaalisen työllistämisen lainsäädäntö perustuu sosiaalihuoltolakiin (710/1982), kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin (519/1977) sekä lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 13.)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta määrittelee pykälässä kaksi kuntouttavan työtoiminnan kunnan järjestämäksi toiminnaksi, ”jonka tarkoituksena on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle” (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001, § 2). Elämänhallinta mainitaan pykälässä kaksi ennen työllistymisen tavoitetta. En tiedä onko sanat asetettu tietoisesti tähän järjestykseen, mutta elämänhallinnan ensisijaisuutta tukee myös se, että kuntouttavan työtoiminnan on todettu olevan enemmän sosiaalipoliittinen kuin työllisyyspoliittinen toimenpide. Entinen työministerimme Tarja Filatov on todennut, että hänen mielestään kuntouttava työtoiminta on puhtaasti sosiaalipoliittikkaa, jonka tarkoituksena on ehkäistä syrjäytymistä. Sosiaalipoliittista näkökulmaa vahvistaa myös se, että kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen on kuntien vastuulla. (Ala-

Kauhaluoma ym. 2004, 135) Oman työkokemukseni perusteella uskallan olla samaa mieltä ja asettaa elämänhallinnalliset teemat kuntouttavan työtoiminnan keskeisimmäksi tavoitteeksi.

Ennen kuin laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) astui Suomessa voimaan, oli kansainvälisesti vastaavanlaisia malleja otettu käyttöön jo useammassa maassa, joissain maissa, kuten Saksassa, jo niinkin aikaisin kuin vuonna 1961 (Lødemel 2001, 71). Siirtyminen hyvinvoinnista ”workfareen”, työn kautta saatavaan hyvinvointiin, oli siis alkanut muualla maailmassa jo paljon aiemmin kuin Suomessa.

Alun perin kuntouttava työtoiminta oli nimeltään kuntouttava työllistäminen, josta aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmä puhuu vuonna 1999. Työryhmä esitti tuolloin kokonaan uutta järjestelmää, jonka myötä yhdistettäisiin ja vakiinnutettaisiin monia tuolloin meneillään olevia kokeiluja.

Kuntouttava työllistäminen haluttiin osaksi suomalaista palvelujärjestelmää, jolloin järjestelmästä puuttui kokonaan viimesijainen aktivointijärjestelmä. Kuntouttava työllistäminen määriteltiin työryhmän muistiossa kuntien ja työhallinnon yhteistoimintamuodoksi, joka tarjoaa kunnille uuden toimintamallin järjestämisvelvollisuuden puitteissa. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 1999, 81–82)

Kotiranta on tarkastellut väitöskirjassaan ”Aktivoinnin paradoksit” kriittisesti prosessia, joka johti siihen, että ”aktivointilaista” tuli laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). Laille annettu nimi ja se, että kuntoutus liitettiin työttömyyteen ja työllistämiseen aiheutti sen, että työttömyys lääketieteellistettiin. Suunta olisi voinut olla Kotirannan mukaan toinenkin, ainakin jälkeinpäin ajateltuna. (Kotiranta 2008, 21–22.)

Aktiivinen sosiaalipolitiikka työryhmän muistiossa todetaan kuntouttavasta työtoiminnasta, että ollakseen motivoivaa sen tulee olla sovitettu niin, että se on asiakkaan kannalta mielekästä ja riittävän vaativaa. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka työryhmän muistio 1999, 84) Tässä riittää haastetta sekä kuntouttavaa työtoimintaa tarjoaville tahoille kuin niille, jotka yhdessä asiakkaan kanssa kuntouttavaa työtoimintaa yksilöllisesti suunnittelevat.

2.2 Kirjallisuuskatsauksen aineisto yleisesti

Kirjallisuuskatsaukseni aineistohaun tein 10.8.2011 yliopistokirjastojen tietokanta Lindaan. Aiheen rajauksen ja tutkimuskysymyksen asettamisen jälkeen suoritin monikenttähaun, jossa rajasin aineistohaun koskemaan ”opinnäytteitä”. Rajaus kohdistuu tällöin väitöskirjoihin, lisensiaattitöihin, pro gradu -tutkielmiin sekä diplomitöihin. Hakusanani oli kentässä ”kaikki sanat” (sanahaku kaikista kentistä) kuntouttava työtoiminta. Tein 10.8.2011 haun yliopistojen tietokantaan myös ruotsiksi hakusanalla ”arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte”, mutta tämä haku ei tuottanut yhtään tulosta.

Hakuni yliopistokirjastojen tietokantaan tuotti 32 osumaa. Kirjallisuushaun jälkeen kävin aineiston yksitellen läpi nimen ja tietokannan lyhyen kuvauksen perusteella ja hyväksyin tai hylkäsin tutkielman sen perusteella oliko se aiheittani käsittelevä vai ei. Pois jäi esimerkiksi autismia tai musiikkia käsitteleviä opinnäytteitä sekä kahteen kertaan haussa esiin nousseita opinnäytteitä. Lopulta kirjallisuuskatsaukseni aineistoksi jäi 21 opinnäytetyötä.

Tarkastellessani tekemäni kirjallisuuskatsauksen aineistoa ensin kokonaisuutena frekvenssien avulla, havaitsin, että sisällysluetteloissa eniten esiintyvä teema oli ”aktiivinen sosiaalipolitiikka”. Se esiteltiin 13 kertaa.

Koska aineistoni oli haettu hakusanalla ”kuntouttava työtoiminta” on luonnollista, että kuntouttavan työtoiminnan teema nousee esiin sisällysluetteloissa yhdeksän kertaa. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) esitellään opinnäytteissä seitsemän kertaa ja aktivointisuunnitelma kuusi kertaa, samoin aktivointi.

Syrjäytyminen, elämänhallinta sekä kuntoutus nostettiin esiin viisi kertaa ja työ, yhteiskunnan muutos ja aktiivinen työvoimapolitiikka neljässä opinnäytteessä. Erilaisia ”elämän” asioita nousee esiin paljon: elämänpolku, elämäntilanne, elämäntapa, elämänkulku, elämänvoima, elämänkaari, elämänlaatu, elämänhallinta, elämänriskit. Näistä eniten käytetty oli elämänhallinta, joka esiintyi viidessä opinnäytteessä. Näiden frekvenssilukujen kautta aloin miettiä oman pro gradu -tutkielmani lähtökohtaa ja päätin pysytellä mahdollisimman vähän tutkituissa teemoissa ja käsitellä jo useaan kertaan käsiteltyjä, mutta oleellisia asioita mahdollisimman ytimekkäästi.

2.3 Yhteiskunnallisesta näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tehdyt opinnäytteet kuvaavat kuntouttavaa työtoimintaa käsitteiden, lakien ja talouden tasolla. Näitä opinnäytteitä on 2000-luvulla valmistunut kuusi. Näistä kaksi on väitöskirjatutkimuksia ja neljä pro gradu -tutkielmaa (Liite 4).

Mielenkiintoista oli, että näistä kuudesta opinnäytteestä peräti neljässä pääasiallisena aineistona oli käytetty kuntouttavan työtoiminnan lain valmisteluun ja käsittelyyn liittyviä asiakirjoja joissakin lisänä itsessään lakia kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001).

Tiina Jauhiaisen (2005) sekä Jussi Lehdon (2008) pro gradu -tutkielmat käyttävät molemmat aineistonaan ja arvioinnin kohteenaan asiakirjoja ja keskustelua, jotka ovat edeltäneet kuntouttavan työtoiminnan lain voimaan tuloa. Jauhiainen kysyy aineistoltaan *miten* kuntouttavaa työtoimintaa perustellaan, miten siitä argumentoidaan. Hänen pro gradu -tutkielmassaan analysoidaan sitä, mitä paljaalla silmällä ei nähdä (Jauhiainen 2004, 2). Lehto (2008) keskittyy omien sanojensa mukaan enemmän lakiehdotuksen sisällöllisiin ongelmiin ja ristiriitoihin arvioidessaan omansa ja Jauhiaisen pro gradu -tutkielman eroavaisuuksia (Lehto 2008, 33).

Näiden lisäksi myös kolmas pro gradu -tutkielma paneutuu aikaan ennen kuin laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) astui voimaan. Taina Saarinen (2008) etsii lainvalmisteluasiakirjoista sitä, mitä esimerkiksi työttömistä ja työttömyydestä ajateltiin lain valmistelun aikoihin. Tässä pro gradu -tutkielmassa aihetta lähestytään historian tutkimuksen avulla yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. (Saarinen 2008, 4.) Näissä kolmessa pro gradu -tutkielmassa toistuu viitekehyksenä aktiivinen sosiaalipolitiikka ja 1990-luvun jälkeinen muutos, joka johti siihen, että laki kuntouttavasta toiminnasta (189/2001) säädettiin.

Näkökulmien ja analyysimenetelmien eroavaisuuksista huolimatta kaikkien näiden pro gradu -tutkielmien tuloksissa oli paljon yhteneväisyyksiä. Taloudelliset näkökulmat (säästöt, tuottavuus ja tehokkuus) nousivat esiin päättäjien huolena ja tavoiteltavina asioina. (Saarinen 2008, 81; Jauhiainen 2004, 62–63) Toinen esiin noussut teema oli se, että työttömät koettiin vaikeasti määriteltävänä joukkona ja ajateltiin, että kuntouttavan työtoimin-

nan avulla tästä ”epämääräisestä joukosta” saadaan paremmin kiinni. (Jauhiainen 2004, 75–76, Lehto 2008, 75; Saarinen 2008, 93) Kuntouttava työtoiminta vaikutti kaikkien kolmen opinnäytteen tulosten perusteella jännitteisenä ja arvolatautuneena - menetelmistä ja tutkimuksen asetelmasta riippumatta.

Arvolatautunut asetelma kuntouttavassa työtoiminnassa on varmasti edelleenkin. Aktiivoinnin ja kuntouttavan työtoiminnan arvolataukset, jännitteet ja ristiriidatkin kuvataan erityisen hyvin Kotirannan (2008) väitöskirjassa Aktiivoinnin paradoksit. Siinä pohditaan jännitteitä ja ristiriitaisuuksia, joita aktivointiin liittyy, kuten ”pakon paradoksia”: toisaalta ymmärretään, että ihmistä ei voida aktivoida, mutta paradoksaalisesti häntä on pakko aktivoida (Kotiranta 2008, 99). Sen lisäksi aktivoidaan työhön, jota paradoksaalisesti ei välttämättä edes ole kaikille (Kotiranta 2008, 15). Kotiranta toteaa Sipilän sanoin, että sosiaalipolitiikalla, sosiaalihuollolla ja sosiaalityöllä on kaksinaisuusluonne (Kotiranta 2008, 172). Tämä johtaa väistämättä jännitteisiin, jotka olivat havaittavissa jo lain valmisteluvaiheessa.

Yhteiskunta, poliittisten päättäjien ja asiantuntijoiden kautta, on asettanut lain kuntouttavasta työtoiminnasta ja sen myötä työttömille on asetettu velvollisuus osallistua aktivointitoimenpiteisiin ja tätä aktivoinnin velvollisuutta virkamiehet toteuttavat. Päättäjillä on ollut lakia säädettäessä tiedossa se, että ihmisiä tulisi ohjata vapaaehtoisuus ja oma motivaatio (Jauhiainen 2004, 65), mutta paternalistinen yhteiskunta, jota Elsa Keskitalo (2008) kuvaa väitöskirjassaan, ei voi jättää kansalaisiaan holhoamatta. Paternalistinen yhteiskunta ohjaillee isällisin ottein sitä, miten kansalaisen tulee toimia, jotta olisi esimerkiksi oikeutettu tiettyihin sosiaalietuuksiin. Tällaista Keskitalon (2008) kuvaamaa holhoamista lain valmisteluasiakirjoista löysi myös Lehto (2008, 75).

Edellä mainitussa Keskitalon (2008) väitöskirjassa, joka käsittelee sosiaalisesta kansalaisuutta ja uutta paternalismia, empiirisenä tutkimuskohteena on laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001). Siinä käsitellään lisäksi hyvinvointivaltion muutosta, johon liittyy oleellisesti laki, sen synty ja historia.

Esitettyihin taloudellisuuden ja tehokkuuden toiveisiin tuo selvyyttä Anne-Mari Ulfvesin (2010) pro gradu -tutkielma kustannuslaskennasta ja vaikuttavuudesta aikuissosiaalityön aktivointipalvelussa. Se kuvaa erään kunnan kustannukset kuntouttavalle työtoiminnalle sekä muille työllistymistä tukeville toimenpiteille. Laskentakaava kustannuksille on mielenkiintoinen, vaikkakin se on mielestäni hieman pelkistetty. Yhtä valmista kaavaa on vai-

kea sovittaa kuntouttavan työtoiminnan kontekstiin. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) edellyttää, että toiminta on järjestettävä yksilöllisesti ja mielekkäästi. Oman pro gradu -tutkielmani empiirinen aineisto osoittaa, että kuntouttava työtoiminta on varsin yksilöllinen toimenpide. Lisäksi oman työkokemukseni perusteella voin todeta, että asiakkaat tarvitsevat hyvin erilaisia palveluita, jotka ovat myös kustannuksiltaan erilaisia. Talouden ja vaikuttavuuden näkökulma on kuitenkin kuntatalouden kannalta erityisen tärkeä ja mielenkiintoinen, koska taloudellisuus on yksi keskeinen asia, jota kunnat aktivoinnilla tavoittelevat.

Jo lakiesitystä edeltävissä keskusteluissa taloudellisuus, säästöt ja tuottavuus nousevat esiin, eikä niiden merkitys ainakaan ole nykyisessä yhteiskunnan taloudellisessa tilanteessa vähentynyt. Ulfves on laskenut asiakkaasta syntyvät kustannuksia kunnalle, jos asiakas jätetään aktivoimatta (Ulfves 2010, 72). Ulfvesin pro gradu -tutkielman esimerkkikunnassa kuntouttava työtoimintaan osallistuva kuntalainen oli taloudellisempi vaihtoehto kunnille kuin karenskien (tai muiden sanktioiden) antaminen tai passiivisesti työmarkkinatuen maksaminen. Kuntouttava työtoiminta oli edullisin toimenpide verrattuna muihin työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. (Ulfves 2010, 145–155.)

Tekemässäni kirjallisuuskatsauksessa esitin tutkimuskysymyksenäni yhteiskunnalliselle tarkastelun näkökulmalle: millaisena kuntouttava työtoiminta liittyy yhteiskunnalliseen keskusteluun ja yhteiskunnalliseen muutokseen? Vastauksen voisi tiivistää sanomalla, että kuntouttava työtoiminta on ollut pyrkimys ottaa kiinni työttömien joukosta, johon muilla keinoin on ollut vaikea puuttua. Yhteiskunta on ollut muuttuvassa yhteiskunnassa huolissaan syrjäytymisestä sekä talouden ja tehokkuuden näkökulmista lakia luodessaan ja ottanut isällisen roolin paimentaessa työttömiään. Kuntouttava työtoiminta on ollut ristiriitainen toimenpide, joka herättää paljon keskustelua yksilön vapaudesta ja pakosta.

2.4 Työmenetelmän näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa käsittelevät opinnäytteet

Työmenetelmien näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastellaan toimijaverkoston, tehtyjen suunnitelmien sekä työmenetelmien kautta. Tässä näkökulmassa onkin mukana esimerkiksi arviointitutkimuksia erilaisista työllistävästä tai kuntouttavaa työtoimintaa tar-

joavista hankkeista. Neljässä opinnäytetyössä empiirinen aineisto oli kerätty teemahaastatteluilla ja muissa oli paneuduttu asiakasrekisteritietoihin, aktivointisuunnitelmiin, kirjallisuuteen sekä tutkijan omiin kokemuksiin. Tämän näkökulman opinnäytteistä yksi oli lisen-siaattityö ja loput pro gradu -tutkielmia (Liite 5).

Kuntouttavan työtoiminnan yksi tavoite on avata pitkään työttöminä olleille väylä suoraan työhön tai työhön muiden työllistymistä edistävien toimenpiteiden kautta. Toinen, ehkä se tärkeämpi tavoite on parantaa toimintaan osallistuvan asiakkaan elämähallintakykyä. (Lindqvist, Oksala & Pihlman 2001, 13.) Kotiranta (2008) pohtii mielestäni aiheellisesti, voiko aktivointipolitiikan ja sitä kautta kuntouttavan työtoiminnan tärkein tavoite olla ”työllistettävyys”, eli työkunnan ylläpito, työmoraalin, työhalun ja tahdon lujittaminen (Kotiranta 2008, 156).

Erja Koponen (2008) sanoo, että osa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista on sellaisia, joille työllistyminen ei ole realistinen tavoite vaan työkyvyttömyyseläkkeelle pyrkiminen jää ainoaksi vaihtoehdoksi (Koponen 2008, 6). Tämä ajatus on mielestäni melko jyrkkä ja synkkä. Vaikka työllistyminen ei olisikaan realistinen tavoite asiakkaalle juuri tällä hetkellä, se voisi olla sitä pitkän kuntouttavan työtoiminnan jakson ja siihen yhdistetyn muun tuen avulla. Koponen (2008) sivuaa mielestäni mielenkiintoista osatyökykyisyyden teemaa, jota myös työelämäosallisuutta pohtinut työryhmä pohtii. Eri tutkimusten mukaan vammaisista ja osatyökykyisistä henkilöistä löytyy merkittävä työvoimareservi, joka on Suomessa pääosin hyödyntämättä. Tämä johtuu, ei vain työnantajien asenteista, vaan myös valitusta yhteiskuntapolitiikasta, jonka seurauksena monet vammaiset ja osatyökykyiset päätyvät eläkkeelle sen sijaan, että he tekisivät töitä jäljellä olevan työkykynsä mukaan. (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 8.)

Rauvolan (2009) lisen-siaattitutkimuksen tulosten perusteella näyttää siltä, että kuntouttavan työtoiminnan toteutuspaikalla ei olisi suurta merkitystä aktivointiprosessin onnistumisen kannalta (Rauvola 2009, 113). Tämä on mielestäni erittäin mielenkiintoinen tulos, kun ajatellaan sitä, että toisissa kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikoissa asiakas saa vahvaa yksilöllistä valmennusta työn tekemiseen ja arkensa hallintaan, kun taas toisissa paikoissa tarjottavan tuen määrä on minimaalinen. Esimerkiksi kuntien omissa yksiköissä, joissa kuntouttavaa työtoimintaa voidaan asiakkaille järjestää, ei välttämättä voida tarjota erityistä tukea ja ohjausta muuhun kuin itse työn tekemiseen. Entä, jos sen erityisempää tukea ei tarvita, vaan työ itsessään on työpäivän aikana riittävä tuki asiakkaalle työyhteis-

söön kuulumisen lisäksi. Arjenhallinnan tukemisella on suuri merkitys ihmisen kokonaistilanteen kannalta, mutta kenties sen voisi tarjota muulloin ja jossain muualla kuin työpäivän aikana. Jospa se todella on niin, että työn tekeminen itsessään kuntouttaa paikasta ja muusta tuesta riippumatta, kunhan aika on oikea ja työtehtävä mielekäs.

Eine Heikkinen (2003) toteaa pro gradu -tutkielmassaan, että My Job-projektissa nuorten tarvitsema tuki ei liittynyt niinkään työn tekemiseen, vaan tuki, jota erityisesti tarvittiin, oli tiivistä ja konkreettista arkipäivän tukemista kotiin (Heikkinen 2003, 51). Tämä vahvistaa ajatusta, että kuntouttava työtoiminta ja arjenhallintaa tukevat toimenpiteet voisi erottaa toisistaan niin, että kuntouttavan työtoiminnan työpaikassa keskityttäisiin vahvasti työn tekemiseen ja työstä saatavaan tukeen ja työpäivien lisäksi voisi olla erityinen aika, jolloin elämänhallinnallisia asioita käytäisiin läpi. Jyrkän rajan vetäminen näiden kahden välille ei kuitenkaan tunnu mielekkäältä, koska monesti elämän vaikeatkin asiat nousevat esiin, kun työyhteisö on toimiva ja tukeva.

Pohtiessaan My Job -projektin vahvuuksia Heikkinen (2003) nostaa esille projektin korkean ”sietokyvyn” (Heikkinen 2003, 81). Korkeaa sietokykyä ei tarkemmin kuitenkaan määritellyt. Keskustelin ”korkeasta sietokyvystä” ohjaajani Kotirannan kanssa 12.10.2011. Pohdimme, että ongelmien ja niiden seurausten korkea sietokyky ei voi kuitenkaan tarkoittaa sitä, että asioita ja ongelmien seurauksia katsottaisiin läpi sormien ja ymmärretään niitä loputtomasti. Keskitalon (2008) kuvaaman paternalistisen yhteiskunnan tehtävä on asettaa jossain kohti raja, jonka jälkeen ihmisen tekemisillä ja tekemättä jättämisillä on myös seurauksensa.

Korkealle sietokyvylle vastakkainen näkökulma oli Tuuliaisen (2003) pro gradussa esitetty kritiikki Tekevä-säätiötä kohtaan, jossa yhteistyötahojen näkökulmasta Tekevä-säätiötä kritisoitiin liiallisesta asiakasvalikoinnistaan (matalasta sietokyvystään) ja oltiin huolissaan siitä, että mitä tapahtuu niille asiakkaille, joita Tekevä ei kelpuuta palveluidensa piiriin (Tuuliainen 2003, 65–66). On mielenkiintoista verrata näitä malleja esimerkiksi Tanskassa käytössä olevaan malliin, jossa niin sanottuja toivottomia tapauksia ei ole, eikä ketään jätetä palveluiden ulkopuolelle (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 20).

Edellä kuvatun sietokyvyn ja ymmärtämisen sekä toisaalta asiakasvalikoinnin ja sen kautta tiukkojen rajojen asettamisen välinen rajan etsiminen jatkuu varmasti loputtomiin. Itse toi-

von, että keskustelua käydään vahvasti yksilön tavoitteiden eikä erilaisten projektien tai toimijoiden tulostavoitteista käsin.

Se edellä kuvattu joukko, jota ei kelpuuteta työpajoille tai muihin kuntouttavan työtoiminnan paikkoihin ”edes” kuntouttavaan työtoimintaan herättää ajatuksen ja kysymyksen sellaisista henkilöistä, joita voisi kuvata - ei pelkästään työttömyyden vaan - rakennetyöttömyyden kovaksi ytimeksi. Olisiko rakennetyöttömyyden ytimeistä löydettävissä sellaista työkyvyttömyyttä, että sairauslomaa tai eläkettä voisi ja kannattaisi harkita? Mitä muuta heille voisi tarjota kuin sairauslomaa? Millaisilla työmuodoilla heitä voisi tukea?

Jos oikea-aikaisuus on kuntouttavalle työtoiminnalle tärkeä onnistumisen edellytys, voidaan seuraavaksi pohtia voidaanko ”oikeaa aikaa” jouduttaa tarjoamalla asiakkaalle toimenpidettä ”väärään aikaan”. Tätä on tehty varmasti paljon. Riitta Someron (2007) pro gradu -tutkielmassa todetaan, että kuntouttavaa työtoimintaa on usein käytetty asiakkaan elämäntilanteen testauspaikkana, ensimmäisenä askeleena kohti työelämää (Somero 2007, 56). Tuuliaisen (2003) pro gradu -tutkielmassa on todettu, että Tekevä-säätiössä kuntouttavan työtoiminnan jakson runsaiden keskeyttämisten syynä on useimmiten ollut ”väärä-aikaisuus”, kun elämän perusrakenteet eivät ole olleet kunnossa (Tuulainen 2003, 35–36). Olisi mielenkiintoista tutkia keskeyttämisten syitä ja seurauksia tarkemmin ja analysoida kuntouttavaan työtoimintaan ohjanneen tahon ajatuksia kuntouttavan työtoiminnan tavoitteista.

Rauvolan (2009) lisensiaattitutkimus arvioi kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia nuorten aktivoitumiseen. Opinnäytteessä arvioidaan kuntouttavaa työtoimintaa aktivointi-interventiona (työmenetelmänä), mutta siinä tuodaan esiin myös yksilönnäkökulmaa jakamalla nuoria ryhmiin sen mukaan kuinka kuntouttavan työtoiminnan polku on seurantajakson aikana edennyt. Ryhmät, joihin Rauvola osallistujat jakaa ovat selviytyjät, työelämästä loittonevat, luovuttajat, sitoutumattomat, sinnittelijät, oman tiensä kulkijat, marginalisoituneet, ajalehtijat, palveluun sitoutujat, keskeyttäneet. (Rauvola 2009, 100–102.) Oman työkokemukseni perusteella näitä samoja luokkia voisi soveltaa myös yli 25-vuotiaisiin pitkäaikaistyöttömiin, jotka osallistuvat kuntouttavaan työtoimintaan. Tämä jaottelu voisi toimia uusien työmenetelmien tai palvelumuotojen kehittämisen pohjana sekä olemassa olevien palvelujen kohdentamisen apuvälineenä, kun tiedostetaan riskit ja tunnistetaan erilaisia asiakastyyppejä, joilla on selvästi toisistaan poikkeavat lähtökohdat ja tavoitteet.

Rauvolan (2009) opinnäytteestä on hyvä mielestäni nostaa esille vielä uudelleen tämän pro gradu -tutkielman kannalta oleellinen näkökulma, että vaikka kvantitatiivisten tulosten perusteella osa nuorista ei näyttänyt hyötyvän kuntouttavasta työtoiminnasta, niin laadullinen aineiston tarkastelu kuitenkin osoitti, että itse asiassa kuntouttava työtoiminta auttoi eteenpäin myös heitä, jotka eivät tilastojen valossa hyötäneet. Tämä kuitenkin edellytti sen verran sitoutumista, että nuori ylipäättään saapui sovituille ajoilleen. (Rauvola 2009, 106). Jälleen itselleni herää kysymys, onko meillä mahdollisuus tukea niitä nuoria, joita ei ajanvarausajoilla näy. Rauvolan (2009) tutkimuksen tulokset eivät ole yhteneviä Koposen (2008, 5) esittämän ajatuksen kanssa, jossa Koponen pohtii onko syrjäytymiskehitykseen puuttuminen kuntouttavan työtoiminnan avulla edes mahdollista. Rauvolan lisensiaattityöhön ja omiin kokemuksiini vedoten väitän, että kuntouttava työtoiminta on hyvä työmenetelmä nuorten ja aikuisten syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen. Myös Liisa Eliasson-Tapion pro gradu -tutkielmassa todetaan, että ”työmarkkinapoliittisilla toimenpiteillä voidaan ehkäistä työelämästä syrjäytymistä” (Eliasson-Tapio 2005, 5).

Ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista laaditaan aina aktivointisuunnitelma, jossa tarpeen vaatiessa sovitaan kuntouttavan työtoiminnan aloittamisesta. Aktivointisuunnitelmia asiakkaan, sosiaaliviranomaisten ja työvoimatoimiston edustajan näkökulmasta tutkii Somero (2007) pro gradu -tutkielmassaan. Somero huomaa aktivointisuunnitelmia tarkastellessaan, että asiakkaan ääni, mielipiteet ja ajatukset eivät tule näkyväksi ammattilaisten kirjaamissa suunnitelmissa. Someron näkemyksen mukaan aktivointisuunnitelmat oli kirjattu ”virkatoimeen liittyvänä tehtävänä”, mutta kenen ehdoilla ne oli tehty, jäi epäselväksi. Somero nostaa esiin sen, että jos asiakkaan ääni kuuluisi ja näkyisi paremmin aktivointisuunnitelmissa, niin ehkä tehtyihin suunnitelmiin myös sitouduttaisiin paremmin. (Somero 2007, 36–37.)

Aiemmin todettiin, että päättäjät kokivat lakia valmistellessaan, että laki tarvitaan, jotta ”epämääräisestä” työttömien joukosta saadaan edes jollain tavalla kiinni, voidaan jotenkin puuttua tilanteisiin. Kun työntekijät arvioivat kuntouttavaa työtoimintaa työmenetelmänä opinnäytteiden valossa huomataan, että tätä tarkoitusta kuntouttava työtoiminta työmenetelmänä todellakin palvelee. Eliasson-Tapion (2005) pro gradu -tutkielman yksi tuloksista on, että sosiaalityöntekijät kokivat lain ja kuntouttavan työtoiminnan myötä yhteiskunnan nimissä nuorten asiakkaiden tilanteisiin voidaan keinoin puuttua ja tehdä jotakin (Eliasson-Tapio 2005, 45). Janne Telénin pro gradu -tutkielma sosiaalityöstä ja työllistämisestä osoit-

taa, että sosiaalityöntekijät pitävät kuntouttavaa työtoimintaa hyvänä työvälineenä (Telén 2006, 44–45).

Rautakorpi (2010) ottaa pro gradu -tutkielmassaan kuntouttavaan työtoimintaan voimaantumisen näkökulman, joka on tämän pro gradu -tutkielman toinen keskeinen teema ja teoreettinen viitekehys. Rautakorpi (2010) olettaa, että kuntouttavan työtoiminnan myötä ihmisen elämässä tapahtuu voimaantumista. Rautakorpi kehittää pro gradu -tutkielmassaan kuntouttavalle työtoiminnalle työvälinettä (mittaria), jolla asiakkaan tilannetta voidaan arvioida ja voimaantumista havainnollistaa. (Rautakorpi 2010, 62.) Tämän mittarin testaaminen laajemmin käytännössä ja sen avulla mittarin edelleen kehittäminen olisi mielenkiintoinen haaste, jotta sosiaalityötä ja kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia saadaan näkyväksi.

Tutkimuskysymykseni työmenetelmän näkökulmasta tekemässäni kirjallisuuskatsauksessa oli: ”Millainen työmenetelmä kuntouttava työtoiminta on?” Tähän vastauksena voi aineiston perusteella tiivistää, että se vaikuttaa olevan hyvä ja käyttökelpoinen työmenetelmä. Aktivointisuunnitelman laatimiseen tulisi kuitenkin vielä kiinnittää erityistä huomiota, se vaikuttaa olevan aktivointiprosessin ”heikoin lenkki”. Viranomaisten välinen yhteistyö vaikuttaa aktivointisuunnittelussa toimivan, mutta asiakas jää liian vähälle huomiolle, joka aiheuttaa sen, että asiakkaat sitoutuvat tehtyihin suunnitelmiin huonosti.

Tässä kohtaa nousee esiin ensimmäistä kertaa asiakkaitten sitoutumattomuus palveluihin, joka on tärkeä osa voimaantumista ja jota tullaan käsittelemään myöhemmin voimaantumista koskevassa luvussa sekä luvussa kuusi.

2.5 Yksilön näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opin- näytteet

Yksilön näkökulmasta kuntouttavan työtoiminnan merkitystä tarkasteli seitsemän opinnäytettä, joista yksi oli lisensoitutyö ja loput pro gradu -tutkimuksia (Liite 6). Seitsemästä opinnäytteestä kuudessa aineisto oli kerätty teemahaastatteluilla. Joissain tutkimuksissa oli käytetty teemahaastatteluaineiston lisäksi jotakin muuta aihetta tukevaa aineistoa, kuten asiakasrekisteritietoja.

Opinnäytteissä esiin tulleita kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia ihmisen elämään on esimerkiksi elämänhallinnan paraneminen (esim. Uusjärvi 2004, 119; Kavakka & Strand 2008, 92; Kandolin 2006, 98; Iivarinen 2003; 93). Kuntouttavan työtoiminnan havaittiin edistävän työ- tai opiskelupaikan saantia (Uusjärvi 2004, 119; Luhtasela 2009, 127) ja ohjaavan ammatinvalinnassa (Uusjärvi 2004, 119; Kavakka & Strand 2008, 96)

Elämänhallinnan paraneminen on hyvin laaja käsite. Elämänhallinnalliset taidot koostuvat monenlaisista taidoista, joita kuntouttava työtoiminta vaikuttaa parantavan. Kirjallisuuskatsauksen aineistona olleissa opinnäytteissä elämänhallinnallisina elementteinä mainittiin ainakin vuorokausirytmien normalisoituminen, päihteidenkäytön väheneminen, elämän mielekkyyden lisääntyminen, sosiaaliset kontaktien lisääntyminen (osallisuus ja ryhmään kuuluminen), terveydentilan paraneminen, liikunnan lisääntyminen, ruokavalion paraneminen, oma-aloitteisuuden lisääntyminen, rohkeuteen, tyytyväisyyteen elämässä (esim. Kavakka & Strand 2008, 92; Kandolin 2006, 98–99; Iivarinen 2003, 93) Myös Leena Luhtasela (2009) löytää lisensiaattitutkimuksessaan kuntouttavan työtoiminnan merkitykseksi ihmiselle arjen rytmittämisen, työyhteisöltä saatavan tuen, osaamisen lisääntymisen, työn mielekkääksi kokemisen, elintason kohenemisen ja kuntouttavaan työtoimintaan osallistujia on kokenut lisäksi aktivoituneensa suhteessa omaan elämäänsä (Luhtasela 2009, 127).

Myös Johanna Alatalo ja Marja Paananen (2007) muistuttavat, että avoimille työmarkkinoille työllistyneet on vain yksi mittari, millä voidaan arvioida työn tuloksellisuutta (Alatalo & Paananen 2007, 98). Kuntouttavaa työtoimintaa voidaan siis pitää onnistuneena monella muullakin mittarilla kuin vain palkkatyöhön työllistymisen mittarilla. Tähän tarkoitukseen Rautakorpi (2010) kehittäi mittaria ihmisen voimaantumisen havainnointiin, mutta muitakin mittareita ja tilastointimenetelmiä varmasti kaivataan.

Mielenkiintoinen kysymys on voidaanko kuntouttavan työtoiminnan onnistumisen edellytyksiä ennakoida? Kavakan ja Strandin (2008) mukaan voidaan. He jakavat kuntouttavan työtoiminnan onnistumisen edellytykset *yksilökeskeisiin* selitysmalleihin ja *toimintakeskeisiin* selitysmalleihin. Yksilökeskeisiä selitysmallin mukaisia onnistumisen edellytyksiä kuntouttavalle työtoiminnalle ovat asiakkaan motivaatio, asenne, osallisuuden kokeminen, voimavarat ja lähtökohdat. (Kavakka & Strand 2008, 97) Tämän lisäksi Luhtasela (2009) lisää listaan (työntekijän ja asiakkaan välisen) dialogisuuden (Luhtasela 2009, 123).

Luhtaselan (2009) opinnäytteen kautta voidaan löytää kuntouttavan työtoiminnan epäonnistumisen (esim. keskeyttäminen) edellytyksiä, joita ovat ainakin asiakkaan huono ja epäoikeudenmukainen kohtelu. Kun asiakas kokee, että häntä ei ole otettu huomioon, hän kokee tilanteen epäoikeudenmukaisena eikä se edesauta elämänhallintaa, kuntoutumista eikä työllistymistä. (Luhtasela 2009, 128.) Maija-Liisa Kandolinin (2006) opinnäytteessä esitettiin haastateltujen nuorten toimesta kriittisiä näkemyksiä järjestelmän byrokraattisuudesta ja virkailijoiden välinpitämättömyydestä (Kandolin 2006, 99). Nämäkään tekijät tuskin edesauttavat kenenkään elämäntilannetta.

Aktivointisuunnitelmiin kirjattujen toimenpiteiden toteutumiseen vaikutti positiivisesti Someron (2007) opinnäytteen mukaan ammatillinen koulutus, sukupuoli (naisille tehdyt suunnitelmat toteutuivat paremmin). Lisäksi aktivointisuunnitelmat toteutuivat Someron mukaan paremmin, jos asiakkaalla ei ollut terveyteen, päihteidenkäyttöön, velkoihin liittyvää ongelmaa tai asunnottomuutta. (Somero 2007, 69.)

Yksilökeskeisten selitysmallien lisäksi Mirja Kavakka ja Irina Strand (2008) löysivät opinnäytteensä kautta toimintakeskeisiä selitysmalleja kuntouttavan työtoiminnan onnistumiselle. He toivat esiin oikean ajoituksen (asiakkaalle), yhteistyön toimivuuden, mielekkään työn ja työntekijöiden tuen. (Kavakka & Strand 2008, 97.) Mielekäs työ, onnistumisen kokemukset ja kannustus ohjaajien toimesta edesauttoivat kuntouttavan työtoiminnan onnistumista myös Kandolinin opinnäytteen mukaan (Kandolin 2006, 100). Eliasson-Tapio (2005) muistuttaa lisäksi, että luottamuksellinen suhde omaan sosiaalityöntekijään on asiakkaalle ylipäättäänkin tärkeää (Eliasson-Tapio 2005, 47).

Tuula Koponen ja Helvi Mustonen (2004) miettivät opinnäytteessään kuinka asiakkaat ovat kuntouttavaan työtoimintaan päätyneet: miksi asiakkaan työttömyys on jatkunut niin kauan, että hän on joutunut aktivointiehdon piiriin. Heidän opinnäytteensä keskittyy enemmänkin työllistymisten esteiden (ts. työttömyyden pitkittymisen) kuvaamiseen. Nämä syyt luonnollisesti ovat päinvastaisia aktivoinnin onnistumisen edellytysten kanssa. Esteinä nähdään esimerkiksi asenteisiin liittyvät esteet, sosiaaliset esteet, taloudelliset ja tiedolliset sekä terveydelliset esteet. (Koponen & Mustonen 2004, 85–89.) Näitä esteitä nousi esiin myös tämän pro gradu -tutkielman empiirisessä aineistossa ja esittelen niitä tarkemmin luvussa 5.3.

Myös Alatalo ja Paananen (2007) nostavat oman opinnäytteensä kautta esille työllistymisen esteitä tutkimiansa aktivointisuunnitelmien perusteella. Heidän tutkimustuloksensa ovat hyvin pitkälle samankaltaiset kuin Someron (2007) havaitsemat tulokset. Velkaisuus oli heidänkin tutkielmansa mukaan yksi asiakkaiden suurimmista ongelmista. Velkaisuus tahtoi vielä kasautua muutenkin hankalassa elämäntilanteessa oleville, kuten ammattitaidottomille nuorille miehille. Ammattitaidottomuus itsessään oli lähes yhtä iso este työllistymiselle kuin velkaisuuskin. (Alatalo & Paananen 2007, 87–88.) Työllistymisen esteistä puhuttaessa ei voida sivuuttaa Kotirannan (2008) esille tuomaa paradoksia, jonka mukaan työtä, johon ihmisiä niin vimmalli koetetaan aktivoida, ei välttämättä kaikille ole kaikille tarjolla (Kotiranta 2008, 15).

Alatalon & Paanasen (2007) tutkimuksen kohderyhmän pitkäaikaistyöttömistä 39 prosentilla viimeisimmästä työsuhteesta oli kulunut vähintään yli 12 vuotta tai työkokemusta ei ollut kertynyt lainkaan avoimilta työmarkkinoilta (Alatalo & Paananen 2007, 88). Siinä lienee kyseessä työttömyyden ”kovan ytimen” se kaikkein kovin ydin, jota ainakin itse haluaisin tarkastella hieman tarkemmin.

Lisäksi jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoisia kysymyksiä nousi esiin opinnäytteissä useita. Edellä mainitun rakenteellisen työttömyyden ytimen tutkimisen kanssa samaan teemaan liittyen huomasi Koposen (2008, 3) nostavan esiin tunnistamattoman työkyvyttömyyden teeman. Voisiko rakennetyöttömyyden ydin (siis pitkään työttöminä olleista pisinään työttömänä olleet) olla myös tunnistamaton työkyvyttömyyttä? Vai onko se osatyökykyisyyttä? Yleensä tunnistamaton työkyky liittyy varmasti esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttöön, eikä se välttämättä ole edes tunnistamaton, mutta se on sellaista työkyvyttömyyttä, jonka perusteella ihmistä ei katsota virallisesti sairaaksi eikä näin ollen hänelle synny oikeutta sairausperusteiseen toimeentuloon. Toisaalta ihminen ei ole myöskään kykenevä elättämään itseään työn teolla.

Yksilön näkökulmasta tehdyissä opinnäytteissä merkittävä esiin noussut teema oli lisäksi se, että asiakkaat itse eivät koe työttömyyttään aina ongelmaksi. Uusjärven (2004) mukaan erityisesti nuoret kokivat ongelmalliseksi ammattikouluttamattomuutensa, mutta eivät varsinaisesti työttömyyttään (Uusijärvi 2004, 119). Myöskään Iivarisen (2003) opinnäytteen mukaan pitkään työttömänä olleet nuoret eivät kokeneet itseään syrjäytyneiksi (Iivarinen 2003, 62).

Tutkimuskysymykseni yksilön näkökulmasta oli: millaisia vaikutuksia kuntouttavalla työtoiminnalla on *yksilön* näkökulmasta tämän kirjallisuuskatsauksen perusteella? Kuntouttavalla työtoiminnalla on tekemäni kirjallisuuskatsauksen perusteella myönteisiä vaikutuksia ihmisen vuorokausirytmiiin, päihteidenkäyttöön, elämän mielekkyyden lisääntymiseen, osallisuuteen, terveydentilaan, liikuntaan, ruokavalioon, oma-aloitteisuuteen, rohkeuteen ja tyytyväisyyteen elämässä yleensä. Tutkimuskysymykseen voidaan vastata Uusijärven (2004) pro gradu -tutkielmaa mukaillen, että kuntouttava työtoiminta yksilötasolla näyttää parantavan elämänhallinnan edellytyksiä. Se on merkityksellinen toimenpide, jos asiakkaan elämäntilanne on sellainen, että hän kykenee sitoutumaan kuntouttavan työtoiminnan jaksoon (Uusijärvi 2004, 119). Näitä samoja voimaantumiseen liittyviä teemoja nosti esiin myös oma empiirinen aineistoni.

2.6 Workfare - kansainvälinen näkökulma kuntouttavaan työtoimintaan

Workfarella tarkoitetaan yleisesti sellaisia toimia, joiden kautta erilaiset etuudet tehdään vastikkeellisiksi. Saadakseen etuutta ihmisen on tehtävä sitä vastaan työtä julkisella sektorilla. (Wiseman 2001, 215.) Kansainvälisesti katsottuna kuntouttava työtoiminta on siis yksi tapa toteuttaa workfarea, kotoisammin sanottuna aktiivista sosiaali- tai työvoimapolitiikkaa. Suunta on 2000-luvulla ollut ympäri maailmaan ”welfaresta workfaren” (vrt. Lødemel & Trickey, 2001). Terminä ja nimenä kuntouttava työtoiminta ei ole käytössä muualla maailmassa, mutta muita samankaltaisuuksia kyllä löytyy.

Kansainvälisesti ajateltuna suuret muutokset esimerkiksi työmarkkinoilla ovat ajaneet kohotti tehokkuuden tavoitetta. Sosiaalimenojen kasvaessa nopeasti yksinkertaisin tapa saada niitä kuriin olisi ollut suorat leikkaukset etuuksiin ja niiden keston. Pehmeämpi ja sosiaalisesti hyväksytympi tapa ovat olleet aktiivisen sosiaalipolitiikan keinot, joilla työn kautta ihmisistä yritetään saada omavaraisia (Drøpping, Hvinden & Vik 1999, 157). Yleinen kansainvälinen trendi sosiaaliturvan uudistamisessa on ollut, että työn ja erilaisten harjoittelujen korostetaan joko niin, että se korvaa kokonaan tai ainakin osittain maksetun sosiaaliturvan (Clasen, Kvist & Oorschot 2001, 198). Suomessa sanottaisiin, että sosiaaliturvasta on tullut vastikkeellista. Suomessa yksi toimenpide sosiaaliturva vastikkeellistamisessa on ollut kuntouttava työtoiminta. Alun alkaen se oli velvoittava vain alle 25-vuotiaille, mutta vuoden 2010 lakiuudistuksessa velvoittavuus ulotettiin koskemaan myös yli 25-vuotiaita.

Kuntouttavaa työtoimintaa muistuttava aktiivoinnin malli löytyy esimerkiksi Saksasta, jossa harkinnanvarainen ”workfare” on ollut lakiperusteinen jo vuodesta 1961. Saksassa harkinnanvarainen workfare -komponentti on toiminut esimerkiksi sosiaalietuuden hakijan työhäluukkuuden testaamisen välineenä. Saksassa sosiaalietuutta vastaan on aina otettava työtä vastaan, jos sellaista tarjotaan. (Voges, Jacobs & Trickey 2001, 71.)

Ranskalainen hyvinvointimalli on ollut perinteisesti korporatistinen ja vakuutusperusteinen. Julkisen sektorin tukea pidetään toissijaisena ja apua voi saada vasta, kun yksilö ja hänen perheensä eivät pysty täyttämään ihmisen perustarpeita. Ranskassa on käytössä harkinnanvarainen RMI (revenue minimum d’insertion), joka takaa minimitoimeentulon. Sen saaminen on kuitenkin sidoksissa sopimukseen, johon on voitu kirjata velvoite työhön. (Enjolras, Laville, Fraisse & Trickey 2001, 42; Ughetto & Bouget 2002, 103) Ranskan mallissa on Suomalaisesta näkökulmasta katsottuna yhteneväisyyksiä aktivointisuunnitelman tekemiseen. Yhtä lailla aktivointisuunnitelma on allekirjoitettava asiakirja, jossa sovietaan esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan aloittamisesta ja jos tehtyä sopimusta ei noudateta voi asiakkaalle seurata tehdyn sopimuksen rikkomista sanktio.

Alankomaissa keskeinen uudistus aktiivoinnin rintamalla on ollut vuonna 1992 voimaan astunut laki, joka koski alkuun erityisesti nuoria 18–22-vuotiaita. Lain myötä nuorilla ei ole enää oikeutta minimi toimeentuloon puolen vuoden työttömyyden jälkeen. Sen jälkeen heillä on oikeus minimi työoikeuksiin (minimum job rights). Myöhemmin laki laajennettiin koskemaan myös iäkkäämpiä pitkäaikaistyöttömiä. Alankomaissa on alettu puhua workfaren sijaan laajemmin käsitteestä ”activityfare”. Laki ei kuitenkaan koske alle viisivuotiaiden lasten äitejä eikä esimerkiksi mielenterveyskuntoutujia. (Spies & van Berkel 2001, 105). Alankomaiden kehityksessä kohti työperusteista hyvinvointia voi löytää Suomessakin nähtyjä piirteitä. Alankomaissa, kuten Suomessa, työvelvoitteet ovat koskeneet ensin nuoria ja myöhemmin ne on laajennettu koskemaan myös iäkkäämpää väestöä.

Tanskassa peruslähtökohtana on, että jokaisella työnhakijalla on jotain annettavaa työmarkkinoille. Jokainen tekee työtä omien kykyjensä, osaamisensa ja vahvuuksiensa mukaisesti. Toivottomia tapauksia ei ole, eikä ketään jätetä palveluiden ulkopuolelle. Tanskassa katsotaan, että jos henkilö pystyy tekemään töitä tunnin tai pari viikossa, hän tekee töitä juuri tämän verran. Asiakkaat, jotka eivät kykene töihin, ohjataan muihin työllistymistä edistäviin palveluihin, joissa asiakkaan työkyvyttömyyden syitä selvitetään. Jos ongelmia esiintyy työnhaun tai aktivointijakson aikana, interventio tehdään välittömästi ja ongelmat

pyritään ratkaisemaan mahdollisimman nopeasti. (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 20–21.) Tanskassa aktiivisen sosiaalipolitiikan reformi tapahtui vuonna 1994. Silloin otettiin käyttöön työttömille suunnatut toimintasuunnitelmat (action plans), johon asiakkaalla on oikeus puolen vuoden työttömyyden jälkeen. (Olesen 2001, 104.)

Norjalaisesta aktivoinnin toteuttamisen mallista erityispiirteenä voidaan mainita se, että Norjassa laki antaa viranomaisille harkintavallan päättää siitä tuleeko sosiaalietuuksien saajan antaa työpanosta esimerkiksi kunnalle saadakseen etuutta (Lødemel 2001, 137).

Ruotsia pidetään laajalti kansainvälisen aktiivisen sosiaalipolitiikan pioneerina. Ruotsissa aktiivisen sosiaalipolitiikan yhteydessä puhutaan aktiivisen sosiaalipolitiikan ”työlinjasta” (arbetslinje). Ruotsia pidetään myös aktiivisen työvoimapolitiikan (active labour market policy) keksijänä. (Hvinden 2008, 208.) Ruotsissa on otettu vuonna 2007 käyttöön ”jobb- och utvecklingsgarantin”, takuu, joka on suunnattu pitkään työmarkkinoilta poissa olleille. Ohjelmassa on kolme vaihetta. Työtön ohjataan ensimmäiseen vaiheeseen, kun hänen oikeutensa työttömyyskassan etuuksiin on päättynyt ja se sisältää palvelutarpeiden kartoituksen ja tuettua työnhakua. Toinen vaihe sisältää työharjoittelua ja työelämävalmennusta. Kolmas vaihe alkaa toisen vaiheen päätyttyä ja sisältää ei-työsuhteista työskentelyä yksityisellä tai julkisella sektorilla, sosiaalisissa yrityksissä tai aatteellisissa yhdistyksissä tehtävissä, joita muuten ei tehtäisi, mutta joita pidetään valmiuksia parantavina. Työskentely voi kestää enintään kaksi vuotta, jona aikana henkilön tulee hakea työtä työvoimatoimiston tukemana ja pitää säännöllisesti yhteyttä omaan virkailijaansa. (Ilmonen, Kerminen, Lindberg 2011, 21.) Kolmannen vaiheen ei-työsuhteinen työskentely muistuttaa hyvin paljon Suomen kuntouttavaa työtoimintaa ja olisikin mielenkiintoista vertailla näitä toimenpiteitä ja niihin ohjautumista lisää.

Isossa-Britanniassa otettiin vuonna 2000 käyttöön Australian sekä Alankomaiden tavoin sellaiset toimistot, joissa sosiaalitoimen ja työvoimapalveluiden toiminnot yhdistettiin. Myöhemmin näitä toimistoja alettiin kutsua työikäisten toimistoiksi (Working Age Agency). (Trickey & Walker 2001, 181.) Suomessa työvoiman palvelukeskukset vaikuttavat olevan hyvin samankaltaisia kuin Ison Britannian Working Age Agencyt.

Suomalaisesta kuntouttavasta työtoiminnasta löytyy lukuisia yhteneväisyyksiä useiden muiden Euroopan maiden aktiivisen sosiaalipolitiikan keinoista. Tähän looginen selitys on se, että Suomi kamppaili talouslaman jälkimainingeissa suhteellisen pitkään verrattuna

muihin Euroopan maihin. Osaksi sen vuoksi Suomessa suuret aktivointiuudistukset toteutettiin vasta vuonna 2001. Tuolloin Suomen oli mahdollisuus hyödyntää ja ottaa käyttöön muiden maiden jo aiemmin käyttöön ottamia aktiivisen sosiaalipolitiikan toimenpiteistä. (Hvinden 2008, 209.) Erityisesti Ruotsin malli on ollut esikuvana Suomen sosiaalipoliittiselle mallille (Keskitalo 2008, 196).

3. VOIMAANTUMINEN

Päädyin empiirisen aineistoni ohjaamana valitsemaan tämän pro gradu -tutkielman teoreettiseksi viitekehyyksi Juha Siitosen (1999) hahmotteleman voimaantumisteorian ja yleisemminkin voimaantumisen käsitteen. Tekemäni systemaattisen kirjallisuuskatsauksen mukaan voimaantuminen on ollut keskeisenä teoreettisena viitekehyyksenä yhdessä (1) kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa pro gradu -tutkielmassa aikaisemmin (Rautakorpi 2010), joskin voimaantumisen teemaa on sivuttu muissakin tutkielmissa (esim. Luhtasela 2009).

Empiirisen aineistoni lisäksi minua ohjasi voimaantumisen pariin pro gradu -seminaareihin osallistuneet henkilöt, ohjaajani Kotiranta mukaan lukien. He näkivät jo paljon ennen minua voimaantumisen sopivan tutkielmani teoreettiseksi viitekehyyksi. Pro gradu -seminaareihin osallistui useampia henkilöitä, joilla oli kokemusta aktivointi ja aikuissosi-aaliteydestä ja sen lisäksi he tunsivat Siitosen voimaantumisteoriaa itseäni syvemmin. He kehittivät minua useaan kertaan, painokkaasti, tutustumaan Siitosen (1999) väitöskirjaan voimaantumisteoriasta. Olin tässä vaiheessa jo kerännyt empiirisen aineistoni ja tutustunut siihen huolellisesti. Pehdyttyäni Siitosen voimaantumisteoriaan päädyin myös itse siihen, että empiirisen aineistoni näkökulmasta Siitosen voimaantumisteoriassa ei voinut jättää huomioimatta aineiston analysoinnissa ja tulkinnassa. Siitosen (1999) voimaantumisteoriaa on täydennetty, jatkokehitetty ja sitä on käytetty eri yhteyksissä sen ilmestymisen jälkeen paljonkin. Esittelen tässä luvussa lyhyesti myös muita tapoja nähdä voimaantumista ja sitä kuinka Siitosen (1999) voimaantumisen teoriaa on myöhemmin käytetty.

Kuntouttava työtoiminta kulkee aktivoitumisen kautta käsi kädessä voimaantumisen kanssa. Samansuuntainen mekanismi tukee voimaantumisen sopivuutta kuntouttavan työtoiminnan tulosten selittämiseen. Aktivoituminen lähtee ihmisestä itsestään (Kotiranta 2008, 169) ja tätä samaa kaavaa noudattelee voimaantuminen Juha Siitosen (1999) mukaan. Aktivoitumisella ja voimaantumisella vaikuttaa olevan paljon muitakin yhteisiä piirteitä.

3.1 Voimaantumisen määrittely ja näkökulmia voimaantumiseen

Siitonen (1999) määrittelee voimaantumisen ihmisestä itsestään lähtevänä prosessina, jota jäsentävät päämäärä, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot ja näiden keskinäiset merkityssuhteet (Siitonen 1999, 157).

Voimaantuminen on yksi käänös englanninkielisestä termistä ”empowerment”, joka on ollut työtapana käytössä 1800-luvun loppupuolelta saakka. Sen merkitys ja tarkoitus on eri aikakausien myötä muuttunut ja muokkautunut, eikä käsite ole ollut kiinteä (Simon 1994, 1–2).

Siitonen (1999) on käsitellyt väitöskirjassaan voimaantumista koskevaa tutkimusta ja tullut eri lähteidensä kautta siihen tulokseen, että nimenomaan ”voimaantuminen” on empowerment -käsitteelle kuvaavin suomennos. Siitonen on löytänyt eri lähteistä lukuisia muitakin suomennoksia. Esimerkkeinä mainittakoon voimistaminen, henkinen vahvistuminen, toimintakykyisyyden lisääntyminen, voimavarojen vapauttaminen, valtautuminen sekä valtauttaminen. (Siitonen 1999, 83–88.) Vaihtoehtoja on siis monia. Jäin luonnollisesti pohtimaan mikä vaihtoehtoista on paras tämän pro gradu -tutkielman näkökulmasta ja voiko sitä edes sanoa.

On huomattava, että empowerment sanan suomentamista vaikeuttaa lisäksi se, että käsite ei ole yksiselitteinen kansainvälisestikään ajateltuna (Adams 1996, 1). Myös kansainvälisesti ajateltuna ja englannin kielessä käsite on muuttuva ja pysyvää vaikuttaa olevan vain se, että empowerment’iin näyttää liittyvän ihmisen muutos passiivisesta aktiiviseksi ja sitä myöten saavutetaan lisääntynyt kontrollin tunne elämästä sekä sosiaalisesta ympäristöstä (Allan 2009, 74–75).

Se, millaisia termejä ja suomennoksia aiheesta käytetään näyttää vaihtelevan tutkimuksien tekijöistä ja tutkimuskohteesta riippuen. Esimerkkinä mainittakoon Maarit Laitisen (2008) liseniaattitutkimus, jossa hän valitsee käsitteekseen voimaantumisen sijaan valtautumisen. Hän perustelee valintaansa sillä, että hänen tutkimuksensa käsittelee nimenomaan valtaa ja asiakaslähtöisyyttä ja valtautuminen sopii hänen aineistoonsa parhaiten. (Laitinen, M. 2008, 47.) Hän on luonnollisesti etsinyt omaa käsitystään ja valintaansa tukevia perusteluja

ja löytänyt omia ajatuksiaan tukemaan Kurosen (2004), joka on päätynt valtautumisen käsitteeseen empowermentin feministisessä kontekstissa (Kuronen 2004, 285).

Juhani Räsänen (2006) ajatukset puolestaan kulkevat Siitosen (1999) kanssa samaan suuntaan. Räsänen jatkokehittää voimaantumisteoriaa ja hän näkee jopa niin, että voimaantumisen edellytyksenä on valtaistuminen. ”Valtaistunut” käsitteellä tarkoitetaan Räsänen mukaan tunnetta siitä, että ihmisellä on valta päättää itseään koskevista asioista. Ilman tällaista vallan tunnetta ei yksilöllä ole mahdollisuutta saavuttaa sisäistä voiman tunnetta eli voimaantua. (Räsänen 2006, 78.)

Tulkintoja, suomennoksia ja käyttötarkoituksia löytyy siis monia. Kuten Mattila (2008) toteaa termejä valtaistumista ja voimaantumista käytetään usein rinnakkaisina tarkoittamaan täsmälleen samaa asiaa (Mattila 2008, 27–28). Toisaalta valtaistuminen ja voimaantuminen nähdään erillisinä, mutta toisilleen peräkkäisinä, kuitenkin yhteen kuuluvina osaprosesseina, kuten Räsänen (2006) näkee. Kolmannen näkökulman mukaan valtaistuminen ja voimaantuminen tarvitsevat toisiaan dialogisesti (Hokkanen 2009, 332) eli ne eivät ole sama asia, eivätkä toisilleen peräkkäisiä, vaan toisiaan täydentäviä ja toisiaan tarvitsevia prosesseja.

Marjo Kuronen (2004) määrittelee empowermentin prosessiksi, jossa ihmiset voivat parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia (Kuronen 2004, 279). Salme Mahlakaarto (2010) taas määrittelee väitöskirjassaan voimaantumisen yleisesti siten, että voimaantuminen nähdään prosessina, jossa yksilö tai yhteisö saa voimaa, energiaa ja voimavaroja omaan elämäänsä. Mahlakaarto huomauttaa lisäksi, että se mitä edellisessä määrittelyssä tarkoitettu voima on tai mitä sen tuloksena voi saavuttaa, on hyvin konteksti- tai lähestymistapasidonnaista. (Mahlakaarto 2010, 25.) Voimaantumista todella voidaan tarkastella useista eri näkökulmista, kuten Mahlakaartokin (2010) osoittaa. Sen lisäksi voimaantumisen tarkastelu on tärkeää tehdä niillä tasoilla, joilla se todellisuudessa tapahtuu. Robert Adams (1996) kuvaa empowermentin tapahtuvan yksilön, ryhmän, perheen, organisaation ja kunnan tasolla ja sen lisäksi vielä elämän eri osa-alueilla (Adams 1996, 12).

Mahlakaarto (2010) esittelee tasojen sijaan voimaantumiseen ja sen tutkimusperinteeseen liittyviä erilaisia lähestymistapoja. Lähestymistavoiksi hän nimeää naistutkimukseen perustuvat lähestymistavat, organisaatioteorioihin perustuvat lähestymistavat, kriittiseen sosiaaliteoriaan perustuvat lähestymistavat, eksistentiaaliseen humanistiseen psykologiaan liitty-

vät lähestymistavat sekä yksilöpsykologiaan liittyvät lähestymistavat. (Mahlakaarto 2010, 26.)

Kuntouttavaa työtoimintaa voidaan tarkastella kaikista näistä mainituista lähestymistavoista ja tämä tukee voimaantumisen käsitteen sopivuutta empiirisen aineiston tulosten tulkintaan. Yksilöpsykologisen lähestymistavan (ja kuntouttavan työtoiminnan) tavoitteena on voimaannuttaa yksilöllisiä taitoja, kykyjä, vahvuuksia ja vaikuttamismahdollisuuksia. Eksistentiaaliseen humanistiseen psykologiaan lähestymistapaan (ja kuntouttavaan työtoimintaan) kuuluvia tavoitteita on auttaa ihmistä näkemään itsensä arvokkaana subjektina, joka voi toteuttaa itseään. Naistutkimukseen perustuvia (ja kuntouttavan työtoiminnan) tavoitteita on vahvistaa subjektiutta sekä toimijuutta. Organisaatioteorioihin perustuvan lähestymistavan (ja kuntouttavan työtoiminnan) tavoite on voimaannuttaa yhteisöä ja niiden toimintaa, kriittiseen sosiaaliteoriaan perustuva lähestymistapa (ja kuntouttava työtoiminta) puolestaan tavoittelee ihmisen osallisuuteen voimaannuttamista, syrjäytymisen ehkäisyä sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistamista. (Mahlakaarto 2010, 26.) Useat näistä esitetyistä tavoitteista on asetettu ja kirjattu jo silloin, kun laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) hyväksyttiin ja huomaan niiden olemassaolon myös oman työni kautta.

Kaikkien voimaantumisen näkökulmien, määritelmien, suomennosten, tasojen ja lähtökohtien perusteella on siis edelleen ajankohtaista todeta jo vuonna 1997 todettu asia, että voimaantumisesta ei ole edelleenkään laadittu yhtenäistä määritelmää (Heikkilä-Laakso & Heikkilän 1997, 341 Siitosen 1999, 91 mukaan). Mahlakaarto toteaa saman vielä vuonna 2010. Mahlakaarto luonnehtii voimaantumisen käsitettä ”epäkypsäksi” (Baker 2007, Mahlakaarto 2010, 25 mukaan). Kun käsite ”empowerment” tai ”voimaantuminen”, on niin hankalasti määriteltävä, laaja, monipuolinen ja epäkypä onkin siis hieman hämmentävää, että Adams (1996) toteaa, että voimaantumisesta on tullut sosiaalityön käytännölle sekä teorialle ehkäpä tärkein piirre (energising feature) (Adams 1996, 3).

3.2 Voimaantunut ihminen

Siitosen (1999) mukaan voimaantunut ihminen on löytänyt omat voimavaransa. Voimaantumisprosessissa toinen ihminen ei ole häntä voimaannuttanut, vaan hän on itse tullut voimaantuneeksi. (Siitonen 1999, 93.)

Tärkeää on ottaa huomioon se, että toimintaympäristön olosuhteet ovat merkityksellisiä voimaantumisen prosessissa ja voimaantuminen voi olla joissain tietyissä ympäristöissä todennäköisempää kuin toisessa (Siitonen 1999, 14) Tämän vuoksi voidaan mielestäni olettaa, että voimaantumiseen voi vaikuttaa ulkoapäin esimerkiksi viranomaisten ja tarjottavien palvelujen, kuten aktivoinnin tai motivoinnin avulla. Siitosen (1999) oletus siitä, että voimaantumiseen voi vaikuttaa ulkoapäin, toimii yhtenä lähtökohtana ajatukselleni siitä, että kuntouttava työtoiminta voi olla voimaantumisen katalyytti, jota pohdin tarkemmin luvussa kuusi.

Sosiaalityöstä tiedetään se, että asiakkuuden prosessit ovat monesti pitkiä. Tämä johtuu usein siitä, että käydyt keskustelut alkavat muuttaa asiakkaiden toimintaa vasta sitten, kun yhteinen puhe kääntyy asiakkaan mielen sisällä dialogiksi, jota hän käy *itse* läpi. (Morén & Blom 2003, Kuuselan 2011, 62 mukaan) Voimaantuminen alkaa, kun työntekijän ja asiakkaan välinen keskustelu muuttuu ihmisen dialogiksi itsensä kanssa. Aktivoitumiseen sekä motivoitumiseen tähtäävät keskustelut käydään usein siinä toivossa, että asiakas alkaa käydä ennen pitkää dialogia omassa mielessään. Näin aktivoitumisen ja voimaantumisen prosessit voivat saada alkunsa.

Mahlakaarto (2010) kiteyttää toimintaympäristön olosuhteiden merkityksen sanoen, että yksilö ja sosiaalinen ympäristö ovat vastavuoroisesti kietoutuneita toisiinsa. Mahlakaarto toteaa, että yksilö voimaantuu ympäristössä, jossa korostuvat osallisuuden, arvostuksen ja hyväksynnän kokemukset. Mahlakaarto jatkaa, että yksilön voimaantumisen yhteisössä liittyy mahdollisuus aktiiviseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. (Mahlakaarto 2010, 30.)

Siitosen (1999) mukaan voimaantuneen ihmisen ominaisuuksien deskriptiivinen kuvaaminen on ongelmallista, koska ominaisuuksien osoittaminen tarkoittaisi sitä, että on olemassa tiettyjä määrällisesti tai laadullisesti mitattavissa olevia voimaantumisprosessin seurauksia, jotka konkretisoituisivat voimaantuneen ihmisen ominaisuuksina. (Siitonen 1999, 169.)

Rautakorpi (2010) on tarttunut rohkeasti voimaantumisen havainnoimiseen ja sen määritte-

lemiseen omassa pro gradu -tutkielmassaan ja pyrkinyt luomaan mittarin, jonka kautta Siitosen mainitsema deskriptiivinen kuvailu voisi tulla mahdolliseksi. Oman pro gradu -tutkielmani empiirisen aineistoni pohjalta voi mielestäni jatkaa tuota keskustelua siitä, millainen voimaantunut ihminen piirteiltään on ja kuinka voimaantumista voidaan havainnollistaa sekä mitata.

Luhtasela (2009) toteaa omassa lisensiaattityössään kuntouttavan työtoiminnan yhdeksi merkityskokonaisuudeksi aktivoitumisen. Luhtaselan havaitsema aktivoituminen muistuttaa monelta osalta Siitosen (1999) kuvaamaa voimaantumista. Luhtasela kuvaa aktivoitumista lisensiaattityönsä yhteydessä ihmisen kokemaksi itsetunnon vahvistumiseksi ja toimintakyvyn lisääntymiseksi (Luhtasela 2009, 73). Nämä elementit ovat empiirisen aineistoni perusteella läsnä voimaantumisen prosessissa, jota kuntouttava työtoiminta vaikuttaa edesauttavan.

Siitosen (1999) tutkimuksen voimaantumisteoriassa ei osoiteta voimaantuneen ihmisen ominaisuuksia, ja sen vuoksi Siitosen mukaan tuotettua teoriaa ei ole mahdollista käyttää voimaantuneen ihmisen ominaisuuksien selittämiseen tai tutkimiseen (Siitonen 1999, 169). Omassa empiirisessä aineistossani ei paneuduttu ihmisten ominaisuuksiin. Tutkimuksen kohteena olivat laadulliset *muutokset* ja oheistuotteena syntyi kuva niistä ongelmista, joiden kanssa kuntouttavan työtoiminnan ihmiset kamppailevat. Myös tämän vuoksi Siitosen formaali voimaantumisen teoria sopii mielestäni hyvin keräämän aineiston tulkintaan.

3.3 Yleinen formaali voimaantumisen teoria ja sen viisi premissiä

Siitonen (1999) hahmottelee väitöskirjassaan yleistä formaalia teoriaa voimaantumiselle. Siitosen (1999) mukaan motivoivien järjestelmien teorian (Ford 1992, Motivational Systems Theory) motivaatiokäsitystä käytetään hänen tutkimuksessaan rakennettavan yleisen formaalin voimaantumisteorian tukena (Siitonen 1999, 109). Voimaantumisen teoria on luotu luokanopettajaksi opiskelevien ammatillista kasvua koskevan tutkimuksen kontekstissa (Siitonen 1999, 19). Voimaantuminen on kuitenkin käsitteenä sopiva hyvin moneen viitekehykseen, jonka Siitonenkin tuo esiin (Siitonen 1999, 13). Tässä pro gradu -tutkielmassa sovellan sitä kuntouttavan työtoiminnan kontekstiin.

Siitonen (1999) määrittelee teoriassaan voimaantumiselle viisi premissiä eli lähtökohtaa. (Siitonen 1999, 161–164). Esittelen seuraavaksi nämä viisi premissiä lyhyesti. Pysähdyn

kuitenkin pidemmäksi ajaksi kolmannen premissin kohdalle, koska erityisesti se pysäytti minua pohtimaan voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan välistä yhteyttä.

Siitosen (1999) mainitsemat voimaantumisen premissit ovat seuraavat:

1. Voimaantuminen on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi; voimaa ei voi antaa toiselle.

Aiemmin mainitsemani Pekka Kuuselan (2011) ajatus siitä, että sosiaalityön prosessit etenevät parhaiten kahden välisestä dialogista siirryttäessä itsensä kanssa käytävään dialogiin (Kuusela 2011, 62), tukee Siitosen esittämää ensimmäistä premissiä hyvin.

Se, että voimaantuminen on henkilökohtainen ja ihmisestä itsestään lähtevä prosessi ei siis poista sitä tosiasiaa, että sosiaalinen vuorovaikutus on voimaantumisessa vahvasti läsnä. Voidaan miettiä voisiko voimaantumisprosessin alun määrittellä juuri siihen hetkeen, kun dialogi itsensä kanssa alkaa. Sitä edeltävä prosessi tarvitsee sosiaalisen tuen ja vuorovaikutuksen. Kun dialogi itsensä kanssa on alkanut, tätä alkanutta kehitystä voidaan tukea monin tavoin, esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan kautta.

Adams (1996) toteaa, pelkän vuorovaikutuksen lisäksi merkitystä on sillä kenen kanssa vuorovaikutuksessa ollaan. Adamsin mukaan jo valmiiksi voimaantunut ihminen voi todennäköisemmin auttaa voimaantumisprosessissa enemmän kuin sellainen, joka ei ole voimaantunut. Tämän voi ajatella tarkoittavan sitä, että työyhteisön merkitys voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan kontekstissa on merkittävä. Työyhteisössä, jossa on jo pitempään kuntouttavassa työtoiminnassa olleita henkilöitä, on todennäköisesti helpompi voimaantua. Jo pidemmällä voimaantumisprosessissa olevat voivat auttaa vasta alkutai-paleella olevaa ihmistä eteenpäin. Adamsin (1996) mukaan tähän perustuu oma-apuryhmien voimaannuttava vaikutus. (Adams 1996, 15; 43.)

Lisäksi asiakkaan työntekijöillä on merkittävä rooli tässä voimaantumisen sosiaalisessa ulottuvuudessa. Adamsin (1996) mukaan työntekijät voivat vaikuttaa voimaantumisen prosessiin ja hän heittääkin työntekijöille haasteen, jotta nämä etsisivät sellaisia työtapoja ja keinoja työskennellä ihmisten kanssa, jotka voimaannuttavat ihmistä. Voimaannuttavana työn tekemisen mallina Adams esittelee ”helpottavan” (facilitative) työtavan, joka Adamsin mukaan toimisi voimaannuttajana paremmin kuin viranomaismainen tai byrokraattinen

työn tekemisen malli. Helpottavaan työtapaan kuuluu vähempi hierarkkisuus ja vastuun antaminen ihmiselle itselleen. (Adams 1996, 55.)

2. *Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi, jota jäsentää päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden sisäiset suhteet.*

Siitonen (1999) käyttää tutkimuksessaan motivoivien järjestelmien teorian (Ford 1992) motivaatiokäsitystä yleisen formaalin voimaantumisteoriansa tukena. Motivoivien järjestelmien teoriassa motivaatiokäsityksen pääkohtia ovat päämäärät, kyky- ja kontekstiuskomukset sekä emo. Nämä motivoivien järjestelmien teorian pääkohdat löytyvät Siitosen (1999) voimaantumisteorian toisesta premissistä. Voimaantumista jäsentää Siitosen (1999) voimaantumisteoriassa lisäksi näiden osaprosessien keskinäiset suhteet. Martin Fordin (1992) motivoivien järjestelmien teorian pääkohdat ja sitä kautta Siitosen (1999) voimaantumisteorian toisen premissin mukaiset voimaantumisen osatekijät toimivat tämän pro gradu -tutkielman empiirisen aineiston jäsentäjinä. Ne esiintyvät nimeämässäni pääluokissa, jotka yhdistävät erilaisia empiirisessä aineistossani esiin nousseita myönteisiä muutoksia. On mielestäni loogista, että voimaantumista jäsentävät osatekijät löytyvät aineistosta, joka kuvaa voimaantumisen prosessia.

Edelliseen premissiin viitaten voisi todeta, että vaikka voimaantuminen lähtee ihmisestä itsestään, on hänen kykyuskomuksiinsa tai päämääriinsä silti mahdollista vaikuttaa ulkoapäin. Joskus se on arkityössä esimerkiksi asiakkaan itsetunnon korjaamista siten, että autetaan häntä onnistumisien polulle. Joskus se on sitä, että hänen virheellisiä käsityksiä itsestään korjataan osoittamalla uskomuksia vääriksi.

3. *Voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva katalyytti johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko katalyytti heikkoon sitoutumiseen.*

Tämän kolmannen premissin ja sen merkityksen pohtimiseen käytän kokonaisen luvun, *luvun kuusi*, koska sen kautta keräämäni empiirisen aineiston sisältö saa vahvan merkityksen.

4. *Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.*

Siitonen (1999) ajattelee voimaantumisteoriassaan hyvinvoinnin sekä yksilön että ryhmän hyvinvointina. Ryhmä liittyy luontevasti hyvinvoinnin ulottuvuuteen, koska jo aiemmin voimaantumisella todettiin olevan myös sosiaalinen ulottuvuus. Hankalaksi asian tekee hyvinvoinnin määrittely, koska meistä jokainen kokee hyvinvoinnin hyvin eri lailla. Hyvin-

vointi on siis varsin subjektiivinen kokemus ja se määritellään hyvin monella eri tavalla kuten Siitonenkin tuo esiin. Siitonen ei kuitenkaan lähde tarkemmin erottelemaan psyykkistä, fyysistä tai sosiaalista hyvinvointia vaan olettaa hyvinvoinnin olevan kokonaisvaltaista hyvinvointia. Ainoan rajauksen Siitonen tekee siinä, että neljännen premissin hyvinvointi tarkoittaa ensisijaisesti yksilön ja ryhmän hyvinvointia. (Siitonen 1999, 164.)

Neljäs premissi todentuu sekä empiirisen aineiston että oman työkokemukseni kautta. Voimaantumattoman ja voimaantuneen ihmisen välillä on suuri, silmin havaittava ero. Voimaantuvan ihmisen hyvinvointi on mahdollista havaita silmin, kun ihmisen ryhti paranee, kun hänen ulkoasunsa siistiytyy, kun hän alkaa välittää itsestään. Voimaantunut ihminen voi paremmin ainakin joillain elämänalueilla. Hyvinvointi ei välttämättä poista ihmisen voimaantumattomuuden takaa löytyviä tekijöitä, mutta saa aikaan tunteen siitä, että ongelmat eivät ole ylitse-pääsemättömiä vaan niiden kanssa voi työskennellä ja niihin voi vaikuttaa. Nämä silmin havaittavat muutokset olivat kiinnostukseni kohteena jo ennen kuin osasin yhdistää niitä voimaantumiseen.

5. Voimaantuneisuus ei ole pysyvä olotila.

Siitonen (1999) kuvaa voimaantumisen pysymättömyyttä siten, että toisessa ympäristössä ihminen saattaa kokea itsensä voimaantuneeksi ja toisessa voimaantumattomaksi. Koska voimaantuminen ei ole pysyvä tila Siitonen muistuttaa, että kaikissa organisaatioissa ja yhteisöissä tulisi jatkuvasti kiinnittää huomiota ihmisestä itsestään lähtevän voimaantumisen mahdollistamiseen. (Siitonen 1999, 164–165.)

Voimaantumiselle on oman työkokemukseni perusteella selvästi olemassa myös käänteinen prosessi, jonka voi saada aikaan esimerkiksi jokin äkillinen takaisku elämässä. Tämän pro gradu -tutkielman teemoista tällainen takaisku voisi olla vaikka työn menettäminen tai pitkittyvä työttömyys. Ihminen menettää voimaantumisen tunteen, mutta häntä voidaan tukea saavuttamaan se uudelleen.

3.4 Voimaantumisteorian merkitys asiakastyön näkökulmasta

Siitosen (1999) mukaan voimaantumisen puute näkyy sitoutumisen puutteena (Siitonen 1999, 160). Asiakkaiden sitoutumattomuus palveluun on omassa sosiaaliohjaajan työssäni hyvin tavallinen ongelma. Asiakasaikoja jää käyttämättä ja työntekijöiden työaika joutu-

taan käyttämään korvaaviin toimintoihin, joka olisi voitu käyttää asiakastyöhön. Sitä kautta työn tuottavuus ja tehokkuus kärsii.

Jos voimaantumisteoriaa ajatellaan sellaisten asiakkaiden kautta, jotka eivät sitoudu palveluun, tällaisia asiakkaita voidaan pitää Siitosen (1999) voimaantumisteorian mukaan voimaantumattomia henkilöinä. Jos siis asiakasta halutaan sitouttaa, täytyy heitä auttaa voimaantumaan. Toisen premissin mukaan voimaa ei kuitenkaan voi toiselle antaa, vaan voimaantuminen on itsestään lähtevä prosessi, johon ympäristöllä kuitenkin voi olla vaikutusta. (Siitonen 1999, 162.)

Empiiristä aineistoani tutkiessani huomasin, että jo pelkästään sitä, että asiakkaat ovat läheneet ja jatkaneet kuntouttavassa työtoiminnassa voidaan pitää Siitosen teorian mukaisena merkinä voimaantumisesta: asiakkaat olivat sitoutuneet johonkin. Laadulliset muutokset, joita asiakkaissa kuntouttavan työtoiminnan myötä havaittiin, voidaan siis tämän perusteella nähdä merkkeinä vahvistuvasta voimaantumisesta.

Asiakastyön kannalta voidaan pitää merkittävänä asiana kiinnittää huomiota siihen, että asiakkaille pystytään tarjoamaan motivoivia ja kiinnostavia vaihtoehtoja pitkittyvän työtömyyden tilalle, jotta asiakkaita saadaan sitoutettua palveluihin voimaantumisen kautta. Lisäksi palveluiden tulee olla sellaisia, että kannattaa sitoutua.

4. AINEISTON KERUU JA ANALYYSIMENETELMÄT

Ajattelin tätä pro gradu -tutkielmaa aloittaessani, että kuntouttavan työtoiminnan myötä ihmisten elämässä tapahtuu myönteisiä laadullisia muutoksia. Uskalsin esittää tämän hypoteesin erityisesti oman työkokemukseni perusteella. Olen ollut itse näkemässä paljon ”hyvää”. Näen lähes päivittäin myös kuntouttavan työtoiminnan toisen puolen. Aina asiat eivät etene mutkattomasti ja mukavasti, vaan valintoja ja ratkaisuja joudutaan tekemään huonon ja vähemmän huonon väliltä, parasta toivoen. Joskus ihmisten tilanteet ovat niin monimutkaisia ja vaikeita, että etenemistä ei tapahdu tai kuntouttava työtoiminta ei ole realistinen tavoite heidän kohdallaan. On oleellista kysyä, mitä tarjottavaa yhteiskunnallamme on heille, jotka eivät pysty sitoutumaan edes kuntouttavaan työtoimintaan.

Kysyn tässä pro gradu -tutkielmassani yksinkertaistetusti, mitä hyötyä kuntouttavasta työtoiminnasta on ihmisille ollut. Millaisia myönteisiä muutoksia on tapahtunut? Halusin tuoda myönteiset muutokset esiin oman työni mielekkyyden vahvistamiseksi sekä kannustaakseni kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvia hakemaan muutosta elämään osoittamalla, että se on mahdollista. Myönteisiä muutoksia ei saa kerättyä aineistoksi asiakasrekistereistä eikä tietojärjestelmistä, koska niitä ei sinne kirjata. Se on yksi syy miksi pro gradu -tutkielmani määrittyy laadulliseksi tutkimukseksi.

Olen kerännyt tutkielmani pääasiallisen empiirisen aineiston valtakunnallisesti työvoiman palvelukeskusten työntekijöiltä pääosin keväällä 2011, muutama vastaus tuli sähköpostiini kuitenkin vielä loppuvuodesta 2011. Perustelen aineiston keräämistä työntekijöiltä sillä, että omassa itsessä tapahtuvia pieniä muutoksia on joskus hyvin vaikea huomata. Kun asiaa tarkastelee ulkoa päin, muutokset voivat tulla esiin yllättävilläkin tavoilla.

Vaikka pääpaino pro gradu -tutkielmassani on työntekijöiden näkemyksillä, halusin kuitenkin antaa mahdollisuuden myös asiakkaille kertoa itsessään havaitsemiaan muutoksia, joita kuntouttava työtoiminta on saanut aikaan.

4.1 Empiirisen aineiston kerääminen asiakkailta

Oletin, että aineiston kerääminen asiakkailta voi olla vaikeaa. Näen asiakkaan näkökulman esiin nostamisen kuitenkin niin tärkeänä, että halusin yrittää. Jaoin huhtikuun 2011 ensimmäisellä ilmoituksia yhteydenottopyyntöineen pro gradu -tutkielmastani Jyväskylän seudulla kuntouttavassa työtoiminnassa olleiden ja olevien henkilöiden saataville (Liite 2). Vein kokeiluluontoisesti ilmoituksia Jyväskylän kuntouttavaa työtoimintaa tarjoavien työnantajien ilmoitustauluille: Kumppanuustalon Kellarikievarille, Huhtasuon kylätoimistolle, Huhtasuon kirpputorille, SPR:n kirpputoreille Kirriin ja Seppälään sekä Sovatekin Hakkutien ja Kankitien yksiköihin. Paikat valikoituivat sen perusteella, missä aikaisemman työkokemukseni perusteella tiesin asiakkaita kuntouttavassa työtoiminnassa paljon olevan. Aiemman tutkimuksen mukaan kuntouttava työtoiminta sijoittuu useimmiten sosiaali- ja terveydenhuollon toimipaikkoihin. Myös tekninen toimi sekä työpajat toimivat tutkimuksen mukaan yleisesti kuntouttavan työtoiminnan järjestämispaikkoina. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 141). Jätin ilmoituksia vain sellaisiin toimipaikkoihin, jotka ottavat kuntouttavaan työtoimintaan kerrallaan enemmän kuin yhden kuntouttavaan työtoimintaan osallistujan. Vaikka sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköt toimivat myös Jyväskylässä kuntouttavan työtoiminnan järjestämispaikkoina, on pääsääntöinen käytäntö se, että yhdessä yksikössä on kerrallaan vain yksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuja.

Tarjosin asiakkaille mahdollisuuden osallistua tutkielmaani joko puhelinhaastattelussa, haastattelussa kasvotusten, sähköpostikirjeenvaihdolla tai tekstiviestein. Avasin tutkimustani varten puhelinliittymän, johon tutkimukseen osallistuvat voisivat ottaa yhteyttä. Halusin tarjota asiakkaille mahdollisimman matalan kynnyksen osallistua tutkielmaani. Sain vastauksena ilmoituksiini yhden tekstiviestin ja yhden sähköpostiviestin.

Kerätäkseni lisää asiakkaiden kokemuksia vietin toukokuun puolessa välissä kaksi päivää (10.5.2011 ja 12.5.2011 klo 9-14 välillä) Jyväskylän työttömien yhdistyksen ruokalassa ”Kellarikievarilla”, Jyväskylän Kumppanuustalolla. Ajattelin, että olemalla läsnä ruokalassa halukkaiden olisi ollut vaivatonta vaihtaa sana tai pari kanssani kuntouttavasta työtoiminnasta ohi kulkiessaan, ilman virallisen ja pelottavan tuntuista ”tutkija - haastateltava” asetelmaa. Kellarikievarin pääemäntä Pirjo-Liisa Junttila antoi minulle luvan olla läsnä ruokalassa ja tarjota epämuodollinen mahdollisuus ajatusten vaihtoon.

Läsnäolopäivieni aikana minulla oli ruokalan etuovella iso ilmoitus, jossa kerroin pro gradu -tutkielmastani sekä paikalla olostani. Ilmoitus oli lisäksi sen pöydän luona, jossa istuin. Yritin olla mahdollisimman helposti lähestyttävän oloinen, hakea katsekontaktia.

Kukaan luokseni pysähtynyt ei ollut pro gradu -tutkielmaani sopivaa kohderyhmää. Vietin kuitenkin kaksi mukavaa päivää Kellarikievarilla. Juttuseuraa riitti, vaikka aiheet eivät olleetkaan alun perin toivomiani. Minut otettiin siellä hyvin vastaan, ainoastaan yksi pysähtyneistä ohikulkijoista oli epäluuloinen Kellarikievarilla oloani kohtaan kysyen ”Mitä sä meitä täällä kyttää?”. Katsekontaktia hakiessani ihmisille saattoi tietysti tulla olo, että tarkkailen heitä, vaikka se ei ollut tarkoitukseni.

Empiirisen aineiston kerääminen asiakkailta ei siis onnistunut kovin hyvin, mutta siihen olin varautunutkin. Saamani yhden sähköpostiviestin ja tekstiviestin sisältö oli kriittistä kuntouttavaa työtoimintaa kohtaan, vaikka sähköpostiviestissä oli löydetty hyviäkin puolia kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista elämään. Molemmissa mielipidekirjoituksissa kritisoitiin kuntouttavan työtoiminnan palkattomuutta. Tekstiviestissä kuntouttava työtoiminta yleistettiin työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin sanomalla ”Vastustan tukipaskajuttuja, joita firmatkin käyttää hyväksi” (Tekstiviesti 1). Kuntouttavaa työtoimintaa ei voida järjestää yksityisiin yrityksiin, joita firmoilla kirjoituksessa ilmeisesti tarkoitettiin, joten oletan, että tekstiviestin lähettäjä ei ollut itse osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan, vaan halusi ilmaista yleisemmän mielipiteensä aktiivisesta työvoimapolitiikasta.

Toisessa kirjoituksessa asiakkaan kuntouttavan työtoiminnan toimintapaikka ei ollut ilmeisesti ollut asiakkaalle hänen mielestään sopivaa työtä työtehtäviltään, sijainniltaan, palkaltaan eikä päämääriltään. Hän kiitteli kuitenkin pieninä hyvinä asioina kuulumistaan jonkin, sosiaalisen statuksen muuttumista työttömästä ”osa-päivätyössä käyväksi”, työpaikkaetuja sekä työpaikan juhlia, jonne voi mennä.

4.2 Empiirisen aineiston kerääminen työntekijöiltä

Työntekijöiden näkökulmaa aloin kerätä 5.4.2011. Päädyin toteuttamaan aineistonkeruun kirjoituspyynnöllä. Liitimme kirjoituspyyntöni Jyväskylän työvoiman palvelukeskuksen vs. päällikön Päivi Pöntisen kanssa työvoiman palvelukeskusten yhteiseen Typpi-asiakastietojärjestelmän kautta valtakunnallisen tiedotteen pro gradu -tutkielmastani, jossa pyydettiin kuntouttavan työtoiminnan parissa työskenteleviä ammattilaisia kertomaan mi-

nulle *muistojaan* sellaisista asiakkaista ja heille tapahtuneista laadullisista muutoksista, joita kuntouttavassa työtoiminnassa olleissa on voitu havaita (Liite 1).

Valtakunnallisesti jaettu tiedote tavoitti Typpi-asiakastietojärjestelmän kautta kaikki Suomen sen hetkiset (5.4.2011) 39 työvoiman palvelukeskusta ja heidän kaikki työntekijänsä ammattinimikkeestä riippumatta. En halunnut rajata kyselyä tiettyyn ammattikuntaan, kuten kuntouttavan työtoiminnan ohjaajiin tai sosiaali-ohjaajiin vaan halusin, että kaikilla on mahdollisuus tuoda esiin näkökulmiaan kuntouttavan työtoiminnan onnistumisista oman ammattikuntansa näkökulmasta. En siis pyytänyt vastaajia kertomaan ammattinimikettään, koska en pitänyt sitä oleellisena tietona. Halusin keskittyä voimakkaasti siihen, mitä muutoksia on tapahtunut, enkä siihen kenen näkökulmasta muutos on tapahtunut. On vaikeaa arvioida tarkkaa määrää kirjoituspyyntöni vastaanottaneista, koska työvoiman palvelukeskukset ovat hyvin erikokoisia. Joissain työvoiman palvelukeskuksissa on vain muutama työntekijä, joissain useita kymmeniä. Varovasti arvioiden potentiaalisia vastaajia olisi ollut noin 400.

En halunnut ohjeistaa kirjoituspyynnössäni työntekijöitä liikaa, jotta kertyvä aineisto olisi mahdollisimman monipuolinen ja johdattelematon. Halusin, että esiin nousisi juuri niitä asioita mitä on tapahtunut, eikä niitä, joita minä olen ajatellut esiin nousevan. En antanut tietoisesti esimerkkejä muutoksista, joka olisi helpottanut pyynnön sisäistämistä, mutta ohjannut työntekijää juuri esimerkkeinä toimineiden muutosten äärelle. Jos olisin selventänyt ohjeistustani käyttämällä esimerkkeinä vaikka päihdeongelman hallintaan saamista oletin, että työntekijät olisivat lähteneet ajattelemaan muutoksia juuri tällaisen esimerkkien kautta ja aineiston monimuotoisuus olisi kärsinyt.

Ennen pääsiäistä, huhtikuun lopussa 2011, laitoin henkilökohtaista sähköpostia sellaisten työvoiman palvelukeskusten yhdyshenkilöille ja päälliköille, joista vastausta asiakkaiden onnistumisista ei ollut tullut pelkän Typpi-asiakastietojärjestelmässä olleen ilmoituksen perusteella. Toukokuun 10. laitoin toisen muistutussähköpostin pro gradu -tutkielmastani edelleen niihin työvoiman palvelukeskuksiin, joista vastausta ei tuohon mennessä vielä ollut kuulunut.

Sain kerättyä työvoiman palvelukeskusten työntekijöiltä vuoden 2011 aikana yhteensä 51 kirjoitusta koskien kuntouttavan työtoiminnan laadullisia muutoksia. Näistä kolme on yleisempää kirjoitusta liittyen kuntouttavaan työtoimintaan ja sen hyviin puoliin ja loput 48

yksittäisten työntekijöiden yksittäisiä muistoja sellaisista asiakkaista, joiden elämäntilanteissa työntekijät ovat havainneet kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuneen myönteisen muutoksen. Jotkut työntekijät kirjoittivat useampiakin mieliin jääneitä tapauksia. Tapauksia tuli yhteensä 24 eri työvoiman palvelukeskuksesta 32 eri työntekijältä. Tätä aineistoa kertyi yhteensä 43 sivua, Times New Roman -fontilla ja fonttikoolla 12.

Minulla olisi ollut mahdollisuus myös kuuden työntekijän haastatteluun, mutta kuten myöhemmin perustelen, haastattelujen tekeminen ei olisi mielestäni tuottanut tutkimuskysymykseni kannalta enää oleellista lisätietoa, joten jätin ne tekemättä.

4.3 Aineiston analyysi

Jotta aineistossa olevat havainnot voidaan erottaa tutkimuksen tuloksista, tarvitaan tutkimusmetodi. Metodit ovat niitä käytäntöjä ja operaatioita, joiden avulla havaintoja tuotetaan sekä niitä sääntöjä, joiden mukaan niitä havaintoja voidaan edelleen muokata ja tulkita. Ilman selkeää metodologiaa tutkimus muuttuu helposti omien ennakkoluulojen empiiriseksi todisteluksi (Alasuutari 2011, 82). Laadullisen aineiston analyysi tarkoittaa käytännössä aineiston lukemista yhä uudelleen ja uudelleen. Se tarkoittaa tekstien pohtimista, luokittelua, vertailua, tulkitsemista ja niihin limittyvää teorisointia. (Aaltola & Valli 2001, 92.)

Sain kirjoituspyyntöni yhteensä 51 vastausta. Näistä kolme jätin pois lopullisesta analyysivaiheesta, koska ne oli kirjoitettu hyvin yleisellä tasolla. Niissä oli yhdistelty samaan tapausesimerkkiin useamman työntekijän kokemuksia ja useamman asiakkaan vaiheita. Jäljelle jääneet 48 tapausesimerkkiä analysoin käyttäen apunani ja analyysityökaluna sisällönanalyysiä ja määrällistä tekstianalyysiä (Eskola & Suoranta 1998, 169).

Sisällönanalyysi menettelytapana on käytännöllinen, koska sen avulla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti. Sisällönanalyysillä pyritään saamaan tiivistetty kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Monia sisällönanalyysillä tuotettuja tutkimuksia kritisoidaan, koska tutkija on saattanut kuvata analyysiä hyvinkin tarkasti, mutta ei ole kyennyt tekemään tutkimuksessaan mielekkäitä johtopäätöksiä vaan esittelee järjestetyn aineiston ikään kuin tuloksena. (Tuomi & Sarajärvi 2009.) Tämä asettaa luonnollisesti tiukan haasteen aloittelevalle tutkijalle, eikä sisällönanalyysi ole helppo analyysimenetelmä vaikka se siltä aluksi tuntuukin.

Analyysiä tehdessäni kävin jokaisen tapausesimerkin läpi huolellisesti useita kymmeniä kertoja, liittäen kustakin tapauksesta tutkimusongelmani kannalta keskeisen tiedon alustavaan yksinkertaiseen Excel -taulukoon. Tämän alustavan taulukon perusteella aloitin määrällisen tekstianalyysin, jonka tuloksia esittelen tarkemmin luvussa viisi.

Määrällisen tekstianalyysin aikana kävi selväksi, että esiin nousseita laadullisia muutoksia löytyy paljon: 48 tapausesimerkistä nousi esiin 46 erilaista myönteistä muutosta, jotka minulla oli analyysin ensimmäisen vaiheen päättyessä edessäni yhtenä pitkänä listana. Paljon sanoja muutoksille, jotka eivät olleet vielä jäsentyneet millään tavalla.

Se, että myönteisiä muutoksia nousi esiin niin paljon, kuvaa hyvin kuntouttavan työtoiminnan yksilöllisyyttä. Pelkkä muutosten esittäminen listana on kuitenkin vasta analyysin ensimmäinen vaihe. Muutosten esiin tuominen ja niiden kuvaaminen on ensimmäinen osa asettamaani tutkimuskysymystä. Tutkimuskysymyksen toisessa vaiheessa aineiston teoreettiseksi viitekehyykseksi varmistuu voimaantumisen käsite ja tavoitteeni on pohtia voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan välistä yhteyttä. Jatkoisin siis aineiston analyysiä teemoittelemalla aineistosta nousseita yksittäisiä asioita ja sitä kautta nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja (Eskola & Suoranta 1998, 174). Teemoittelussa on kyse siitä, että pyritään tavoittamaan tekstien merkitystenantojen ydin (Aaltola & Valli 2001, 53).

Määrällisen tekstianalyysin alussa tapausesimerkeistä esiin nousseet keskeinen sisältö oli vielä kirjoitettu taulukkoon lauseina. Seuraavassa vaiheessa jatkoin aineiston tiivistämistä ja tein uuden taulukon, johon merkitsin jokaisesta tapausesimerkistä esiin nousseen myönteisen laadullisen muutoksen yhdellä tai kahdella sanalla. Kun aineisto oli edessäni sanoina, jatkoin teemoittelua yliviiavaustussien kanssa. Aloin etsiä samankaltaisia sanoja tai samoihin teemoihin liittyviä sanoja ja merkkasin niitä eri väreillä. Pähdeongelman hallintaan saamiseen liittyvät sanat saivat oman oranssin värinsä ja mielenterveyden paranemiseen liittyvät saivat pinkin värin. Näin alkoi hahmottua teemat tai pääluokat, joiden kautta analyysia oli helpompi jatkaa. Tässä vaiheessa muotoutuneet viisi pääluokkaa olivat vielä eri värejä, joilla ei ollut nimeä.

Lopulta nimesin samanväriset myönteiset muutokset Siitosen (1999) ja Fordin (1992) ohjaamana 1) Yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät muutokset, 2) Päämääriin ja motivaatioon liittyvät muutokset, 3) Kykyuskomuksiin ja itsetuntoon liittyvät muutokset,

4) Mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyvät muutokset, 5) Emootioihin ja mielenterveyteen liittyvät muutokset. Nimesin pääluokat lopullisesti vasta viitekehyksen varmistamisen jälkeen.

Suuntaani ja päättelyn logiikkaani analyysissä voitaisiin kutsuta induktiiviseksi, koska se etenee yksittäisistä havainnoista yleisempään suuntaan. Ei voi kuitenkaan väittää, ettei teoria olisi ohjannut analyysivaihettani. Vieläkin paremmin voidaan puhua siis abduktiivisesta päättelyn logiikasta, koska teoria ohjasi aineiston analyysiä antaen sille ryhtiä ja rakennetta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Aineistoa mekaaninen analysointi oli mahdollista ennen teoreettisen viitekehyksen asettamista, mutta vasta teoreettisen viitekehyksen varmistamisen jälkeen empiirinen aineistoni sai varsinaisen merkityksensä.

Vaikka lähdin rakentamaan pro gradu -tutkielmaani aineiston kautta, en voi sanoa käyttäneeni aineistolähtöistä analyysiä, mikä edellyttäisi sitä, että voisin lähteä liikkeelle ilman ennakoasettamuksia tai määritelmiä (Eskola & Suoranta 1998, 19). Paremminkin voitaisiin puhua *teoriaohjaavasta analyysistä* (ei siis teorialähtöisestä analyysistä), jossa voidaan nimensä mukaisesti havaita teorian ohjaavan analyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96). Teoria ohjasi empiirisen aineiston analyysiä aina siitä hetkestä lähtien, kun aloin perehtyä voimaantumiseen. Oli loppujen lopuksi hyvin luontevaa liittää aineisto voimaantumisen käsitteeseen, vaikka vastustin käsitteen käyttöönottoa pitkään. Olin ehtinyt analysoida, yliviivata, lukea ja syventyä aineistoani puolisen vuotta ennen kuin aloin perehtyä voimaantumisen käsitteeseen. Tunsin aineistoni siis hyvin, vaikka se oli vielä jäsentymätöntä ennen teoreettisen viitekehyksen löytymistä. Tunsin aineistoni niin hyvin, että tiesin välittömästi voimaantumisen kuvaavan aineistoani hyvin.

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009) kuvaavat yleisesti analyysin etenemisen. Tämän pro gradu -tutkielman aineiston analyysi eteni melko tarkkaan heidän kuvaamallaan tavalla. Analyysin ensimmäinen vaihe on tehdä päätös siitä mikä aineistossa kiinnostaa. Sen päätöksen olin tehnyt jo tutkimuskysymystäni pohtiessani sekä kirjoituspyyntöä lähettäessäni. Minua kiinnosti myönteiset laadulliset muutokset kuntouttavassa työtoiminnassa olleiden elämässä ja juuri sellaisia vastauksia sain. Sen jälkeen alkaa aineiston läpikäyminen ja kiinnostavien asioiden merkitseminen. Ajallisesti tein tätä puoli vuotta, joskin välissä jäitin aineiston hautumaan ja lepäämään useammaksikin viikoksi etsiäkseni teoreettista viitekehystä. Kolmas vaihe oli luokittelu ja tyypittely. Ensin tyypittely oli yliviivaustussien värejä, sen jälkeen sanoja, jotka värien alla olevia sanoja yhdistivät. Teoreettisen viitekeh-

sen löytymisen jälkeen värien koodit saivat lopulliset nimensä. Viimeinen vaihe analyysiä on yhteenvedon kirjoittaminen. Yhteenvedon esitän luvuissa viisi ja kuusi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92)

4.4 Aineiston luotettavuus

Koska kaikessa tutkimuksessa pyritään välttämään virheitä, on yksittäisessä tutkimuksessakin arvioitava tehdyn tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 134). Luotettavuutta voidaan pohtia esimerkiksi validiteetin ja reliabiliteetin avulla. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että ollaan tutkimassa sitä, mitä aiottiin tutkia. Validiutta voidaan pohtia sisäisen ja ulkoisen validiuden kautta. (Metsämuuronen 2011, 65; Tuomi & Sarajärvi 2009, 136.)

Ulkoisen validiuden tarkoittaa sitä onko tutkimus yleistettävissä ja jos on niin mihin ryhmiin (Metsämuuronen 2011, 65). Keräämäni empiirisen aineiston ja sen analyysin perusteella ei voida tehdä yleistyksiä suuntaan tai toiseen, koska keräämäni aineisto ei kuvaa pitkäaikais-työttömien tai edes kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien perusjoukkoa hyvin. Tutkielman tulokset eivät ole siten yleistettävissä, mutta ne antavat tietoa yksilöllisistä tapahtuneista myönteisistä muutoksista ja niiden luonteesta. Tapaukset, joita aineistokseni keräsi, edustavat positiivista ääripäätä kuntouttavan työtoiminnan kontekstissa. Tapaukset ovat jääneet jostain poikkeuksellisesta syystä työntekijöiden mieleen niin hyvin, että jopa vuosien päästä tapaus nousee työntekijän mieleen, kun puhutaan hyvistä kokemuksista kuntouttavan työtoiminnan osalta. Tapaukset edustavat siis tutkimuskysymyksen asetelusta johtuen positiivista ääripäätä kuntouttavan työtoiminnan kentällä.

Sisäisellä validiteetillä tarkoitetaan tutkimuksen omaa luotettavuutta. Silloin voidaan kysyä ovatko käsitteet oikeita. Onko teoria oikein valittu? Tutkittiinko sitä, mitä oli tarkoitus tutkia? (Metsämuuronen 2011, 65.) Pohdin tutkielman validiutta erityisen paljon empiirisen aineiston keräämisen aikaan. Mietin usein vastaako empiirinen aineisto tutkimuskysymykseeni. Tulini siihen tulokseen, että vastaa. Teorian valinta oli yksi hankalimmista vaiheista koko tutkielman tekemisessä ja sen valinnassa olen kuunnellut myös maisteriseminaariin osallistujia sekä ohjaajaani Kotirantaa, joilla oli aiheesta syvempää tietoa ja näkemystä kuin itselläni. He näkivät voimaantumisen teorian sopivuuden tähän pro gradu -tutkielmaan jo paljon ennen minua. Itse huomasin sopivuuden vasta, kun asetin omat en-

nakkoasenteeni käsitettä kohtaan syrjään ja aidosti aloin tutustua voimaantumisen käsitteeseen.

Toinen tutkimuksen luotettavuuteen viittaava termi on reliabiliteetti. Reliabiliteetilla viitataan tutkimuksen toistettavuuteen (Metsämuuronen 2011, 75; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 216; Tuomi & Sarajärvi 2009, 136). Tämä tutkimus on helposti toistettavissa ja kysymyksen asettelu on sen kaltainen, että voidaan olettaa, että toistettaessa saadut vastaukset olisivat samansuuntaisia kuin nyt saadut tulokset, joten siltä osin tutkielman reliabiliteetti on kunnossa.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta (Hirsjärvi ym. 2005, 217). Sen vuoksi olen kiinnittänyt erityistä huomiota tutkimuksen tekemisen kuvaamiseen ja ”ajatuksen juoksuni” selostamiseen.

Aineistokseni kertyneet tapausesimerkit on tuotettu työntekijöiden muistin varassa, eikä tietojärjestelmiin ole kajottu. Tapausesimerkeissä voi olla esimerkiksi kronologista epätarkkuutta johtuen siitä, että asiakastapauksista voi olla kulunut aikaa jo pitkäänkin, joskaan se ei ole mielestäni oleellista tutkittavan asian kannalta. Oleellista tutkimusongelmani kannalta on vain se, millainen muutos ihmisessä on tapahtunut, eikä se milloin se on tapahtunut.

Oliko 48 tapausesimerkkiä sitten tarpeeksi laaja aineisto kuvaamaan tutkimusongelmaani ja antamaan luotettavaa tietoa tutkittavasta kohteesta? Kysymyksen tekee tietysti hankalaksi se, että ei ole olemassa mekaanisia sääntöjä aineiston koon määrittämiseksi (Eskola & Suoranta 1998, 62). Ehkä juuri siksi pysähdyin monta kertaa edellä esittämäni kysymyksen äärelle. Minun oli itse määriteltävä mikä on riittävä aineisto. Saatuaani aineistoni kasaan ajattelin ensi alkuun, että aineistoni ei ollut vielä riittävä. Lukuna lopulliseen analyysivaiheeseeni kelpuuttamat 48 tapausesimerkkiä tuntui riittävältä, mutta jotkut tapausesimerkit olivat lyhyitä ja mietin ovatko ne sinällään riittäviä ja sisällöltään tarpeeksi informatiivisia. Mietin oliko aineisto itsessään siis laadukasta.

Epävarmuuteni vuoksi saadessani eteeni mielestäni erityisen mielenkiintoiselta vaikuttavan asiakastapauksen otin välittömästi tapausesimerkin kirjoittajaan yhteyttä ja pyysin saada haastatella häntä aiheesta lisää. Varasin mahdollisuuden kuuteen haastatteluun ja olin varautunut ne tekemään heti, kun lisää kysyttävää nousee esiin. Odotin, että aineiston analyysin edetessä tarve lisätietoon nousee.

Analysoidessani aineistoni yksittäisiä tapauksia minua suorastaan vainosi ajatus ”mitä haluan tietää tästä tapauksesta enemmän tutkimusongelmani näkökulmasta” ja ”mitä lisätietoa tarvitsen, jotta tämä tapaus vastaisi tutkimuskysymykseeni paremmin?”. Vastasin joka kerta: ”En mitään.” Aina vastattuani kieltävästi palasin pohtimaan onko tutkimuskysymykseni aseteltu väärin tai aihe rajattu liian suppeaksi. Vastasin joka kerta: Minun mielestä ei ole. Näin ollen päädyin joulukuussa 2011 siihen, että keräämäni aineisto on tutkimuskysymykseni kannalta riittävän laaja ja monipuolinen, eikä syventäviä haastatteluja tarvitse tehdä.

Aineiston validiutta ja koon riittävyttä pohtiessani otin huomioon myös aineiston saturaation. Saturaation käsitteeseen kuuluu, että ajatellaan aineistoa olevan riittävästi, kun uudet tapaukset eivät tuota enää uutta tietoa tutkimusongelman kannalta (Eskola & Suoranta 1998, 62). Tästä näkökulmasta jo parinkymmenen tapausesimerkin jälkeen esiin oli tullut esiin sellainen peruskuvio, minkä jälkeen eteen tuleva aineisto vain täydensi ja vahvisti aiempaa esille tullutta tietoa, tuottamatta enää merkittävää uutta tietoa. Parinkymmenen tapausesimerkin jälkeen pystyin luomaan viisi pääluokkaa, joiden alle kaikki esiin tulleet laadulliset muutokset pystyin asettamaan (muokkasin nimiä myöhemmin paremmin sisältöä kuvaavaksi voimaantumisen varmistuttua viitekehukseksi). Aineisto alkoi siis kyläntyä ja oli sen mittapuun mukaan riittävä.

5. MYÖNTEISET LAADULLISET MUUTOKSET

Tässä luvussa tarkastelen tarkemmin aiemmin lukuina ja yleisesti esittelemäni empiirisen aineistoni tuottamia tuloksia. Tutkimuskysymyksen asettelussa olen valinnut näkökulmaksi ja tavoitteekseni tutkia yhtä puolta siitä, mitä virallisiin tilastoihin kuntouttavasta työtoiminnasta ja sen tuloksista ei kirjata systemaattisesti: myönteisiä laadullisia muutoksia ihmisten elämässä.

Eskola ja Suoranta (1988) ohjeistavat ajattelemaan tutkimusta tehdessä asioiden ääripäitä mallilla ”jos tutkit saituria, tutki myös tuhlaria” (Eskola & Suoranta 1988, 35). Tämä voisi tarkoittaa sitä, että paneutuisin tässä pro gradu -tutkielmassa myös kielteisiin muutoksiin, joita kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuu. Katsoin kielteiset muutokset kuitenkin tutkimusaiheen rajaamisvaiheessa kokonaan oman tutkielman aiheeksi. Tässä pro gradu -tutkielmassa ääripäiden tarkastelu tarkoittaa sitä, että tutkiessani sellaisia myönteisiä muutoksia, joita virallisiin tietojärjestelmiin ei tilastoida, on hyvä valottaa hieman myös sitä, mitä tietojärjestelmiin toisaalta tilastoidaan ja kirjataan.

5.1 Mitä kuntouttavasta työtoiminnasta tilastoidaan

Kuntouttavan työtoiminnan tilastointi on hankalaa ja tietoa löytyy monista eri tietokannoista ja päällekkäisyyksiä löytyy. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien määrä on arvio, joka kootaan monista eri tietokannoista. Karjalainen ja Karjalainen (2010) kuvaavat kuntouttavan työtoiminnan tietojärjestelmiin liittyviä ongelmia kertoen, että kuntouttavaa työtoimintaa tilastoidaan valtakunnallisesti etuuskien mukaan, joten päällekkäin saadut etuudet (työmarkkinatuki, toimeentulotuki) aiheuttavat tilastoharhaa. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 15.)

Kuntouttavan työtoiminnan valtakunnallisen tilastoinnin monimutkaisuudesta ja päällekkäisyyksiä kuvaa hyvin tietojärjestelmien moninaisuus. Asiakkaat tilastoidaan etuuden perusteella ensinnäkin Kelan järjestelmiin ja sosiaalitoimien tietojärjestelmiin. Suuri osa asiakkaista on tämän lisäksi työ- ja elinkeinohallinnon asiakkaina sen Ura-tietojärjestelmässä. Osa on asiakkaina näissä kaikissa. Sosiaalitoimen tietojärjestelmät poikkeavat lisäksi eri kunnissa toisistaan. Suurin osa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista (esimerkiksi pää-

kaupunkiseudulla) on työvoiman palvelukeskusten asiakkaita, jolloin heidän tietonsa on kirjattu työvoiman palvelukeskusten yhteiseen Typpi-tietojärjestelmään. (Karjalainen & Karjalainen, 2010 s.15.) Näin ei kuitenkaan ole kaikkialla Suomessa.

Näistä edellä mainituista rekistereistä saadaan pääpiirteittäin kerättyä tietoon kuntouttavassa työtoiminnassa olleiden asiakkaiden määrät, työtoiminnan kustannukset ja sen kesto kotitaloustyypin mukaan, mutta yhtä yhteistä selkeää tai aukotonta tilastointimenetelmää kuntouttavalle työtoiminnalle ei valtakunnallisesti ole olemassa.

Tämän hetkiset käytössä olevat tietojärjestelmät eivät pysty tarjoamaan sellaisia tilastoinnin mahdollisuuksia, joista voisi laajemmalti poimia laadullista tietoa kuntouttavan työtoiminnan tavoitteiden täyttymisestä (tai täyttymättömyydestä) tai sen vaikutuksista (tai vaikuttamattomuudesta) ihmisen elämänhallintaan (Karjalainen & Karjalainen 2010). Oman työkokemukseni perusteella olen samaa mieltä Jarno ja Vappu Karjalaisen kanssa.

Työntekijät käyttävät myönteisten ja kielteisen laadullisten muutosten kirjaamiseen päiväkirjatyyppejä dokumentoinnin apuvälineitä, joiden varsinainen tarkoitus on lähinnä tiedon välittäminen muille työntekijöille. Ne auttavat lisäksi työntekijöitä muistamaan asiakastyössä sovittuja asioita. Näistä käytössä olevista tietojärjestelmistä on kuitenkin hankalaa (muttei mahdoton) nostaa esille laajasti laadullisia muutoksia. Aktivointisuunnitelmaan tai kuntouttavan työtoiminnan sopimukseen kirjattuja tavoitteita ja niiden täyttymistä seurataan tarkasti yksittäisten asiakkaiden seurantalavereissa, mutta niitä on hankala saada näkyväksi laajempiin tilastoihin. Näin tehtyä työtä on hankala saada näkyväksi. Laadullisten mittareiden puute ei luonnollisestikaan ole erilaisten käytössä olevien tietojärjestelmien ”syy”. Teknisesti tietojärjestelmiin on varmasti helppo lisätä laadullisia mittareita, mutta kuka ne laatisi ja kenellä olisi innostusta niitä lähteä käyttämään?

Rautakorpi (2009) tutki opinnäytteessään voidaanko ihmisen voimaantumista mitata ja osoittaa ja kehitti tähän työhön tarkoitettua mittaria. Hänen opinnäytteen tulosten mukaan kuntouttavan työtoiminnan kvantitatiivisten tulosten perusteella osa nuorista ei näyttänyt hyötyvän kuntouttavasta työtoiminnasta lainkaan. Kvalitatiivinen tarkastelu kuitenkin osoitti, että itse asiassa kuntouttava työtoiminta auttoi eteenpäin myös heitä, jotka eivät määrällisten tilastojen valossa näyttäneet työtoiminnasta hyötynneen. Tämä kuitenkin edellytti asiakkaalta sen verran sitoutumista, että nuori ylipäättään saapui sovituille ajoilleen. (Rauvola 2009, 106.) On huomattava, että laadullisen tarkastelun myötä esille tulevat kun-

touuttavan työtoiminnan hyödyt ja niiden esille tuominen vaati sen, että Rauvola oli paneutunut jokaisen asiakkaan asiakasdokumentteihin yksitellen.

5.2 Empiirisen aineiston kuvailua

Ensinnäkin täytyy huomauttaa, että vaikka aineisto on tuloksiltaan poikkeuksellisen positiivinen tutkimuskysymyksestä johtuen, täytyy huomata, että yli puolella tapausesimerkeistä oli ennen kuntouuttavan työtoiminnan aloittamista joko päihde- tai mielenterveysongelma, useilla molemmat. Vain harvoissa tapausesimerkeissä nousi esiin ainoastaan yksi työllistymisen este tai ongelma, joten useimmissa tapauksissa puhutaan moniongelmaisista asiakkaista. Kaikissa tapausesimerkeissä pitkittyneen työttömyyden taustalla oli löydettävissä jokin sellainen tekijä, jonka myötä kenen tahansa meidän elämä muuttuisi erittäin vaikeaksi. Monenlaisista ongelmista huolimatta kuntouuttavan työtoiminnan myötä näiden asiakkaiden elämään on löytynyt jotakin myönteistä ja hyvää, jonka työntekijät olivat havainneet.

Tutkimukseni määrittäessä laadulliseksi tutkimukseksi se ei kuitenkaan estä aineiston numerista esittämistä. Eskola ja Suoranta (1988) esittävät, että laadulliseen tutkimukseen ja aineistoon voidaan esittää myös kvantitatiivisia lukutapoja (Eskola ja Suoranta 1988, 13).

Kirjoituspyyntöni saapui 51 vastausta, mutta kolme niistä oli kirjoitettu hyvin yleisellä tasolla, joten jätin ne pois lopullisesta analyysivaiheesta. Näissä kolmessa esimerkissä käytännön kokemustieto tiivistyi yleiseen kuvaukseen, johon oli yhdistelty useampien ihmisten tarinoita. Varsinaisesta analyysivaiheesta poisjääneiden kirjoitusten viesti oli se, että arjen rytmittäminen kuntouuttavan työtoiminnan avulla tukee päihteiden käytön hallintaa, parantaa itsetuntoa ja että ihmisille on tärkeää kuulua johonkin.

Pääasiallinen aineistoni on siis Suomen eri työvoiman palvelukeskusten työntekijöiden kirjoittamat 48 asiakastapausta. Näistä 48 tapausesimerkistä naisia oli 23 ja miehiä 25. Vuoden 2010 työllisyyskertomuksen mukaan kuntouuttavaan työtoimintaan osallistui vuonna 2010 noin 15 000 henkilöä ja heistä 55 % oli miehiä (Työllisyyskertomus 2010, 140). Empiirinen aineistoni siis noudattelee yleisempää kuntouuttavaan työtoimintaan osallistuneiden sukupuolijakaumaa.

Karjalaisen ja Karjalaisen (2010) tekemässä tutkimuksessa tutkittiin pääkaupunkiseudulla kuntouttavan työtoiminnan *päätäneitä* henkilöitä. Tämän tutkimuksen mukaan kuntouttavan työtoiminnan päättäneistä pääkaupunkiseudun asiakkaista miehiä oli yli kaksi kolmasosaa ja naisia vajaa kolmasosa. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 3.) On vaikea sanoa mistä johtuu, että miesten kuntouttava työtoiminta päättyy useammin kuin naisten, vaikka kuntouttavaan työtoimintaan osallistui miehiä ja naisia lähes yhtä paljon. Mietityttämään jää se, oliko päättymisen syy kielteinen vai myönteinen.

Mika Ala-Kauhaluoma on todennut, että sukupuoli on itsenäistä selitysvoimaa aktivoitumiselle. Naiset vaikuttavat aktivoituvan miehiä todennäköisemmin. (Ala-Kauhaluoma 2007, 167.) Päätelmää siitä, että naiset hyötyvät kuntouttavasta työtoiminnasta miehiä enemmän, tukee Someron (2007) opinnäyte, jonka mukaan aktivointisuunnitelmiin kirjattujen toimenpiteiden toteutumiseen vaikutti positiivisesti ammatillinen koulutuksen lisäksi sukupuoli, niin, että naisille tehdyt suunnitelmat toteutuivat paremmin (Somero 2007, 69).

Miehet ovat naisia yleisemmin pitkäaikaistyöttömiä, vaikka kuntouttavaan työtoimintaan miehiä osallistuu vain 5 % naisia enemmän. Myös työvoiman palvelukeskusten asiakunnassa miehiä on suurempi osuus kuin työ- ja elinkeinotoimiston asiakkaissa. Aikaisemman tutkimuksen mukaan te-toimistojen asiakkaista noin puolet oli naisia, kun työvoiman palvelukeskuksissa naisten osuus oli keskimäärin vain kolmannes. (Karjalainen & Saikku 2008, 195.)

Yleisenä huomiona aineistostani todettakoon vielä se, että vaikka en varsinaisesti analysoinut aineistoani diskurssianalyysin avulla, en voinut olla kiinnittämättä huomiota sellaisiin ilmaisiin kuten ”pikku hiljaa”, ”kesti useamman vuoden” tai ”parin vuoden jälkeen”. Aineistosta nousi esiin se, että kuntouttavan työtoiminnan prosessit ovat hitaita ja kestävät suhteellisen pitkään. Myönteiset laadulliset muutokset tulevat näkyväksi vasta ajan kanssa, pikkuhiljaa.

Olen koonnut kaikki 48 tapausesimerkissäni esiintyneet 46 erilaista laadullista muutosta kuvaavaa sanaa taulukkoon, joka löytyy tämän pro gradu -tutkielman lopusta. (Liite 3)

5.3 Työllistymisen esteet

Aineistoni 48 asiakastapauksesta nousi myönteisten muutosten ohella esiin 38 erilaista työllistymisen estettä, vaikka en niitä erikseen kirjoituspyynnössäni pyytänytkään. Työntekijöiden arviot pitkittyneen työttömyyden syistä löytyvät taulukosta 1.

Taulukko 1. Työllistymisen esteet työntekijöiden arvion mukaan.

1	Päihdeongelmat
	Mielenterveysongelmat:
2	Jännitys
3	Masennus
4	Ahdistus
5	Paniikkihäiriö
6	Skitsofrenia
7	”Määrittelemätön”
8	Kuntoutuja
9	Yksinhuoltajuus
10	Velat
11	Univaikkeudet
12	Epäonnistumisen kierre
13	Ulkoinen epäsiisteys
14	Tupakointi
15	Päivärytmi sekaisin
16	Huono itsetunto
17	Kiusatuksi tuleminen joko töissä tai koulussa
18	Asuminen/asunnoton
19	Motivaation puute
20	”Mökkiytynyt”, sosiaalisesti eristäytynyt
21	Laiska
22	Työttömyys vain pitkitty ”jostain syystä”, ei varmuutta mistään
23	Perhe-elämän ongelmat/yhteensovittaminen
24	Hiljainen, arka, sosiaalisesti rajoittunut
25	Etninen tausta
26	Yksinäisyys
27	Koulut kesken
28	Lukivaikeus
29	Fyysisen terveyden ongelmat
30	Sitoutumaton
31	Vaikea lapsuus
32	Rikostausta
33	Passiivinen/negatiivinen asenne
34	Seksuaalinen suuntautuminen
35	Kielitaito
36	Päämäärättömyys
37	ADHD
38	Vanhentunut ammattiosaaminen

Asian yleisen mielenkiintoisuuden vuoksi käyn tässä hieman läpi näitä esiin nousseita esteitä. En kuitenkaan analysoi niitä sisällönanalyysiä apunani käyttäen, vaan jätän työllistymisen esteiden käsittelyn yleiselle kuvailun tasolle. Työllistymisen esteiden määrä ja laatu suhteessa siihen, kuinka paljon myönteisiä muutoksia on tapahtunut, on tärkeä asia tuoda esiin, kun erilaisia asiakaskriteerejä kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiselle luodaan. Vaikeissakin elämäntilanteissa oleville ihmisille pystytään tarjoamaan tukea, apua tai aktiivointia, joiden myötä voimaantuminen voi alkaa.

Erilaisten esteiden suuri määrä johtuu osaltaan eri kirjoittajien erilaisista kirjoitustyyleistä ja siitä että samaa tarkoittavia sanoja suomen kielessä löytyy paljon. Vastaukset tulivat eri puolilta Suomea, joten tapa ilmaista asioita vaihtelee esimerkiksi murteiden vuoksi. Monilla asiakkailla oli lisäksi useampia syitä pitkittyneeseen työttömyyteen. Yhtäkaikki täydellisiä samaa tarkoittavia sanoja oli hyvin vähän, samankaltaisiinkin sanoihin liittyy kuitenkin jokin kuvaileva ja hienoinen ero, nyanssi, jonka vuoksi kirjoittajat ovat valinneet juuri kyseistä tapausta parhaiten kuvaavat ilmaukset. Diskurssianalyysikin olisi saattanut juuri sen vuoksi olla luonteva ja kiinnostava analysoida empiiristä aineistoani.

Eniten ongelmia tapausesimerkeille aiheuttivat päihteet. Miehistä 17 ja naisista 9 kärsi päihdeongelmista. Mielenterveysongelmia esiintyi monenlaisia, yhteensä 8 miestä ja 11 naista kärsi jonkinlaisesta diagnosoidusta mielenterveyden ongelmasta.

Huono itsetunto mainittiin ongelmia aiheuttavaksi tekijäksi 4 miehellä ja 3 naisella. Huono itsetunto oli usein ”kaupan päälle” tuleva ongelma tai varsinaisen ongelman seuraus, joka kuitenkin oli niin tärkeä osa kokonaisuutta, että se mainittiin.

”Asiakkaallani oli koulukiusattu ja työpaikkakiusattu ja hänellä oli todella huono itsetunto.” (Tapaus 36)

Mielenkiintoisena yksityiskohtana nostaisin esiin sen, että aineistossani pelkästään miehillä, useamman kuin yhden kerran mainittuja ongelmia olivat ulkoinen epäsiisteys (3), sosiaalinen eristyneisyys (3), motivaation puute (3), velkaongelma (2). Vastaavasti pelkästään naisilla, useamman kuin yhden kerran mainittuja ongelmia oli ainoastaan kiusaaminen (2). Tästä ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä, että ainoastaan naisia olisi kiusattu tai että vain miehet ovat sosiaalisesti eristyneitä. Se ohjaa kuitenkin ajattelemaan, että sukupuolten vä-

lillä työttömyyden aiheuttamissa ongelmissa on eroja, jota olisi mielenkiintoista tutkia lisää.

Sosiaalinen eristyneisyys vaikuttaa empiirisen aineistoni mukaan olevan yksi tavallisimmista seurauksista pitkään jatkuneesta työttömyydestä. Mökkiytyminen, erakoituminen sekä esimerkiksi julkisilla paikoilla tai busseissa esiintyvät paniikkihäiriöt mainittiin esimerkkeinä sosiaalisissa tilanteissa esiintyvänä hankaluuksina, joihin kuntouttavalla työtoiminnalla haettiin helpotusta. Tutkimuksen mukaan yksinäisyyden kokemisella ja työttömyydellä on todettu olevan yhteys (esim. Moisio & Rämö 2007, 393).

Kuusela (2011) toteaa, että tila ja paikka ovat menettäneet merkityksensä ihmisiä erottavina tekijöinä ja että sosiaaliset suhteet ovat muuttuneet joustaviksi rakenteiksi. Kasvokkaisuus ei ole enää yhtä tyypillinen piirre sosiaaliselle yhteistoiminnalle tai kohtaamisille kuin ennen (Kuusela 2011, 70) Tämä kehityssuunta saattaa joidenkin ihmisten kohdalla hankaloittaa lisää muutenkin jo hankalia sosiaalisia tilanteita. Kun monet palvelut muutetaan sähköisiksi, vanha lausahdus ”lähin omainen on viranomainen” voidaan unohtaa. Pahimmillaan tulevaisuudessa jotkut ihmiset eivät tapaa enää edes viranomaisia. Tämä on huolestuttavaa varsinkin, kun tiedetään, että ihmisillä on tarve ja taipumus haluta elää järjestäytyneissä ryhmissä, jotka parantavat jäsentensä hyvinvointia (Tuomela & Mäkelä 2011, 88). Ihmisten kyky ja taipumus yhteistoimintaan on keskeisimpiä ihmisen lajityypillisiä piirteitä ihmislajin ”menestystarinassa” (Tomasello 2009, Tuomela & Mäkelä 2011, 88 mukaan).

5.4 Myönteiset laadulliset muutokset kuntouttavassa työtoiminnassa

Kysyn tutkimuskysymyksessäni millaisia myönteisiä laadullisia muutoksia ihmisten elämässä kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuu. Tarkastelen aineistoani voimaantumisen näkökulmasta. Aineistostani nousi esiin erityisesti kuntouttavan työtoiminnan ja sen aikana tapahtuneiden myönteisten laadullisten muutosten yksilöllisyys. Tapausesimerkkejä kertyi kaikkiaan 51, joista 48 jäi mukaan lopulliseen analyysivaiheeseen. Näistä 48 tapausesimerkistä löytyi 46 eri sanalla kuvattua myönteistä laadullista muutosta. Kuten edellä esitettyjen työllistymisen esteiden kohdalla tämä muutosten suuri määrä voi johtua eri kirjoittajien tavasta kirjoittaa ja kertoa asioita, murre-eroista, mutta varmasti myös siitä, että asiakkaiden lähtötilanteet ovat hyvin erilaisia. Asetetut tavoitteet ovat olleet hyvin erilaisia. Erilaisten tavoitteiden vuoksi myös saavutetut tulokset ovat olleet erilaisia. Useilla asiakkaila oli ha-

vaittu silmin (tai muilla aisteilla) havaittavia muutoksia useampia kuin yksi, mikä nostaa esiintyneiden erilaisten muutosten lukumäärää. Kaikki empiirisestä aineistosta esiin nousseet muutokset on esitetty liitteessä kolme (Liite 3).

Myönteisiä laadullisia muutoksia esiintyi aineistossa yleensä vain kerran. Pelkkien muutosten luetteleminen ei luonnollisestikaan ole ainoa tämän pro gradu -tutkielman tavoite. Tutkielman toiseksi tavoitteeksi olen asettanut näiden muutosten kuvaamisen lisäksi niiden merkityksen pohtimisen. Sen vuoksi on järkevää jatkaa aineiston analyysiiä.

Aloin pohtia yksittäisten myönteisten muutosten selvittyä mistä esiintyneet myönteiset muutokset kertovat. Sitä kautta päädyin teemoittelemaan kuntouttavan työtoiminnan myötä tapahtuneita myönteisiä laadullisia muutoksia kuvaavien nimittäjien tai pääluokkien alle.

Alussa eri pääluokat olivat eri värejä. Käytin erivärisiä yliviiwaustusseja analysoidessani empiiristä aineistoa ja etsiessäni yhdistäviä tekijöitä. Nimeämisperusteeksi näille kategorioille otin aluksi Rautakorven (2010) mallin mukaiset pääluokat, jotka hän on nimennyt kehittäessään arviointimenetelmää, jonka avulla on tarkoitus saada esille asiakkaan näkemys omasta tilanteestaan. Mittari liittyy voimaantumisen systemaattiseen ja tapauskohtaiseen arviointiin. Mittaria varten luodut yläkäsitteet ovat päivä/arkirytmii, arjen sujuminen ja vastuullisuus, sosiaaliset suhteet ja tilanteet, kokemus omasta jaksamisesta sekä terveydentilasta, päihde- tai muu riippuvuus, tulevaisuuden suunnittelu ja motivaatio. (Rautakorpi 2010, 7.)

Sen jälkeen tarkastelin Luhtaselan (2009) jaottelua, jossa hän on koonnut kuntouttavan työtoiminnan merkitykset ihmiselle kuuteen eri alaryhmään: rytmiä elämään, mielekäs työ, työyhteisö tukee, osaamisen lisääntyminen, etuudet ja aktivoituminen. (Luhtasela 2009, 51)

En kuitenkaan ollut tyytyväinen nimeämiini pääluokkiin, vaikka aineistoni havainnot niiden alle sainkin asetettua. Pääluokkien nimet eivät olleet tarpeeksi kuvaavia ja jotain puuttui. Tämä nimeämisen vaikeus johtui lähinnä siitä, että yritin analysoida aineistoani ennen kuin olin lyönyt lukkoon teoreettisen viitekehyyksen, josta aineistoani tarkastelen. Kun viimein oivalsin voimaantumisen olevan aineistoani yhdistävä tekijä, päädyin tarkastelemaan nimeämiäni pääluokkia Siitosen (1999) voimaantumisteorian kautta. Näin loogisesti pääluokkien nimiin tuli mukaan Siitosen toisen premissin mukaiset neljä voimaantumista jäsentävää osatekijää, jotka löytyvät myös Siitosen (1999) esittelemästä voimaantumisteori-

asta sekä voimaantumisteoriansa tukena käyttämästä Fordin (1992) motivoivien järjestelmien teoriasta. (Siitonen 1999, 109.)

Siitosen (1999) voimaantumisteorian mukaan voimaantumista jäsentävät siis päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden sisäiset suhteet. (Siitonen 1999, 162.) Ajattelin, että jos nämä neljä päämäärää jäsentävät voimaantumista, niin on järkevää ajatella, että ne jäsentävät myös voimaantumista kuvaavaa empiiristä aineistoani.

Nimesin myönteisiä muutoksia kuvaavat pääluokat lopulta seuraavasti: 1) Yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät muutokset, 2) päämääriin ja motivaatioon liittyvät muutokset, 3) Kykyuskomuksiin ja itsetuntoon liittyvät muutokset, 4) Mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyvät muutokset, 5) Emootioihin ja mielenterveyteen liittyvät muutokset.

Aineistossani esiintyvät havainnot eivät asettuneet pääluokkien alle täysin vaivattomasti lähinnä siitä syystä, että samaa myönteistä muutosta voidaan katsoa useammasta näkökulmasta. Itsetunnon koheneminen voidaan nähdä sekä päämääriin ja motivaatioon liittyvänä muutoksena, mutta sitä voidaan tarkastella myös mielekkääseen arkeen liittyvänä komponenttina. Olen asettanut jokaisen esiintyneen myönteisen laadullisen muutoksen kuitenkin vain yhden pääluokan alle, joka mielestäni kuvaa parhaiten esiintyneitä muutoksia. Olen esittänyt myönteiset muutokset ja nimeämäni pääluokat taulukossa liitteenä kolme (Liite 3).

Esittelen seuraavaksi nimeämäni pääluokat ja niiden alle asettamani aineistossa esiintyneet myönteiset laadulliset muutokset tarkemmin.

Yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät myönteiset muutokset

Klassisen tulkinnan mukaan työ on sosiaalisten suhteiden lähde (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 124). Työttömän selviytyminen edellyttää rahan lisäksi myös yhteisöllisiä suhteita. Sosiaalisten suhteiden on todettu olevan terveyttä ja työkykyä ylläpitävä tekijä (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 124). Luhtasela (2009) on nostanut liseniaattityössään esiin kuntouttavan työtoiminnan merkitykseksi työyhteisön tuen ja osallisuuden lisääntymisen, jotka molemmat voidaan nähdä kuntouttavan työtoiminnan yhteisöllisinä ja sosiaalisina ulottuvuuksina.

Sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät muutokset ovat aineistoni perusteella tärkeä ja oleellinen osa kuntouttavaa työtoimintaa ja sen voimaantumisprosessia. Voimaantumisen näkökulmasta tämä on luonnollista, koska voimaantumisen todettiin jo aiemmin olevan henkilökohtainen, mutta myös sosiaalinen prosessi.

”Työympäristö ja -yhteisö on harjaannuttanut sosiaalisia taitoja ja tämän myötä asiakkaalle tullut rohkeutta hoitaa asioitaan” (Tapaus 5)

Sosiaalisuuden käänöpuolella, yksinäisyyden kokemisella ja työttömyydellä on todettu olevan yhteys (esim. Moisio & Rämö 2007, 393). Useassa empiirisen aineistoni tapausesimerkissä mainittiin myönteisenä muutoksena se, että asiakkaille oli ollut merkityksellistä kuntouttavassa työtoiminnassa se, että he olivat päässeet ”ihmisten ilmoille”, hyvään työporukkaan ja ylipäättään saivat kontakteja muihin ihmisiin. Voidaan siis sanoa, että myönteisenä muutoksena kuntouttavan työtoiminnan myötä koettu yksinäisyys väheni.

Voimaantuminen on sosiaalinen prosessi, joten siihen liittyy luontevasti myös vuorovaikutus. Olisi epäuskottavaa ajatella, että pelkästään olemalla sosiaalisessa tilassa voisi voimaantua. Sosiaalisiin tilanteisiin kuuluu useimmiten myös vuorovaikutus ja tulkintani mukaan sitä Siitonenkin (1999) ajaa takaa puhuessaan sosiaalisesta prosessista. Ne ihmiset, joille sosiaaliset tilanteet ovat vaikeita, ovat tietysti erityisen haasteen edessä voimaantumisen suhteen. Heille pelkästään vuorovaikutukseen kykeneminen on haaste, eivätkä kaikki siihen kykene edes henkilökohtaisen ohjauksen turvin. Myönteisenä laadullisena muutoksena voidaan kuitenkin aineistoni perusteella nähdä se, että kuntouttava työtoiminta oli monelle yksi väylä päästä sellaisiin vuorovaikutuksen tilanteisiin, joissa voimaantuminen voi alkaa. Konkreettinen myönteinen muutos on nähtävissä, kun ihminen alkaa vapautua sosiaalisissa tilanteissa.

”Pikkuhiljaa asiakas alkoi puhumaan muutamille toisille asiakkaille ja omiin ajatuksiin vaipuminen vähentyi” (Tapaus 17)

Toisille ihmisille yksin oleminen vaikuttaa olevan vaikeampaa kuin toisille. Samaa voi sanoa sosiaalisista tilanteista. Toiset meistä viihtyvät sosiaalisissa tilanteissa ja toiset eivät. Tutkimuksen mukaan ihmisillä on kuitenkin taipumus ja taipumus haluta elää järjestäytyneissä ryhmissä, jotka parantavat jäsentensä hyvinvointia (Tuomela & Mäkelä 2011, 88)

”Asiakas ajatteli, että jotain työtä voisi tehdä ihan seurankin vuoksi” (Tapaus 39)

Ulkoisessa olemuksessa tapahtuneet muutokset ovat luonnollisesti helposti havaittavissa. Esimerkkitapauksissa neljä miestä siistiytyi ulkoisesti (henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen, deodorantin käyttö) kuntouttavan työtoiminnan myötä silmin havaittavasti ja oli yleisimmin aineistossa esiintynyt myönteinen laadullinen muutos. On hyvä huomata, että epäsiisti ulkonäkö vaikuttaa sosiaalisissa tilanteissa yleensä kielteisesti. Myönteinen muutos ulkoisessa olemuksessa vaikuttaa siis myönteisesti myös sosiaalisissa tilanteissa.

”Asiakkaan habitus siistiytyi silmissä; puhtaus niin vaatteiden kuin kehon. Asiakas kertoi, että on joutunut vähentämään tupakointia esim. vapaa-ajalla kaupungilla, kun hän ei ilkiä polttaa nuorten nähden.” (Tapaus 13)

Ulkoisen olemuksen muutos kertoo mielestäni paljon muustakin kuin siitä, että ihminen on käynyt suihkussa. Henkilökohtaisen hygienian laiminlyöminen kertoo tulkintani mukaan välinpitämättömyydestä sekä itseään että muita kohtaan. Se, että myönteisenä laadullisena muutoksena on havaittu ulkomuodon siistiytyminen, kertoo myös siitä, että välittää itsestään ja muista ihmisistä enemmän kuin aiemmin. Elämään on tullut välinpitämättömyyden tilalle uusi tunne, välittäminen ja tässä aineistossani tämä myönteinen muutos oli tapahtunut kuntouttavan työtoiminnan kautta.

Päämääriin ja motivaatioon liittyvät myönteiset muutokset

Sosiaalinen toiminta voidaan jakaa neljään kategoriaan, joista yhtä luonnehtii jaettu päämäärä (muut ovat keskinäinen riippuvuus, yhdessä toimiminen ja ryhmässä toimiminen) (Tuomela & Mäkelä 2011, 92). Kuntouttavaa työtoimintaa tarjoavilla työpaikoilla on usein kuntouttavaan työtoimintaan osallistujan lisäksi myös muita pitkään työttömänä olleita. Pitkäaikaistyöttömyyden katkaiseminen ja työllistyminen voi olla sellainen jaettu päämäärä, joka luonnehtii sosiaalista toimintaa ja josta saa voimaantumisen prosessiin päämäärää ja motivaatiota. Jaettu päämäärä voisi tulkintani mukaan olla yksi sellainen yhdistävä tekijä, joka saa ihmiset kuntouttavassa työtoiminnassa puhaltamaan yhteen hiileen ja saa työyhteisön tuntumaan mielekkäältä ja työyhteisön tukevalta.

Kuntouttavan työtoiminnan yksi vahvuus piilee mielestäni siinä, että sen päämäärät ja tavoitteet on mahdollista asettaa jokaiselle yksilöllisesti ja sellaisella aikataululla, mikä par-

haiten kenellekin sopii. Myönteiset muutokset ihmisten päämäärissä ja tavoitteissa vaikuttivat olevan tapausesimerkeissä hyvin erilaisia. Jonkun asiakkaan kuntouttavan työtoiminnan tavoite ja sitä kautta myönteinen muutos oli työllistyminen, jollekin se oli aamupalan syöminen ennen töihin lähtöä. Myönteinen muutos saattoi olla motivaation sekä päämäärän löytyminen esimerkiksi koulutuksesta.

”Vajaan 2 vuoden kuty-jakson jälkeen oli voimavarat sillä tasolla, että koulutus-suunnitelmat olivat ajankohtaisia” (Tapaus 1)

”Muuttanut omaan talouteen ja rohkaistunut miettimään ammattiopintoihin hakeutumista”. (Tapaus 5)

”Nyt asiakas on rohkaistunut miettimään uudelleen koulutusasioita.” (Tapaus 13)

Näissä kaikissa edellä kuvatuissa esimerkeissä myönteiseen muutokseen liittyvä onnistuminen ilmenee kuntouttavan työtoiminnan myötä selkeytyneinä suunnitelmina (päämääränä) tai ajatuksina koulutuksesta, siitä että kouluttautuminen ylipäättään kannattaa (löytyy motivaatiota). On huomattava kuitenkin, että pelkästään kuntouttavaa työtoimintaa edeltävään aktivointisuunnitelmaankin osallistumisen on todettu selkeyttävän työttömän tulevaisuuden odotuksia ja uskoa työllistymiseen (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 208–209). Nämä aktivointisuunnitelmissa selkiytyneet suunnitelmat kuitenkin vaikuttaa konkretisoituvan kuntouttavan työtoimintaan osallistumisen kautta ja muutos tulee esiin konkreettisen tekemisen avulla.

Joillekin kuntouttavan työtoiminnan tavoite on hyvin kaukana työllistymisen tai koulutuksen päämääristä. Näin myös esiintyneet myönteiset muutokset olivat kaukana siitä.

”...että jos olisi onnistunut tappamaan itsensä miten monta hyvää hetkeä olisi jäänyt elämättä ja se olisi harmittanut, ei halua kuolla enää” (Tapaus 33)

Tämä tapaus kertoo hyvin sen, mitä päämäärä ja motivaatio voi joillekin tarkoittaa. Tässä tapauksessa myönteinen muutos päämäärässä ja motivaatiossa tarkoittaa konkreettisesti halua elää huomiseen. Yhtenä tekijänä tässä elämänhalun löytymisessä on ollut kuntouttava työtoiminta, joskin merkittävä osa on luonnollisesti ollut asiakkaan itsensä hoitamisella sekä lääkinnällisellä kuntoutuksella, jota kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen tuki.

Laadulliset myönteiset muutokset motivaatiossa voi tarkoittaa esimerkiksi konkreettista hoitoon motivoitumista, joka oli useasti kuvattu laadullinen muutos tapausesimerkeissä. Hoitoon motivoituminen oli monelle ollut todella suuri kynnys.

”...Kuntouttavan työtoiminnan aikana asiakkaalle todentunut päihteiden käytön vaikutukset ja näin ollen myöntänyt ongelman. Saatu motivoitua päihdehoitoon.” (Tapaus 8)

”Monen keskustelun jälkeen hän lopulta suostui A-klinikan päihdesairaanhoidajan juttusille ja myös kokeilemaan akupunktiohoitoa päihdeongelmaansa” (Tapaus 24)

Myönteinen muutos päämäärässä voi tarkoittaa sitä, että asiakas pystyy sitoutumaan (motivoituu) pitkäjänteiseen ja tavoitteelliseen toimintaan.

”Hän alkoi säästää toimintapäivistä saamaansa rahaa, ja kykeni hankkimaan rattijuopumuksessa menetetyt ajokorttinsa takaisin.” (Tapaus 25)

Tälle asiakkaalle oli kuntouttavan työtoiminnan myötä syntynyt myönteisenä muutoksena selkeä päämäärä, jonka saavuttamiseen hänellä oli niin paljon motivaatiota, että päämäärä oli mahdollista saavuttaa. Tässä esimerkissä tulee esille lisäksi kuntouttavan työtoiminnan taloudellinen merkitys. Työttömyydellä on todettu olevan yhteys taloudelliseen niukkuuteen (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 123). Tämä ei varmasti yllätä ketään, kun miettii työmarkkinatuen tai toimeentulotuen pientä määrää, vaikkakin työmarkkinatukeen saatiin vuoden 2012 alussa kaivattu, noin 120€ korotus kuukaudessa. Työmarkkinatuki on nyt (1.1.2012 alkaen) 31,36€ päivässä (www.kela.fi).

Vaikka kuntouttavan työtoiminnan toimintapäiviltä asiakkaalle maksettava ylläpitokorvaus tai toimintaraha (9€) tuntuu varmasti monesta meisä pieneltä rahalta, se voi jollekin ihmiselle olla tärkeä osa kuntouttavan työtoiminnan kannustavuutta. Aktivoinnin onkin todettu yleensä lisäävän työttömien taloudellista hyvinvointia, sillä edellytyksellä, että työtön osallistuu aktivointisuunnitelman jälkeen aktivoiviin toimenpiteisiin (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 208–209), kuten empiirisen aineistoni tapausesimerkit olivat tehneet. Myös Luhtasela (2009) totesi kuntouttavan työtoiminnan etuuksien olevan yksi kuntouttavan työtoiminnan merkitys (Luhtasela 2009, 52)

Kykyuskomuksiin ja itsetuntoon liittyvät myönteiset muutokset

Kuntouttavan työtoiminnan aikana tapahtunut muutos näkyi useimmiten naisilla sekä miehillä naisilla itsetunnon vahvistumisena. Sen lisäksi mieliala parani monilla. Ihmiset olivat iloisempia ja onnellisempia kuntouttavan työtoiminnan myötä.

”...ja asiakas saanut pikkuhiljaa leukaa ylös, eli luottamus itteensä kasvanut. (positiivinen palaute työtoiminnasta ja onnistumisen kokemukset lienee suurimpana syyinä).” (Tapaus 4)

Itsetuntoa on vaikea määritellä, mutta puuttuva itsetunto näkyy esimerkiksi suurena haavoittuvaisuutena, herkkyytenä kritiikille, yksinäiseksi itsensä kokemisena tai voimakkaana riippuvuutena siitä mitä muut heistä ajattelevat (Kalliopuska1994, 12).

Ala-Kauhaluoma, Keskitalo, Lindqvist ja Parpo (2004) toteavat, että koetun kompetenssin kasvu on yksi mahdollinen seurausvaikutus, kun arvioidaan kuntouttavan työtoiminnan tuloksellisuutta auttamiskriteerien näkökulmasta. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 135) Koetulla kompetenssilla tarkoitetaan yksilön odotuksia sen suhteen, miten hän kykenee toimimaan ympäristössä ja kuinka hän onnistuu tehtävissään (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 162) *Koettu kompetenssi ja kykyuskomukset* määrittyvät tulkintani mukaan hyvin toistensa kaltaisiksi käsitteiksi.

Kriittisen tulkinnan mukaan yksistään aktivointisuunnitelmaan osallistuminen ei lisää koetua kompetenssia, mutta toisaalta aktivointisuunnitelma on väylä osallistua aktivoiviin toimenpiteisiin ja sitä kautta mahdollisuudet koetun kompetenssin kohoamiseen ovat suuremmat (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 166).

Kirjoituspyyntöni vastanneiden mukaan itsetunnon paraneminen näkyi ulospäin itseluottamuksen kasvuna, parantuneena ryhtinä, katsekontaktina, vapautumisena sosiaalisissa tilanteissa ja monilla muilla silminnähdenkin havaittavina muutoksina. Työttömyyden itsetuntoa musertava vaikutus oli ollut ilmeisen voimakas ja sen korjaamiseen saattoi kulua pitkä aika. Parantunut itsetunto on kuitenkin yksi myönteinen laadullinen muutos, jonka tulkitsen olevan yksi osoitus käynnissä olevasta voimaantumisen prosessista.

”Naisen itsetunnon korjaamiseen meni pari vuotta kuntouttavassa työtoiminnassa, mutta tulos on varmasti pysyvä.” (Tapaus 36)

Korjaantuneen itsetunnon pysyvyyttä on tietenkin ulkopuolisen vaikea arvioida ja ainakin Siitosen (1999) mukaan voimaantuneisuus ei edes ole pysyvä olotila. On vaikea uskoa, että ihmisen elämässä mikään muukaan on ehdottoman pysyvää tai varmaa.

Monet sanat rinnastetaan itsetuntoon liittyviksi teemoiksi. Itsevarmuus, itsearvostus, itsensä hyväksyminen ovat esimerkkejä näistä teemoista (Kalliopuska 1994, 10–11). Myös näitä rinnakkaisteemoja nousi aineistostani esiin.

”Miehen itsevarmuus kasvaa kohisten ja jopa vitsailee töissä” (Tapaus 40)

Kykyuskomuksiin liittyvät myönteiset muutokset näyttivät tapahtuvan usein niin, että asiakas uskoi olevansa osaamaton ja taitamaton, mutta kuntouttava työtoiminta osoitti tämän kykyuskomuksen vääräksi. Kuntouttavassa työtoiminnassa oleminen muutti uskomukset tiedoksi siitä, että ihminen kykenee, osaa ja pystyy. Lähtötilanne saattoi olla tämä:

”Koki aina epäonnistuvansa kaikessa” (Tapaus 1)

Kuntouttavan työtoiminnan avulla kuitenkin epäonnistumisten putki saatiin poikki. Onnistuminen saattoi olla esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan toimintapäivän lisääminen. Onnistumisia voidaan saavuttaa, jos tavoitteet ovat realistisia.

Kykyuskomukset liittyvät näkemykseni mukaan vahvasti heikkoon itsetuntoon. Kun kokee olevansa arvoton ja huono, on vaikea uskoa omiin kykyihinsä. Pienten onnistumisten kautta usko itseen alkoi löytyä ja se on myönteinen muutos, jonka havaitsee silmillä.

”Itsevarmuus lisääntyi pikkuhiljaa onnistuneiden töiden kautta ja rohkeus kysyä apua ja neuvoa kasvoi” (Tapaus 17)

Mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyvät myönteiset muutokset

Mielekästä arkea on mahdotonta määritellä yksiselitteisesti. Se on varsin subjektiivinen käsite ja jokaisen on luotava oma, itselleen sopiva mielekäs arki. Mielekäs arki voidaan nähdä ainakin hyvinvointina ja sitä saatetaan kutsua myös elämänlaaduksi. Yhtäläillä kuin elämänlaatu, mielekäs arki voi olla jotain, mikä tekee elämästä elämisen arvoisen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 166.)

”...ei halua kuolla enää” (Tapaus 33)

Jos ihmisen arki ei ole mielekästä, hän ei voi niin hyvin kuin hän voisi voida. Hyvän, inhimillisen elämän sanotaan olevan *aktiivista*, inhimillisen toimijan elämää (Laitinen, A. 2008, 41). Kuntouttava työtoiminta toi aktiivista toimintaa ja säännöllisyyttä ihmisten arkeen. Tapausesimerkeistä nousee selvästi esiin, että arki koetaan mielekkäämmäksi silloin, kun elää elämäänsä säännöllisessä aikataulussa. Päivärytmin löytyminen ja sen myötä säännöllinen arki on iso asia työllistymisen esteiden purkamiselle. Näiden kautta esimerkiksi päivärytmin kääntyminen normaaliksi oli merkittävä myönteinen muutos kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla.

”Työtoiminnan edetessä päivärytmi kääntynyt ”normaaliksi” ” (Tapaus 4)

On ymmärrettävästi este lähteä töihin, jos nukkuu silloin, kun muut valvovat. Päivärytmin normaaliksi saaminen vaikuttaa vaativan joskus ulkopuolisen motivaattorin. Olen kuullut monen asiakkaani sanovan, että ei ole syytä korjata päivärytmiä, koska aamuisin ei tarvitse tehdä mitään tärkeää.

Kaikille kuntouttavaan työtoimintaan osallistuville niin kutsutut avoimet työmarkkinat eivät ole realistinen tavoite. Se ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, etteikö ihminen siitä huolimatta kaipaisi säännöllisyyttä elämäänsä kokeakseen lisääntyntä mielekkyyttä arjessaan.

”...Asiakkaalla ei ole edellytyksiä sijoittua avoimille työmarkkinoille, mutta koki omana juttuna juuri kuntouttavan työtoiminnan tasoisen työn. Sai sitä kautta elämäänsä sisältöä. (Tapaus 3)

Mielekäs arki saattaa koittaa myönteisenä laadullisena muutoksena vasta pitkän ajan kuluttua kuntouttavan työtoiminnan alkamisesta. Se saattaa näyttäytyä yllättävästi tavassa katella maailmaa. On varsin mielekästä elää maailmassa, jossa näkee kauneutta ja hyvyyttä.

”..kertoen, että ilman ”lääkehuurua” ja ilman humalaa maailma näytti todella kauniilta paikalta.” (Tapaus 24)

Keski-Suomessa järjestettyjen kuntouttavaa työtoimintaa koskevien asiakasraatien mukaan, asiakkaiden itsensä tärkeimpinä kokemia hyötyjä kuntouttavasta työtoiminnasta olivat päivärytmin vakiintuminen, sosiaalisten suhteiden luominen ja mielekkään sisällön tuominen arkeen (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 16). Myös Luhtasela (2009) on todennut, että kuntouttavalla työtoiminnalla on rytmiiä elämään tuova merkitys (Luhtasela 2009, 52) Myös Kavakan ja Strandin (2008) tutkielman tulos oli, että kuntouttavan työtoimintaan osallistuneille suurin muutos elämässä oli ollut normaalin päivärytmin saavuttaminen (Kavakka & Strand 2008, 111).

Emootioihin ja mielenterveyteen liittyvät myönteiset muutokset

Tarkastellessani empiiristä aineistoani tarkasti huomasin, että monissa tapauksissa oli läsnä jonkin asteinen mielenterveyden ongelma. Diagnosoituja mielenterveyden ongelmia esiintyi noin puolella tapausesimerkeistä, mutta lievempiä ja diagnosoimattomia mielenterveyteen ja emootioihin liittyviä ongelmia vaikutti olevan paljon useammalla. Mieliala oli vähintäänkin alavireinen ja jaksaminen koetuksella suurimmalla osalla tapauksista. Myönteisinä laadullisina muutoksina kuntouttava työtoiminta toi ihmisille jaksamista ja reippautta elämään.

”Työ ja perhe on pystytty yhdistämään ja jaksaminen lisääntynyt. Hymy on herkemässä ja nyt hänellä on jo itsellä suunnitelmia jatkoon. Myös jaksaminen kotona hankalissa tilanteissa on helpottunut.” (Tapaus 10)

”On huomattavasti iloisemman oloinen vaikka edelleen hiljainen” (Tapaus 12)

”Itkeminen loppui, hän reipastui huomattavasti.” (Tapaus 16)

Kuntouttavan työtoiminnan mielenterveyttä ja lääkinnällistä kuntoutusta tukeva vaikutus näkyi säännöllistyneissä hoitokontakteissa sekä kuntouttavan työtoiminnan rinnalla aloitettujen lääkitysten vaikutusten näkyväksi tulemisessa.

”Uusi lääkitys paniikkioireiluun alkoi tehota.” (Tapaus 13)

Kuntouttavan työtoiminnan nimi voidaan kokea jopa loukkaavana (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 142). On kuitenkin selvää, että kuntouttava työtoiminta voi parhaimmillaan toimia lääkinnällistä kuntoutusta tukevana sosiaalisen kuntoutuksen muotona. Työelämäosalli-

suuden lisäämistä pohtinut työryhmä ehdottaa yksittäisenä, mutta kuitenkin merkittävänä muutoksena kuntouttavaan työtoimintaan, että kuntouttavan työtoiminnan lain nimi tulee muuttaa vastaamaan paremmin lain sisältöä. (Ilmonen, Kerminen & Lindberg 2011, 32). Jos kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla ei ole määritelty diagnoosia sairaudelle, vialle tai vammalle, joka alentaa työkykyä, kuntouttavan työtoiminnan nimi voisi olla jokin muuta kuin ”kuntouttava”.

Hyvinvointi, itsestä huolehtiminen ja itsensä hoitaminen liittyy läheisesti terveyteen yleisemminkin (ei pelkästään mielenterveyteen), joka usein mielletään hyvinvoinnin keskeiseksi tekijäksi, jopa sen edellytykseksi (Laitinen, A. 2008, 40). Mielenterveyteen liittyvien myönteisten muutosten lisäksi koetun fyysisen terveyden ja sen paraneminen oli mainittu empiirisessä aineistossani. Eräs asiakas oli kokenut mielekkäänä pyöräillä työmatkat ja sitä kautta koki, että oli terveempi myös fyysisesti. Myös Kavakka ja Strand (2008) toteavat, että heidän tutkielmansa tulosten mukaan asiakkaat kokivat niin fyysisen kuin psyykkisenkin terveytensä parantuneen kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen myötä (Kavakka & Strand 2008, 112).

6. KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA VOIMAANTUMISEN KATALYyttINÄ

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena ja tutkimustehtävänä on tuoda esiin ja kuvata kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden henkilöiden elämässä tapahtuneita myönteisiä laadullisia muutoksia. Olen tuonut esiin, kuvannut sekä analysoinut myönteisiä muutoksia edellisessä luvussa viisi. Varsinainen tutkimuskysymykseni johti minut pohtimaan myös sitä, mistä nämä kuvatut myönteiset muutokset kertovat ja sitä kautta päädyn pohtimaan ja analysoimaan voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan välistä yhteyttä. Kuntouttavan työtoiminnan ja voimaantumisen välisen yhteyden tarkastelemista voidaan pitää tämän pro gradu -tutkielman toisena tutkimustehtävänä ja empiirisen aineistoni sisällönanalyysin viimeisenä vaiheena, jolloin teen johtopäätökseni aineistostani suhteessa teoreettiseen viitekehukseen.

Tapausesimerkkejäni yhdisti kuntouttava työtoiminta. Niitä yhdistää myös se, että pyynnöstäni niistä kaikista löytyy laadullinen myönteinen muutos, jonka työntekijä on arvioinut tapahtuneen kuntouttavan työtoiminnan myötä. Jos yritän löytää kaikille 46 esiintyneelle laadulliselle muutokselle yhden yhteisen nimittäjän, kuvaisin ja nimittäisin ihmisissä tapahtuneita muutoksia voimaantumiseksi käyttäen perusteluna Siitosen (1999) voimaantumisen perusteiden hahmottelua koskevan väitöskirjan teemoja. Erityisesti minut pysäytti aineistoni analyysin aikaan Siitosen (1999) väitöskirjan voimaantumisen määrittelyn kolmas premissi, jonka mukaan voimaantuminen toimii sitoutumisen katalyyttinä.

Voimaantumista voidaan tarkastella sekä voimaantumisprosessina että sen tuloksena (Mahlakaarto 2010, 25). Tässä pro gradu -tutkielmassa voimaantuminen on ollut niitä molempia. Kuntouttava työtoiminta on ollut tärkeä osa voimaantumisprosessia ja se on ollut yhtenä osana käynnistämässä tuota prosessia. Alkaneen voimaantumisprosessin kautta on seurannut voimaantumista, joka on ilmennyt erilaisina myönteisinä muutoksina ihmisten elämässä. Tässä luvussa pohdin miksi näin on tapahtunut. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että voimaantumisprosessi on lähtenyt käyntiin. Tarkastelen asiaa kuntouttavaa työtoimintaa ja empiiristä aineistoani yhdistäen näitä Siitosen (1999) esittelemään katalyytti-ajatukseen.

Todettakoon kuitenkin ensin, että Siitosen (1999) hahmottelema voimaantumisteoria on ollut käytössä yhdessä kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa pro gradu -tutkielmassa aiemminkin. Rautakorpi (2010) tutki voimaantumisprosessia ja kysyi mm. Siitosen (1999) väitöskirjatutkimuksen ohjaamana, että voidaanko ihmisen voimaantumista havainnollistaa ja arvioida. Sen lisäksi voimaantuminen on toiminut teoreettisena viitekehystenä esimerkiksi Anu Ritsilän (2005) pro gradu -tutkielmassa, jossa hän tarkasteli työvoimapolitiittisen ohjaavan koulutuksen voimaannuttavaa vaikutusta. Hänen pro gradu -tutkielmassaan todetaan, että ohjaavalla koulutus tarjoaa tilaisuuden voimaantumisprosessin käynnistymiselle, vaikka se ei yksin irrallisena toimenpiteenä pysty ylläpitämään saavutettuja vaikutuksia, ja että koulutusten suurin anti on hänen tutkielmansa mukaan ollut itseluottamuksen kasvu. (Ritsilä 2005, 2.)

6.1 Voimaantuminen sitoutumisen katalyyttinä

Siitonen (1999) esittelee voimaantumisteoriansa yhteydessä voimaantumisteoriaan liittyvänä toiminnallisena osana katalyytti-idean, joka pyrkii selkiyttämään voimaantumisen voimakkuuden vaikutusta ja yhteyttä sitoutumisprosesseihin. Siitosen katalyytti-idea sisältää kausaaliajattelun mahdollisuuden, mutta kausaaliajattelu ei ulotu voimaantumista jäsentävien osaprosessien välille. (Siitonen 1999, 118.)

Kiinnostuin empiirisen aineistoni ohjaamana erityisesti tästä Siitosen (1999) voimaantumisteorian kolmannelta premissistä, jonka mukaan **voimaantuminen vaikuttaa katalyyttin tavoin sitoutumiseen** (Siitonen 1999, 162) (Kuvio 1).

Kuvio 1. Voimaantuminen vaikuttaa katalyyttin tavoin sitoutumiseen

Katalyytti on sanakirjan mukaan aine, joka aiheuttaa katalyyysin. Katalyyysissä tapahtuu kemiallisen reaktion kiihtyminen, jonka katalyytti aiheuttaa. Ilman katalyyttiä muutos voisi olla aivan hidastakin. Katalyyttin määrä ei muutu reaktion aikana. (Valpola 1996.) Tätä sa-

nakirjamääritelmää tulen soveltamaan hieman myöhemmin kuntouttavan työtoiminnan kontekstiin.

Voimaantuminen toimii siis sitoutumisen katalyyttinä, mutta voidaanko asia nähdä myös niin, että voimaantumisen puute ja sitoutumisen puute ovat yhteydessä toisiinsa? Asiakkaiden sitoutumattomuus tarjottuihin palveluihin on omassa palkkatyössäni näkyvä ongelma. Sitoutumisen puute näkyy käyttämättä jääneinä asiakas aikoina tai muutenkin epäsäännöllisenä osallistumisena tarjottuihin toimenpiteisiin. Tämä taas vaikuttaa suoraan heikentävästi tehdyn työn tuloksellisuuteen ja vaikuttavuuteen. Taloudellisuuden, vaikuttavuuden sekä tuloksellisuuden merkitys korostuu kuntien kehnossa taloudellisessa tilanteessa. Tämän vuoksi on järkevää pohtia myös sitoutumiseen johtavia prosesseja. Jatkan seuraavaksi analyysiäni ja pohdintaani siitä, mikä voi johtaa voimaantumiseen ja sitä kautta sitoutumiseen.

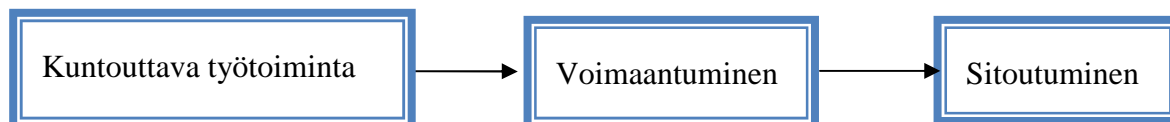
6.2 Kuntouttava työtoiminta voimaantumisen katalyyttinä

Pohdintani kuntouttavan työtoiminnan katalyyttisestä vaikutuksesta voimaantumiseen alkaa tulkinnastani, että jokaisessa empiirisen aineistoni tapausesimerkissä kuvataan ihmisen voimaantumista. Voimaantuminen on yhteinen nimittäjä esiintyneille 46 erilaiselle myönteiselle laadulliselle muutokselle. Siitosen (1999) mukaan voimaantunut ihminen on myös sitoutunut.

Jokainen empiirisen aineistoni tapausesimerkki kuvaa sellaisia prosesseja ja niiden tuloksia, joissa asiakas on sitoutunut johonkin. Sitoutumista oli tapahtunut moneen suuntaan, kuten päihdehoitoon, terveyspalveluun, johonkin muuhun tarjolla olevaan palveluun tai vaikka työyhteisöön. Yhdistävä tekijä tapausesimerkeissäni on joka tapauksessa se, että kaikissa tapauksissa ihminen osallistui kuntouttavaan työtoimintaan ja näin he olivat sitoutuneita muiden palvelujen lisäksi myös siihen.

Tämän yhteyden vuoksi väitän, että kuntouttava työtoiminta toimi empiirisessä aineistosani voimaantumisen katalyyttinä (Kuvio 2).

Kuvio 2. Kuntouttava työtoiminta toimii voimaantumisen katalyyttinä. Voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumiseen.

Sanakirjan mukaista katalyytin määritelmää mukaillen voidaan kuntouttavasta työtoiminnasta sanoa, että kuntouttava työtoiminta vaikuttaa empiirisen aineistoni perusteella olevan asia, joka on nopeuttanut voimaantumista (reaktio). Kuntouttava työtoiminta on ollut osallisena tapahtumasarjassa, mutta ei ole tapahtumasarjan alku- tai lopputuote. Kuntouttavan työtoiminnan (katalyytin) ansiosta tapahtumasarjat (voimaantuminen) voivat tapahtua nopeammin ja matalammalla kynnyksellä, koska ne aiheuttavat muutoksia tapahtumien kulkuun.

Siitonen (1999) huomauttaa, että voimaantuminen voi olla heikkoa tai vahvaa. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvan voimaantumisprosessi voi alkaa esimerkiksi hyvän työyhteisön takia. Silloin sitoutuminen voi olla alussa vielä heikkoa, mutta sen on mahdollisuus kasvaa siitä vahvemmaksi, kunhan löytyy edes yksi järkevä syy jatkaa kuntouttavassa työtoiminnassa. Tällöin edessämme on voimaantumisen ja sitoutumisen välinen toisiaan vahvistava kehä, jossa voimaantuminen voimaannuttaa.

Kuntouttavaan työtoimintaan voimaannuttavat ja sitouttavat elementit olisivat kokonaisen tutkimuksen aihe. Tässä pro gradu -tutkielmassa päästään siihen tulokseen, että kuntouttava työtoiminta voi toimia voimaantumisen katalyyttinä, mutta mitkä tekijät erityisesti kuntouttavassa työtoiminnassa ovat niitä, joiden takia voimaantumisprosessi alkaa. Aikaisemmista tutkimuksista ja empiirisestä aineistoni analyysistä voidaan saada viitteitä siitä, että kuntouttavan työtoiminnan voimaannuttavia piirteitä voivat olla esimerkiksi sosiaaliset tekijät, kuten toimiva ja kannustava työyhteisö ja osallisuus (Luhtasela 2009). Voimaannuttavia piirteitä voi olla lisäksi mielekäs ja motivoiva tekeminen, lääkinnällisen kuntoutuksen tukeminen tai arjen mielekkyyteen ja säännöllisyyteen liittyvät tekijät. Kuntouttava työtoiminta on tarjonnut osallistujille jotain mielekkäämpää ja parempaa kuin mitä ilman kuntouttavaa työtoimintaa oleminen olisi ollut.

6.3 Mikä toimii kuntouttavan työtoiminnan katalyyttinä?

Miksi ihminen suostuu lähtemään kuntouttavaan työtoimintaan ja jatkaa siinä kuukaudesta toiseen ilman palkkaa?

Oman työni yhtenä tavoitteena on saada asiakkaat sitoutumaan yhdessä asetettuihin tavoitteisiin, jotka asetetaan ja kirjataan ennen kuntouttavan työtoiminnan alkua aktivointisuunnitelmaan. Tavoitteet voivat olla hyvin monenlaisia kuten jo aiemmin olen tuonut esille. Toisille tavoite voi olla työelämä toisille se, että pystyy syömään jotakin työpäivän aikana. Ohjaan työssäni kuntouttavaa työtoimintaa, joten asiakaan ohjautuessa asiakkaakseni, on hänen aktivointisuunnitelmaansa kirjattu kuntouttavan työtoiminnan tarve. Kuntouttava työtoiminta on tällöin tavoitekokonaisuus, joka pitää sisällään useampia yhdessä määritellyjä pienempiä tavoitteita, joiden toteutumista yhdessä asiakkaan ja hänen työntekijöidensä kanssa seurataan.

Ennen kuin asiakasta on kertaakaan tavattu esimerkiksi työvoiman palvelukeskuksessa aktivoinnin merkeissä, työntekijöillä on toive ja tavoite saada asiakas sitoutumaan tarjottuun palveluun ja palvelutarpeen kartoittamiseen. Asiakasaikoja lähetetään asiakkaille sillä ajatuksella, että asiakkaat myös tulisivat varatuille ajoilleen. Vasta sen jälkeen, kun asiakas on läsnä palvelussa, voidaan alkaa asettaa yhteisiä tavoitteita, joissa asiakkaan äänen on tarkoituksena kuulua. Tämän vuoksi voidaan olettaa, että asiakkaan on täytynyt voimaantua jo ennen palveluun saapumista sen verran, että pystyy sitoutumaan tarjottuun palveluun.

Mikä tuon voimaantumisen ennen kuntouttavan työtoiminnan alkua on saanut aikaan, on mielenkiintoinen kysymys. Mikä saa ihmiset osallistumaan aktivointipalveluihin?

Pohdin asiaa useammalta kantilta. Ensinnäkin otan huomioon *sattuman*. Kutsu saapua aktiivoivaan palveluun saapuu jostain syystä oikeaan aikaan ja oikeaan paikkaan ja asiakas on valmis vastaanottamaan tarjotun tuen, jotta pitkään jatkunut työttömyys saadaan katkeamaan ja ihminen alkaa voimaantua. Sattuman näkökulmaan vaikuttaa myös oikea-aikaisuuden näkökulma. Jos kuntouttavaa työtoimintaa ajatellaan yhtenä kuntoutuksen osaprosessina, siihen voidaan soveltaa Seppo Matinveden (2010) väitöskirja tutkimusta, jossa pohditaan prosessin ajoittamisen ongelmatiikkaa. Matinveden väitöskirjassa todetaan, että oikea-aikaisuus on yksi onnistuneen kuntoutusprosessin elementeistä (Matinvesi 2010, 11)

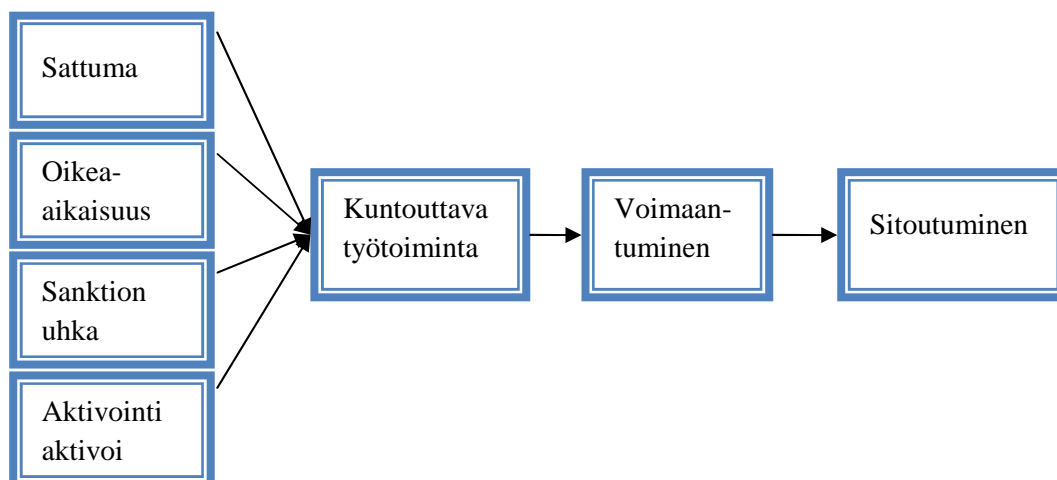
Seuraava näkökulma on, että uhka toimeentulon pienenemisestä saa aikaan sen, että ihminen saapuu sovituille ajoille ja lähtee aktivointitoimenpiteeseen, kuten kuntouttavaan työtoimintaan. Ihminen saapuu aktivoivaan palveluun siis *sanktion* uhalla. Sen jälkeen työntekijöiden tehtävä on aktivoida ihmistä. On pystyttävä tarjoamaan jotain motivoivampaa, kannustavampaa ja parempaa kuin mitä asiakkaalla sillä hetkellä on, jotta ihmisen motivaatio herää. Omassa aineistossani tuo ”jotakin parempaa” oli kuntouttavaan työtoimintaan ja se oli tuottanut tulosta voimaantumisen muodossa. Luhtasela (2009) toteaa osuvasti, että kannustaminen ei onnistu jos kannustettavat eivät koe tavoiteltavia asioita merkityksellisiksi (Luhtasela 2009, 99).

Rationaalisen valinnan teoriassa yksilöiden nähdään olevan yksilöllisiä hyötyjä maksimoiva ja toisista riippumaton yksilö, joka asettaa tavoittelemansa päämäärät itselleen tuottaman hyödyn mukaiseen tärkeysjärjestykseen. (Kotiranta & Virkki 2011, 114) Jos kuntouttava työtoiminnan kautta ei pystytä tarjoamaan yksilölle sellaista hyötyä, jonka hän kokee tärkeäksi ja tavoittelemisen arvoiseksi voi kuntouttavan työtoiminnan vaikutukset jäädä ohuiksi.

Mielenkiintoinen näkökulma sanktioihin ja pakoon löytyy työntekijöiden vallankäytöstä. Luhtasela (2009) on havainnut lisensiaattityössään sen, että kuntouttavaan työtoimintaan ohjautumistilanteessa läsnä ovat vallan teemat. Luhtaselan opinnäytteessä neljäntoista tapausesimerkin kautta löydetään suuria eroja asiakkaiden ohjaamisessa kuntouttavaan työtoimintaan. Kokemukset työntekijöiden (yli)vallasta vaihtelivat asiakkaan kokemasta pakkotamisesta siihen, että asiakas itse kysyi mahdollisuudestaan päästä kuntouttavaan työtoimintaan. (Luhtasela 2009, 91)

Neljäntenä näkökulmana voimaantumisen syihin pohdin Kotirannan (2008) esittämää ajatusta siitä, että aktivointi todellakin tukee ihmisen aktivoitumista aidosti (Kotiranta 2008, 172). Kotirannan ajatuksen mukaan siis ihminen saattaisi tulla ensimmäiselle ajanvaraukselleen sanktion uhan vuoksi, mutta sen jälkeen aktivointi todella aktivoisi. Tämän näkökulma auttaa itseäni jaksamaan omassa palkkatyössäni. Työntekijänä minun on uskottava, että myös omalla työllä on merkitystä ihmisen voimaantumisen prosessissa. Pohdintani kuntouttavaan työtoimintaan lähtemisen syistä esitän kuviossa kolme.

Kuvio 3. Mikä johtaa kuntouttavan työtoiminnan aloittamiseen?

Todennäköistä on, että onnistuneissa ja voimaannuttavissa asiakaspoluissa läsnä ovat jossain määrin kaikki edellä esittämäni näkökulmat ja syyt. Se vahvistaa käsitystäni siitä, että aktivointityö ei ole missään tapauksessa helppoa työtä ja huomioon pitää pystyä ottamaan hyvin monia eri näkökulmia.

6.4 Todellinen vai näennäisyhteys?

On hyvä pysähtyä lopuksi miettimään onko voimaantumisen ja kuntouttavan työtoiminnan välillä vallitseva yhteys todellinen vai näennäisyhteys. On helppo sanoa ja osoittaa, että yhteys kuntouttavan työtoiminnan ja voimaantumisen on olemassa ja että juuri kuntouttava työtoiminta voimaannuttaa. Yhtä helppo olisi jättää asia siihen ja jättää huomiotta muut asiat, jotka yhtäläillä voivat vaikuttaa kuntouttavan työtoiminnan aikana voimaantumiseen.

Voimaannuttavia tekijöitä voi alkaa etsimään pilkkomalla ensinnäkin kuntouttavan työtoiminnan pienempiin osiin. Voidaan miettiä mitkä kuntouttavaan työtoimintaan liittyvät osatekijät voisivat toimia voimaannuttavina osatekijöinä. Olisiko näitä esimerkiksi kannustava ja sopiva työyhteisö, jaksamiseen ja osaamiseen sovitettu mielekäs työ, palautteen saaminen tai viranomaisten taholta annettu tuki työhön lähtemiseen, kuten toimintapaikan järjestämiseen. Ovatko nämä tekijät pelkästään kuntouttavaan työtoimintaan liittyviä piirteitä vai löytyykö samoja, mahdollisesti voimaannuttavia tekijöitä myös muista työelämäosallisuutta tukevista toimenpiteistä? Kuntouttavan työtoiminnan voisi pilkkoa huomattavan pieniin

osiin useilla eri tavoilla ja näillä kaikilla olisi varmasti oma merkityksensä kuntouttavan työtoiminnan onnistumiselle.

Kuntouttavan työtoimintaan liittyvien osatekijöiden lisäksi voimaantumisen katalyyttinä on voinut toimia jokin muu yhtäaikainen tapahtuma ihmisen elämässä, kuten positiiviset muutokset parisuhteessa, perheessä, ystäväpiirissä tai vaikka samaan aikaan hallintaan saatu päihdeongelma.

Tämän tutkielman empiirisen aineiston kirjoituspyynnössä pyydettiin työntekijöitä kuvaamaan nimenomaan sellaisia muutoksia, jotka olivat työntekijän mielestä tapahtuneet kuntouttavan työtoiminnan myötä. On siis perusteltua olettaa, että keskeinen tekijä myönteisten muutosten tapahtumisessa on ollut kuntouttava työtoiminta, vaikka muitakin syitä voimaantumiseen varmasti löytyy. Voidaan ajatella, että ellei asiakas olisi osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan, voimaantuminen olisi saattanut jäädä toteutumatta.

Jatkotutkimuksen aiheena voidaan hyvinkin pitää erilaisia prosesseja, jotka kuntouttavaan työtoimintaan lähtemistä edeltää tai joita kuntouttavaan työtoimintaan lähteminen edellyttää.

7. YHTEENVETO JA POHDINTA

Yksiselitteiset asiat ovat harvoin kiinnostavia tai kiehtovia, eikä kuntouttava työtoimintaan ole yksinkertainen asia. Siihen liittyy vahvasti aktivoinnin paradoksit, joita Kotiranta (2008) väitöskirjassaan avaa ja jotka ovat lähes päivittäin läsnä omassa työssäni. Tämän pro gradu -tutkielman lopuksi kokoan yhteen tutkielman keskeiset tulokset ja pohdin tutkielman tekemisen prosessia.

7.1 Yhteenveto

Esitän tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskysymyksenä millaisia myönteisiä muutoksia kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden ihmisten elämässä tapahtuu ja kuinka kuntouttava työtoiminta ja voimaantumisen liittyvät yhteen. Näkökulman valintaa ohjasi oman mielenkiintoni ja työkokemukseni lisäksi syksyllä 2011 tekemäni systemaattinen kirjallisuuskatsaus, mutta yhtä lailla siihen vaikutti sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamisprosessin kautta aiheen erityinen ajankohtaisuus.

Olisin aivan yhtä hyvin voinut ottaa tähän pro gradu -tutkielmaan kriittisemmän näkökulman kuntouttavaan työtoimintaan ja sen aiheuttamiin muutoksiin. Eri tutkimukset osoittavat, että kuntouttava työtoiminta ei pysty tukemaan kaikkia siihen osallistuvia henkilöitä. Joidenkin kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien tilanne jopa huononee, mistä seuraa kielteisiksi koettuja muutoksia ihmisten elämässä. Näen kielteisiä asioita tapahtuvan myös oman työni kautta. Uskon kuitenkin, että myönteisten muutosten kuvaamisen kautta voidaan päästä käsiksi rakentavammin ja ratkaisukeskeisemmin kuntouttavan työtoiminnan todelliseen sisältöön ja siihen miksi laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) aikanaan on asetettu.

Epäkohtien ja kielteisten muutosten esiin tuomisen kautta saataisiin varmasti nostettua esiin paljon kehittämiskohteita. Näen kuitenkin yhtä tärkeänä nostaa esiin niitä asioita mitkä toimivat ja mikä on hyvin. Sitä kautta hyviä käytäntöjä voidaan ottaa laajemmalti käyttöön ja kuntouttavaa työtoimintaa kehittää yhtä lailla. Jatkossa paneutuisin itse tarkkaan siihen *miksi* myönteiset laadulliset muutokset ovat tapahtuneet ja etsisin hyviä käytäntöjä muutoksen takaa.

Tärkeä osa tämän pro gradu -tutkielman suunnittelua oli kuntouttavaa työtoimintaa koskevan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tekeminen. Tekemässäni systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa oli mukana kaikki 10.8.2011 mennessä julkaistut pro gradu -tutkielmat, lisensoitetyöt sekä väitöskirjat, jotka koskivat kuntouttavaa työtoimintaa. Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella toimenpide, joka tukee *yksilön* elämänhallintaa. Se on *työmenetelmä*, jonka avulla asiakkaiden vaikeisiin tilanteisiin voidaan tarttua ja näiden myötä se on *yhteiskunnallisesti* tarkasteltuna tärkeä toimintamalli, jotta kansalaiset alkavat aktivoitua ja yhteiskunta tarjoaa ”edes jotakin” passiivisuuden sijaan.

Tämän pro gradu -tutkielman empiirinen aineisto muodostui 48 eri tavalla onnistuneesta kuntouttavan työtoiminnan asiakastapauksesta. Empiirisen aineistoni ohjaamana tämän pro gradu -tutkielman teoreettiseksi viitekehyykseksi nousi lopulta voimaantumisen. Voimaantumisen ilmeni näissä tapauksissa 46 erilaisen myönteisen muutoksen kautta, jota ei ole kirjattu aiemmin tuloksena mihinkään viralliseen tilastoon. Empiirinen aineistoni on kerätty onnistumisia etsien kuntouttavan työtoiminnan positiivisesta ääripäästä. On kuitenkin hyvä huomata, että näistä tapausesimerkeistä silti yli puolet kärsi päihde- tai mielenterveysongelmasta. Tapausesimerkeistä nousi esille 3 erilaista työllistymisen esteitä, joiden kanssa työskenteleminen on hidasta ja haasteellista sekä asiakkaalle että työntekijälle. Sen vuoksi kuntouttavan työtoiminnan asiakasprosessit vaikuttavat olevan pitkäkestoisia.

Sisällönanalyysin sekä määrällisen tekstianalyysin avulla asetin esiin nousseet myönteiset laadulliset muutokset viiden pääluokan alle, jotka nimesin 1) yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyviin muutoksiin, 2) päämääriin ja motivaatioon liittyviin muutoksiin, 3) kykykomuksiin ja itsetuntoon liittyviin muutoksiin, 4) mielekkääseen ja säännölliseen arkeen liittyviin muutoksiin sekä 5) emootioihin ja mielenterveyteen liittyviin muutoksiin.

Voimaantumisen on todettu toimivan sitoutumien katalyyttinä. Tämän pro gradu -tutkielman keskeinen tulos on se, että kuntouttavan työtoiminta voi toimia voimaantumisen katalyyttinä. Kuntouttava työtoiminta voi siis nopeuttaa ja edistää ihmisten voimaantumista.

7.2 Eettiset näkökulmat

Tämä pro gradu -tutkielma on toteutettu ottaen huomioon eettiset näkökulmat. Eettisistä näkökulmista Jari Eskola ja Juha Suoranta (1988) esittelevät huomioon otettavien eettisten

asioiden listan, jossa tutkimuksen eettisiksi näkökulmiksi nostetaan 1) tutkimuslupaan liittyvät kysymykset, 2) tutkimusaineiston keruuseen liittyvät ongelmat, 3) tutkimuskohteen hyväksikäyttöön liittyvien teemojen huomioon ottaminen, 4) osallistumiseen liittyvät ongelmat sekä 5) tutkimuksesta tiedottaminen. (Eskola & Suoranta 1988, 52.)

Keskeinen eettinen näkökulma tutkimuksen tekemisessä on (1) tutkimusluvan hankkiminen. Tutkielmani tekemiseen eikä empiirisen aineistoni keräämiseen tarvittu tutkimuslupaa. Keskustelimme tutkimukseen liittyvistä eettisistä näkökulmista sekä lupateknisistä asioista ohjaajani Kotirannan kanssa ennen aineiston keruutani, emmekä nähneet tarvetta tutkimusluvan hakemiseen, koska tarkoituksena oli kuulla ainoastaan työntekijöiden muistoja ja kokemuksia hyvistä asiakastapauksista, eikä missään tapauksessa käyttää minkään organisaation asiakasrekisteritietoja.

Ehdin laittaa aineistonkeruupyynnön (Liite1) jakoon Jyväskylän työvoiman palvelukeskuksen kautta 1.4.2011, mutta sieltä kautta tutkielmani tutkimusluvattomuus kyseenalaistettiin yksittäisten työntekijöiden toimesta. Tämän vuoksi varmistin tutkimusluvan tarpeellisuuden vielä Jyväskylän työ- ja elinkeinotoimiston johtaja Vuokko Marttilalta sekä Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystalouden henkilöstöpäällikkö Anssi Niemelältä, joka vastaa myös Jyväskylän kaupungin työllisyyspalveluista. Hän ei nähnyt tutkimusluvan hakemiselle perustetta. Vuokko Marttila ilmoitti sähköposti viestillä 4.4.2011:

”...tutkimuskohteena ovat koko Suomen TYP- henkilöstö, joka kertoo anonyymisti asiakkaille tapahtuneista muutoksista kuntouttavassa työtoiminnassa. Asiakkaat eivät ole tunnistettavissa eikä tässä yhteydessä kosketa asiakasrekisteritietoihin, joten tutkimuslupaa ei tältä osin tarvita.” (Marttila, 2011.)

Tutkimusaineistonkeruussa (2) otin huomioon eettiset seikat siten, että asiakkailla ja työntekijöillä oli mahdollisuus vastata kyselyyni nimettömänä sekä useammalla eri tavalla. Tarjosin mahdollisuutta vastata kyselyyni sähköpostilla, puhelinhaastattelussa tai haastattelussa kasvokkain. Halusin tällä tavalla varmistaa mahdollisimman matalan kynnyksen vastaamiselle ja poistaa näin osallistumiseen liittyviä ongelmia ja esteitä (4). Lisäksi tutkimukseen vastaaminen oli luonnollisesti täysin vapaaehtoista, joten tutkimusaineiston keruuseen tai mahdolliseen tutkittavan hyväksikäyttämiseen (3) ei näkemykseni mukaan liity eettisesti mitään arveluttavaa.

Olen pyrkinyt tiedottamaan (5) tästä pro gradu -tutkielmasta mahdollisimman avoimesti. Empiiristä aineistoani kerätessä olen jakanut samalla yhteistietojani niin työntekijöille kuin asiakkaillekin, jotta tarvittaessa minun on ollut mahdollista olla yhteydessä, jos tarvetta lisätietoon on noussut esiin.

7.3 Pohdinta

Olen tässä pro gradu -tutkielmassa ollut kiinnostunut myönteisistä laadullisista muutoksista, joita kuntouttava työtoiminnan avulla voidaan saavuttaa. Osa kuntouttavista työtoiminnan jaksoista kuitenkin keskeytyy tai ei pääse koskaan edes alkamaan, jolloin onnistumisesta ei voida puhua. Olisi kuitenkin mielestäni virheellistä sanoa, ettei kuntouttava työtoiminta olisi silloin tuottanut *tulosta*. Kuntouttavan työtoiminnan keskeytyminen on mielestäni nimenomaan tulos. Se kertoo omaa kieltään asiakkaan työkyvystä, motivaatiosta tai jostakin muusta sellaisesta työllistymisen esteestä, jonka selvittämällä seuraava kuntouttavan työtoiminnan jakso saa mahdollisuuden jatkua ja olla apuna voimaannuttamassa ihmistä. Keskeytymisien syissä saattaa olla avain seuraavan jakson onnistumiseen.

Alun perin aloin kerätä empiiristä aineistoani tietämättä tarkkaan viitekehystä, johon tulisin sen lopulta sovittamaan. Tutkimuskysymykseni olin luonnollisesti asettanut. Aineiston kerätyessä kävi ilmi, että aineistosta oli tulossa hyvin monipuolinen. Aloin epäillä, että yhtä tiettyä teemaa ja siihen sopivaa viitekehystä ei välttämättä aineistostani löydykään. Voi sanoa, että en nähnyt metsää puilta. Näin useita yksittäisiä tapauksia, muutoksia ja hyviä tarinoita, mutta en ymmärtänyt mikä niitä kaikkia yhdistävä tekijä on, enkä ehkä edes osannut etsiä sitä, ennen kuin Pertti Alasuutarin (1994) ohjeistus yhteisen nimittäjän etsimisestä sattui silmiini (Alasuutari 1994, 31). Se oli aineistoni analysoinnin ensiaskel.

Tiesin jollain alitajunnan tasolla jo hyvin varhaisesta vaiheesta saakka empiirisen aineistoni yhteisen nimittäjän olevan voimaantuminen, mutta väheksyin käsitettä pitkään. Tutkielman suunnitteluvaiheessa olin ajatellut, että voimaantuminen tai empowerment on niin kulunut käsite, että en halua sitä pro gradu -tutkielmassani käyttää. Sitä esiteltiin ja tarjottiin minulle useasti esimerkiksi pro gradu seminaareissa, joissa paikalla oli henkilöitä, joilla oli kokemusta aktivointi ja aikuissosiaalityöstä ja joilla oli tuntemusta voimaantumisenesta enemmän kuin itselläni. Aluksi en vaivautunut edes vilkaisemaan aiheesta kirjoitettua kirjallisuutta, koska tunsin käsitteen päälisin puolin ja en ollut siitä kiinnostunut. En perehty-

nyt voimaantumiseen, vaikka useaan otteeseen totesin itsekkin, että koko aineisto suorastaan huutaa voimaantumisen olevan oleellinen osa ihmisille tapahtunutta laadullista hyvää. Viimein minut taivuteltiin lukemaan Siitosen (1999) voimaantumisteoriaa hahmottelevaa väitöskirjaa ja ymmärsin, että empiirisestä aineistosta nousevat tulokset ovat sen kaltaisia, että voimaantumisteoriaa ei voi mitenkään sivuuttaa tässä yhteydessä.

Samalla ymmärsin, että tutkijana en voi täysin vapaasti valita käsitettä ja viitekehystä, johon tutkimus sijoittuu, jos aion väittää tutkimuksen olleen objektiivinen. Voimaantumisen tuli aineistoni yhteinen nimittäjä, mutta vasta puoli vuotta aineiston keräämisen jälkeen. Välissä ehdin tehdä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kuntouttavasta työtoiminnasta viitekehystä etsiessäni. Seikkaillessani erilaisten teoreettisten viitekehysten viidakossa olin eksyä omaan tarpeeseeni luoda jotain uutta ja mullistavaa, vaikka oleellinen oli silmiäni edessä koko ajan.

En myöskään alussa ymmärtänyt alussa selkeästi sitä, että voimaantumista voidaan tarkastella sekä tuloksena että teoreettisena viitekehysenä. Sitä voidaan tarkastella myös voimaantumisprosessina sekä sen tuloksena (Mahlakaarto 2010, 25). Tämä oivallus voimaantumisen monista ulottuvuuksista auttoi analysoimaan ja sijoittamaan empiiristä aineistoani tähän kokonaisuuteen sopivalla tavalla.

Kuntouttavaa työtoimintaa voisi varmasti tutkia monista eri viitekehyksistä, joista monet olisivat olleet tuoreempia ja innovatiivisempia, kuin voimaantumisen näkökulma. Olen kuitenkin varsin tyytyväinen oivallukseeni siitä, että aineistolle objektiivisena pysyminen vaatii tutkijalta kykyä tietyllä tavalla sivuuttaa omat mielipiteet, näkemykset ja kunnianhimon. Jos haluaa olla aidosti objektiivinen ja tehdä laadukasta sekä ennen kaikkea luotettavaa tutkimusta, on pystyttävä työskentelemään myös itseään vähemmän kiinnostavien käsitteiden ja teorioiden kanssa.

On selvää, että pyrkimys pysyä aineistolle objektiivisena on ohjannut tämän pro gradu -tutkielman tekemistä. Tarkasteltaessa objektiivisuuden ongelmaa laadullisessa tutkimuksessa on syytä erottaa havaintojen luotettavuus ja niiden puolueettomuus (Tuomi & Sarajärvi, 2009). En voi jättää huomiotta, että omat mielipiteeni kuntouttavasta työtoiminnasta ja sen merkityksestä ovat vahvoja työkokemukseni kautta. Olen saattanut lukea keskeisiä tutkimuksia liiaksi oman näkökulmani ja mielipiteeni kautta, etsien omaa näkemystäni tukevia tuloksia. Olen voinut tulkita empiiristä aineistoani liiaksi mielipiteideni kautta. Tie-

toisesti en ole näin tehnyt, mutta sen riskin olemassa olon olen tiedostanut. Sen vuoksi olen pyrkinyt tarkastelemaan ajatuksiani erittäin kriittisesti tehdyn tutkimuksen ja muun kirjallisuuden valossa. Alasuutari (2001) toteaa kuitenkin onnekseni, että ihminen ei voi olla koskaan vapaa sukupolvesta toiseen kasautuneesta esitiedosta, jonka varassa maailmaa hahmotetaan. Alasuutarin mukaan puhtaita edellytyksettömiä faktoja ei ole olemassakaan ja vasta kyky tarkastella omaa esitietoa kriittisesti johdattaa tutkijan johonkin uuteen. (Alasuutari 2001, 33.)

Jatkotutkimuksen kannalta on tärkeää huomata, että tekemäni systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tulosten mukaan kuntouttavasta työtoiminnasta ei ole tehty yhtään väitöskirjatutkimusta yksilön eikä työmenetelmän näkökulmasta. Lisensiaattitutkimuksiakin on valmistunut vain yksi molemmista näkökulmista. Tutkittavaa ja tiedon syventämistä kuntouttavasta työtoiminnasta siis riittää. Käsitteiden määrittelyssä riittäisi edelleen työnsarkaa. Voimaantuminen on yhä epätarkka käsite ja uusia aiheeseen liittyviä käsitteitä ilmaantuu koko ajan. Viimeisimpänä muutoksena saatoinkin havaita syrjäytymisen ehkäisyn jääneen taka-alalle työelämäosallisuuden korostamisen noustessa vahvemmin esiin.

KIRJALLISUUS

Aaltola, J. & Valli, R. (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Adams, R. (1996) Social work and empowerment. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.

Aktiivinen sosiaalipolitiikka – työryhmän muistio. (1999) Työryhmämuistioita 20. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Ala-Kauhaluoma, M. (2007) Toimeenpanon ratkaisuja ja arvioinnin haasteita. Tutkimus uusista työllistymisen tukemisen tavoista. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 76/2007.

Ala-Kauhaluoma, M., Keskitalo, E., Lindqvist, T. & Parpo, A. (2004) Työttömien aktiivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 141.

Alasuutari, P. (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, P. (2001) Johdatus yhteiskuntatutkimukseen Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, P. (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alatalo, J. & Paananen, M. (2007) Aktivointisuunnitelma tehty. Kokkolan pitkäaikaistyöttömyys ja aktivointipolitiikka rekisteritietojen valossa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL:https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18341/URN_NBN_fi_jyu-200801161060.pdf?sequence=1>

Allan, J. (2009) Doing critical social work. Teoksessa: Allan, J., Briskman, L. & Pease, B. (2009) Critical social work. Crows Nest NSW: Allen & Unwin.

Baker, C. M. (2007) Empowerment as a strategy to retain nurses. International nursing review 54 (2), 121.

Clasen, J., Kvist, J. & Van Oorschot, W. (2001) On Condition of Work: Increasing Work Requirements in Unemployment Compensation Schemes. Teoksessa: Kautto, M., Fritzell, J., Hvinden, B., Kvist, J. & Uusitalo, H. (2001) Nordic Welfare States in the European Context. London: Routledge. Taylor & Francis Group. 198–231.

Drøpping, J.A., Hvinden, B. & Vik, K. (1999) Activation Policies in the Nordic Countries. Teoksessa: Kautto, M., Heikkilä, M., Hvinden, B., Marklund, S. & Ploug, N. (1999) Nordic Social Policy. Changing Welfare States. London: Routledge. Taylor & Francis Group. 133–158.

Enjolras, B., Laville, J.L., Fraisse, L. & Trickey, H. (2001) Between Subsidiarity and Social Assistance – the French Republican Route to Activation. Teoksessa: Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) An Offer You Can't Refuse: Workfare in International Perspective. Bristol: The Policy Press. 41–70.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eliasson-Tapio, L. (2005) Sosiaalityö vantaalaisten nuorten työllistymisen tukena. Kuntouttavaa työtoimintaa järjestävien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia sosiaalityön mahdollisuuksista asiakkaiden aktivoimisesta kohti työmarkkinoita. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Ford, M.E. (1992) Motivating humans: goals, emotions, and personal agency beliefs. Newbury Park: Sage Publications Inc.

Heikkilä-Laakso, K. & Heikkilä, J. (2001) Innovatiivisuutta etsimässä. Irtiottoa keskinkertaisuudesta. Helsinki: Kauppakaari.

Heikkilä-Laakso, K. & Heikkilä, J. (1997) Innovatiivisuutta etsimässä. Irtiottoa keskinkertaisuudesta. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja B 57.

Heikkinen, E. (2003) My Job -projekti nuorten syrjäytymisen ehkäisijänä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2005) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hokkanen, L. (2009) Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa: Mäntysaari, M., Pohjola, A. & Pösö, T. (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus. 315–337.

Hvinden, B. (2008) Cultures of Activation: the Shifting Relationship Between Income Maintenance and Employment Promotion in the Nordic Context. Teoksessa: Van Oorscot, W., Opielka, M., Pfau-Effinger, B. (2008) Culture and Welfarestate. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited. 205–224.

Iivarinen, P. (2003) ”Mä uskon, että mulla on joku tarkoitus” -tutkimus työttömien nuorten elämäkulusta syrjäytymisprosessina ja kuntouttavasta työtoiminnasta osana elämäntaita. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Ilmonen, K., Kerminen, P. & Lindberg, E. (2011) Työelämäosallisuuden lisääminen on yhteinen asia. Asiantuntijaryhmän ehdotukset heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työelämäosallisuuden lisäämiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=3320152&name=DLFE-15421.pdf>](http://www.muodossa.com/URL:http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=3320152&name=DLFE-15421.pdf)

Jauhiainen, T. (2005) Kuntouttava työtoiminta poliittisessä argumentaatiossa: Retoriikan näkökulma kuntouttavan työtoiminnan lakiesityksen käsittelyyn vuonna 2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kallio, O., Meklin, P. & Tammi, J. (2008) Kuntouttavan työtoiminnan taloudelliset vaikutukset kunnille vuonna 2006. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 4/2008. Edita.

Kananoja, A. (2012) Ylisosiaalineuvos-arvonimen tiedotustilaisuus 16.2.2012, Säätytalo. Ylisosiaalineuvos Aulikki Kananojan puhe. Saatavilla [www-muodossa <URL: http://www.talentia.fi/files/1169/Aulikki_Kananojan_puhe_16_2_2012.pdf>](http://www.talentia.fi/files/1169/Aulikki_Kananojan_puhe_16_2_2012.pdf)

Kandolin, M-L. (2006) Tavallisen elämän ihme. Kuntouttava työtoiminta nuoren kokemana. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Karjalainen, V. & Saikku, P. (2008) Työvoiman palvelukeskukset: erityispalvelua vaikeasti työllistyville. Teoksessa: Arnkil, R., Karjalainen, V., Saikku, P., Spangar, T. & Pitkänen, S. (2008) Kohti työelämälähtöisiä integroivia palveluja. Työvoimatoimistojen ja työvoimatoimistojen

man palvelukeskusten arviointitutkimus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 18/2008. Edita. 177–326.

Karjalainen, J. & Karjalainen, V. (2010) Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/4aa5eb26-0e0e-4dac-928e-4597d8c7a8d9>>

Kavakka, M. & Strand, I. (2008) “Normaaliin elämänrytmiin” -kuntouttavan työtoiminnan vaikutus yksilön elämänhallintaan. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Keskitalo, E. (2008) Balancing Social Citizenship and New Paternalism. Research reports 117. Helsinki: Stakes.

Kotiranta, T. (2008) Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research 335. Saatavilla www-muodossa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18004/9789513932503.pdf?sequence=1>>

Kotiranta, T., & Virkki, T. (2011) Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (2011) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudemus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 113–134.

Koponen, E. (2008) Kuntouttava työtoiminta syrjäytymisen interventiona. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Kuopion yliopisto.

Koponen, T. & Mustonen, H. (2004) Elämä kuljettaa – eilinen vaikuttaa. Tutkimus aktiivointiehdon piirissä olevien asiakkaiden työttömyyden syistä ja heidän tulevaisuuden suunnitelmistaan. Tapaustutkimus eräästä maaseutukunnasta Itä-Suomen läänissä. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Kuronen, M. (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa: Kuronen, M., Granfelt, R., Nyqvist, L. & Petrelius, P. (toim.) (2004) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus. 277–296.

Kuusela, P. (2011) Sosiaalitieteet, sosiaalisuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa: Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (2011) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 51–71.

Laitinen, A. (2008) Joseph Raz ja hyvinvoinnin ulottuvuudet. Teoksessa: Niemi & Kotiranta (toim.) (2008) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 34–70.

Laitinen, M. (2008) Valta ja asiakaslähtöisyys asiakaskohtaamisissa. Lahtelaisten asiakkaiden kertomuksia työttömyyden ajalta. Ammatillinen lisensiaattitutkimus, sosiaalityö, kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Tampereen yliopisto.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 189/2001.

Lehto, J. (2008) Voisiko porkkanoilla pärjätä? Kriittinen katsaus aktivointihenkeen. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto.

Lindqvist, T., Oksala, I. & Pihlman, M.-R. (toim.) (2001) Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Työministeriö julkaisuja 289. Sosiaali- ja terveysministeriö oppaita 8. Helsinki: Työministeriö ja Sosiaali- ja terveysministeriö.

Luhtasela, L. (2009) Osallisuuden rakentaminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattitutkimus. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto. Saatavilla www -muodossa: <URL: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e7fa5820-ad67-4a88-9e11-1ee31427325c>>

Lødemel, I. (2001) Uneven Development – Local Authorities and Workfare in Germany. Teoksessa: Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) An Offer You Can't Refuse: Workfare in International Perspective. Bristol: The Policy Press.

Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) An Offer You Can't Refuse: Workfare in International Perspective. Bristol: The Policy Press.

Mahlakaarto, S. (2010) Subjektiksi työssä. Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehitysohjelmassa. Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research 394. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9789513939922.pdf>>

- Matinvesi, S. (2010) Prosessin ja ajoittamisen ongelmat kuntoutuksessa – ICF:n tulkintaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67117/Matinvesi%20DORIA.pdf?sequence=1>>
- Metsämuuronen, J. (2011) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä 2. Helsinki: International Methelp. 2. laitos. E-kirjan 1.painos.
- Moisio, P. & Rämö, T. (2007) Koettu yksinäisyys demografisten ja sosio-ekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa vuosina 1994 ja 2006. Yhteiskuntapolitiikka 4/2007. 392–401.
- Olesen, S.P. (2001) Discourses of Activation at Danish Employment Offices. Teoksessa: Seltzer, M., Kullberg, C., Olesen, S.P. & Rostila, I. (2001) Listening to the Welfare State. Aldershot, England: Ashgate Publishing Ltd. 103–137.
- Rauvola, L (2009) Realistinen arviointitutkimus turkulaisten työttömien nuorten aktivoinnista. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattitutkimus. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityön erikoisala. Sosiaalipolitiikan laitos. Turun yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=8356d3d1-b82c-458e-8b74-69c45fc73b80>>
- Rautakorpi, K. (2010) Arviointi osana kuntouttavan työtoiminnan voimaantumisprosessia – voidaanko ihmisen voimaantumista havainnollistaa ja arvioida? Pro gradu -tutkielma. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL:<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/23634/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201005241912.pdf?sequence=1>>
- Ritsilä, A. (2005) Työvoimapolitiittisen ohjaavan koulutuksen voimaannuttava vaikutus – teemahaastattelututkimus Etelä-Savosta. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11555/URN_NBN_fi_jyu-2005173.pdf?sequence=1>
- Räsänen, J. (2006) Voimaantumisen mahdollistaminen ja ratkaisut -yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön valtaistaminen. Järvenpää: Julkiviestintä Oy.
- Saarinen, T. (2008) Kuntouttavan työtoiminnan syntyyn liittynyt ajattelu. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Kuopion yliopisto.

Simon, B.L. (1994) *The Empowerment Tradition in American Social Work*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press.

Somero, R. (2007) *Aktivointisuunnitelmien dokumentointi. Tutkimus asiakkaan, sosiaali- viranomaisen ja työvoimatoimiston edustajan näkökulmasta. Sosiaalipolitiikan pro gradu - tutkielma*. Helsingin yliopisto.

Kaste 2012-2015, Sosiaalihuollon kansallinen kehittämissuunnitelma (Kaste) 2012–2015. (2012) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Saatavilla *www-muodossa*: <URL: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-17905.pdf>

Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väliraportti. (2010) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:19. Saatavilla *www-muodossa*: <URL:http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1082856&name=DLFE-11731.pdf>

Spies, H. & van Berkel (2001) *Workfare in the Netherlands – Young Unemployed People and the Job Seeker’s Employment Act*. Teoksessa: Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) *An Offer You Can’t Refuse: Workfare in International Perspective*. Bristol: The Policy Press. 105–132.

Telén, J. (2006) *Sosiaalityö ja työttömyys. Tutkimus sosiaalityön haasteista ja mahdollisuuksista työvoiman palvelukeskuksessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.

Tomasello, M. (2009) *Why We Cooperate*. Cambridge, Massachusetts: A Boston Review Book, The MIT Press.

Tuomela, R. & Mäkelä, P. (2011) *Sosiaalinen toiminta*. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (2011) *Sosiaalisen toiminnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 87–112.

Trickey, H. & Walker, R. (2001) *Steps to Compulsion Within British Labour Market Policies*. Teoksessa: Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) *An Offer You Can’t Refuse: Workfare in International Perspective*. Bristol: The Policy Press. 179–212.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuuliainen, T. (2003) ”Nyt meidät otetaan vakavasti” Tapaustutkimus työvalmennussäätiö Tekevän kuntouttavasta työtoiminnasta kontingenssiteoreettisesta lähestymistavasta käsin. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Työllisyyskertomus 2010. (2011) Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 14/2011. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.tem.fi/files/29499/TEM_14_2011_netti.pdf>

Ughetto, P. & Bouget, D. (2002) France: the Impossible New Social Compromise? Teoksessa: Andersen, J., Clasen, J., Van Oorschot, W. & Halvorsen, K. (2002) Europe's New State of Welfare: Unemployment, Employment Policies and Citizenship. Bristol, England: Policy Press. 91–106.

Ulfves, A-M. (2010) Kustannuslaskenta ja vaikuttavuus aikuissosiaalityön aktivointipalveluissa eräässä suomalaisessa kunnassa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/23000/URN%3aNBN%3afi%3ajyu201002281294.pdf?sequence=1>>

Uusijärvi, S. (2004) Kuntouttavan työtoiminnan mahdollisuus ammattikouluttamattomalle nuorelle. Tutkimus aktivoinnin merkityksestä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

Valpola, V (2000) Suuri sivistyssanakirja. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Voges, W., Jacobs, H. & Trickey, H. (2001) Uneven Development – Local Authorities and Workfare in Germany. Teoksessa: Lødemel, I. & Trickey, H. (2001) An Offer You Can't Refuse: Workfare in International Perspective. Bristol: The Policy Press. Sivut 71–104.

INTERNET AINEISTO

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/200701132559EH?OpenDocument>

http://www.stm.fi/vireilla/tyoryhmat/sosiaalihuollon_lainsaadanto

<http://www.valtioneuvosto.fi/tietoavaltioneuvostota/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/svihnufvud/fi.jsp>

MUUT LÄHTEET

Marttila, Vuokko: Tutkimuslupa. Vastaanottaja Anu Pihl. Lähetetty 4.4.2011. Yksityinen sähköpostiviesti.

LIITE 1

AUTTAISITKO TOVERIA MÄESSÄ?

Pro Gradu -tutkielma KUNTOUTTAVASTA TYÖTOIMINNASTA:

”Kuntouttava työtoiminta – tulokset tilastojen takaa”

Olen Anu Pihl, opintovapaalla oleva Jyväskylän työvoiman palvelukeskuksen sosiaaliohjaaja. Teen parhaillaan graduani Jyväskylän yliopistolle KUNTOUTTAVASTA TYÖTOIMINNASTA. Ohjaajanani toimii Tuija Kotiranta (ent. Linqvist). Työni valmistuu (toivottavasti) jouluksi 2011.

Pyydän apuasi, kerätessäni graduni aineistoksi **ammattilaisten muistoja sellaisista kuntouttavan työtoiminnan asiakastapauksista, joissa olet omin silmin havainnut muutoksen asiakkaan tilanteessa, mutta olet jäänyt harmittelemaan, että tuota muutosta ei voi kirjata mihinkään näkyväksi. Kaipaan niitä muutoksia asiakkaiden tilanteissa, joita kukaan muu ei muuten saisi tietää.**

Tuo muutos voi olla kuinka suuri tai pieni muutos tahansa – se voi olla vaikka se ensimmäinen merkki siitä, että ehkäpä se lumipallo on nyt lähdössä liikkeelle!

Muistosi voi olla kuinka lyhyt tai pitkä tahansa, kunhan siitä käy ilmi se muutos, joka ihmisessä tapahtui – se merkitys mikä kuntouttavalla työtoiminnalla ihmiselle oli. Voit myös laittaa minulle useammankin asiakkaan kohdalla tapahtuneita muutoksia! Mitä enempi sen parempi!

Otan vastaan mielelläni **ihan jokaisen ammattikunnan** mietteitä! Olisi erittäin arvokasta tietää miltä muutokset näyttävät erilaisten ammattilaisten silmissä ja eri näkökulmilta katsottuna. Kenties eri alojen työntekijät näkevätkin saman asiakkaan tilanteessa erityyppisiä muutoksia.

TAUSTATIEDOT:

Asiakkaasta minun olisi hyvä tietää asiakkaan **sukupuoli**, jos vain muistat sen.

Muistathan, että näitä muistoja ei tarvitse etsiä asiakasrekistereistä – riittää, kun muistat asian tapahtuneen asiakkaallesi kuntouttavan työtoiminnan myötä ja välität tiedon siitä minulle.

LISÄTIETOJA:

Voit kysyä lisätietoja ja lähettää muistosi asiakkaastasi minulle sähköpostilla osoitteeseen anu.pihl@jyu.fi

Voit myös soittaa minulle ilta-aikaan, tai laittaa tekstiviestin p. 045-8739557. Jos haluat voin myös soittaa ja haastatella sinua vaikka puhelimitse.

Jotta asia ei unohtuisi, niin laittaisitko muistosi minulle viikon kuluessa siitä, kun saat tietoosi tämän viestin!

SUURI JA LÄMMIN KIITOS JO ETUKÄTEEN!!! Keväisin terveisin Anu Pihl

LIITE 2

Mitä KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA

on saanut aikaan sinun elämässäsi?

Olen Anu Pihl ja opiskelen sosiaalityötä Jyväskylän yliopistossa.

Teen parhaillaan graduani kuntouttavasta työtoiminnasta ja
työni ohjaajana toimii Tuija Kotiranta.

Olisin hyvin kiinnostunut kuulemaan tarinasi ja ajatuksiasi
kuntouttavasta työtoiminnasta!

Olen erityisen kiinnostunut aivan pienistä hyvistä asioista,
ota kuntouttavan työtoiminnan myötä on tapahtunut elämässäsi.

Sellaisista asioista, joita ei virallisiin tietojärjestelmiin kirjata.

Voit soittaa minulle tai lähettää alla olevaan puhelinnumeroon tekstiviestin,
niin soitan sinulle päin!

LÄMMIN KIITOS!

Terveisin Anu Pihl, 045-8739557

Voit myös kirjoittaa minulle sähköpostilla osoitteeseen anu.pihl@jyu.fi

LIITE 3

YHTEISÖLLISIIN JA SOSIAALISIIN TILANTEISIIN LIITTYVÄT MUUTOKSET	PÄÄMÄÄRIIN JA MOTIVAATIOON LIITTYVÄT MUUTOKSET	KYKYUSKOMUKSIIN JA ITSETUNTOON LIITTYVÄT MUUTOKSET	MIELEKÄS JA SÄÄNNÖLLINEN ARKI	EMOOTIOIHIN JA MIELENTERVEYTEEN LIITTYVÄT MUUTOKSET
Sosiaalisia suhteita	Koulutussuunnitelmat selkiytyivät	Itsetunto vahvistui	Sisältöä elämään	Innostunut
Osallistuminen	Velkasaneeraus	Ryhdistäytyminen	Päivärytmi	Piristynyt
Osallisuus	Tulevaisuuden suunnitelmia	Katsekontakti	Saanut positiivisia kokemuksia	Jaksaminen lisääntynyt
Ehkäissyt syrjäytymistä	Halu elää huomiseen	Saanut positiivista palautetta	Oppinut uutta	Iloinen
Kuului johonkin	Koulutukseen hakeutuminen	Ottaa vastuuta	Sai asunnon	Onnellinen
Siistiytyminen ulkoisesti	Ammattitaidon ylläpito	Mallina/esimerkkinä oleminen	Tyytyväisyys elämään	Jännittäminen väheni
	Peruskoulun suorittaminen		Kokenut olevansa hyödyllinen	Eheytyvä ihminen
	Toimintarahaa säästäminen (ajokortti)		Kielen oppiminen	Reipastunut
	Asenneongelma pehmeni		Itsenäistyi	Rohkaistunut
	Työkykyä havainnoitu			
	Työllistyminen			
	Eläke			
	Päihdeongelman hallinta			
	Hoitokontakti lääkäriin			
	Päihdeongelman myöntäminen, päihdeongelman tunnistaminen			

LIITE 4. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
1 Kotiranta, T. 2008 Aktivoinnin paradoksit	Mitä sosiaalityön ydinprosessit aktivointi ja aktivoituminen ovat käsitteellisesti ja teoreettisesti ymmärrettyinä? Sisältääkö aktivointi perusteltavissa olevan oletuksen siitä, miten (ennen kaikkea aikuinen) ihminen toimii ja voi aktivoitua? Aineistona tutkimuksessa tutkijan omat kokemukset aiemmista tutkimuksistaan, tutkimus sosiaalityö-kursseista, arviointitutkimusosio Melluraide-projektin arvioinnista, AKKU-tutkimuksen tutkijan kenttätutkimusosuudet.	Teoreettista keskustelua, käsitteiden hakemista, päämetodina käsiteanalyysi	Aktivoinnin käsitteen avaaminen ja selkeyttäminen, taustojen valottaminen. Aktivointi on paradoksaalista. Aktivoinnin tausta-ajattelu ristiriitaista, jolloin ihminen jää aktivoitavaksi – kohteeksi, ei tekijäksi. Aktivointilaki on yhtä aikaa sekä hyvä että huono, oikea ja väärä (ei joko - tai asetelma). Aktivointi voi olla hyvää ja ihmisen aktivoitumista aidosti tukevaa, mutta myös huonoa. Sosiaalityöllä on aina kaksoisluonne.	Tuodaan esille tärkeinä asioina yksilöllisyys, mielekäs tekeminen ja ihmisen oma toiminta ja oma halu toimia ja aktivoitua - toisaalta aktivoimisen pakko, joka vaarantaa ihmisen yksilöllisyyden. Kääntää huomion aktivoinnin laatuun – ei ole sama miten aktivoidaan. Aktivointi olisi kaikkien oikeus – ei velvollisuus. Onko työllistettävyys (pysyminen työllistettävänä) kutyn tavoite? Vai ”rikkaampi elämä”?
2 Keskitalo, E. 2008 Balancing Social Citizenship and new paternalism	Tutkimuskohteena Suomalaisen aktivointipolitiikan kehittyminen (muutos) ja sisältö 1990-luvulta eteenpäin, analysoidaan hyvinvointivaltion muutosta. Empiirisenä tutkimuskohteena laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001): lain tavoitteet ja keinot ja näiden myötä suomalainen aktivointipolitiikka.	Aineistona STAKESin tutkimusaineisto arviointitutkimuksesta ”Työttömien aktivointi” sekä laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) Lähtökohtana hyvinvointiparadigman muutos, keskeinen käsite poliittinen oppiminen	”Uuspaternalismi” johtava periaate hyvinvoinnin uudistamisessa ja aktivoinnissa, joka opittu poliittisen oppimisen kautta kansainvälisiltä kentiltä Suomeen. Suomessa aktivointi on yhdistelmä uuspaternalismia sekä ”sosiaalista kansalaisuutta”	Paternalismin lisäksi ohjaajani Kotirannan kanssa pohdimme maternalismia.

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu-vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>3</p> <p>Lehto, J. 2008</p> <p>Voisiko porkkanoilla pärjätä? Kriittinen katsaus aktiivointihenkeen</p>	<p>Tutkimuksessa tutkitaan aktiivista sosiaalipolitiikkaa kriittisesti, tarkemmin tutkitaan lakia kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) ja sen säätämisen prosessiin liittyvää kansanedustajien käymää eduskuntakeskustelua. Syrjäytymisen sekä aktiivinen/passiivinen tarkastelun kohteena. Jäsennetään aiemman tutkimuksen sekä kirjallisuuden valossa keskeisiä käsitteitä sekä analysoidaan eduskunnassa käytyä keskustelua kuntouttavan työtoiminnan laista ja aktiivisesta sosiaalipolitiikasta yleisemmin</p>	<p>Laadullinen tutkimus, teoreettinen lähtökohta konstruktio-nismi ja relativismi</p> <p>Analyysimenetelmänä teorian ja käsitteiden ohjaama sisäl-lönanalyysi</p>	<p>Aineiston perustella aktiivisuus arvo-latautunut, normatiivinen ja jännittei-nen käsite, kansanedustajien puheessa moralistinen huoli ja pyrkimys toi-menpiteisiin, jolla saisi kohderyhmäs-tä otteen.</p>	<p>Jauhiaisen (2005) kanssa sama aineisto, mutta eri näkö-kulma.</p>
<p>4</p> <p>Jauhiainen, T. 2005</p> <p>Kuntouttava työ-toiminta poliittises-sa argumentaatio-sa. Retoriikan nä-kökulma kuntoutta-van työtoiminnan lakiesityksen käsit-telyyn vuonna 2000</p>	<p>Tutkimuksen tarkoitus kuvata kuntouttavaa työtoimintaa koskevaa poliittista argumentaatiota kuntouttavan työtoiminnan lakiesitykseen (HE184/2000) käsittelyvaiheiden kautta ja sitä miten aktiivoinnista puhutaan lainsäädännön-tasolla niiden asiakirjojen valossa jotka ovat liittyneet kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain valmisteluun ja käsittelyyn.</p>	<p>Retorinen luenta</p> <p>Sosiaalinen konstruktio-nismi</p> <p>Analyysinmenetelmänä Chaim Perlemanin argumentaatioteo-ria</p>	<p>Kansanedustajilla oli enemmän huol-lissaan kuntien taloudesta kuin työt-ömille – erityisesti nuorille kohdistu-neista velvoitteista – ”workfare – puhe”. Toisenlaista puhetta saattoi myös erottaa, jossa oltiin huolissaan syrjäytymisestä. Hyvin erilaisia keinoja perustellaan samanlaisista arvoläh-tökohdista. Argumentaatio oli as-sosiativista, Korkean työllisyyden tavoitteen nimissä ollaan hyväksy-mässä melkein mitä keinoja vain.</p>	<p>workfare ohitti welfaren – hyvinvointiyhteiskunnan muu-tos</p> <p>Työ näyttäisi poistavan sosiaa-lisia ongelmia.</p> <p>Onko hyväksyttävä aktiivointi jonka tarkoitus on toiminta työmarkkinoiden ulkopuolella, ei varsinaisen palkkatyö – täystyöllisyyden tavoite on unohdettu.</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu-vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>5</p> <p>Saarinen, T. 2008</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan syntyyn liittynyt ajattelu</p>	<p>Mikä ajattelu on ollut synnyttämässä kuntouttavan työtoiminnan suomeen?</p> <p>Mitä työttömistä, eriarvoisuudesta, talouden päämäärästä ja yhteiskunnan yhtenäisyydestä ajateltiin laman syntyä aikana 90-luvun loppupuolella? Näitä kysymyksiä tarkastellaan kuntouttavan työtoiminnan lain valmisteluasiakirjojen, aktiivinen sosiaalipolitiikka työryhmän muistion sekä työvoimapolitiittisen järjestelmän uudistamiseksi laaditun raportin valossa</p>	<p>Historiantutkimukseen nojaava menetelmä ja sen osana laadullista tekstien sisällön tutkimusta</p> <p>Teoriana arviointi työttömistä sekä malli sosiaalipolitiikan kilpailevista ideologioista – uusliberalistinen malli vs. hyvinvointivaltion eurooppalainen malli</p>	<p>Työttömät arvioitiin ongelmalliseksi tukiriippuvaiseksi, rakennetyöttömien ryhmäksi, joiden työelämävalmiudet olivat puutteelliset. ”Talouden piti olla tehokkaampaa ja työttömiä kontrolloida enemmän” – ajattelun myötä kuntouttava työtoiminta sai alkunsa. Yhteiskunnan vastuu ja yksilön aktiivisuusvelvollisuus, yhtenäinen yhteiskunta tavoitteena. Taloudellisuus, säästöt ja tuottavuus keskiössä.</p>	<p>Kuvaus kuntouttavasta työtoiminnasta, sen synnystä ja vaiheista,</p>
<p>6</p> <p>Ulfves, A-M. 2010</p> <p>Kustannuslaskenta ja vaikuttavuus aikuissosiaalityön aktivointipalveluissa eräässä suomalaisessa kunnassa</p>	<p>Tutkitaan aikuissosiaalityön kustannuksia ja kustannusvaikutukset eräässä suomalaisessa kunnassa:</p> <p>Millaisia kustannuksia syntyy? Kustannusten mittaamisen erityispiirteitä?</p> <p>Millaisia kustannusvaikutuksia työllistämismenpiteillä saavutetaan työllistymisnäkökulmasta?</p> <p>Tutkimus kuvailee ja vertailee erilaisia asiakaspolkuja, jotka tehty kahden puolistrukturoidun ryhmähaastattelun perusteella. Toisessa ryhmässä haastateltu johtavia sosiaalityöntekijöitä ja toisessa käytännön sosiaalityöntekijöitä N=5</p>	<p>Laadullinen, kuvaileva tapaus-tutkimus, jossa myös eksploraatiivisuutta</p> <p>Analyysin apuna SKV-indeksi ja elämänlaatumittarit</p>	<p>Asiakkaat tulivat kunnille halvemmiksi aktiivitoimenpiteissä kuin passiivisina työmarkkinatuen saajina.</p> <p>Kuntouttava työtoiminta kunnille edullisin aktivoiva toimenpide, kuty ja karenssi lähes samanhintaisia</p> <p>Vaikuttavuus erilaisilla työllistämistoimenpiteillä ei ollut kovin hyvä.</p>	<p>Sosiaalityön kustannuksia on mahdollista mitata, olisi tärkeää kehittää mittaria edelleen.</p> <p>Kuntouttava työtoiminta todetaan tässä tutkimuksessa kunnille edullisimpana aktiivoinnin muotona ja edullisimpana kuin asiakkaan passiiviseksi työmarkkinatuen saajaksi jättäminen, mikä on tärkeä tieto havaita.</p>

Liite 5. Työmenetelmän näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>1</p> <p>Heikkinen, E. 2003</p> <p>My Job-projekti nuorten syrjäytymisen ehkäisijänä</p>	<p>Nuorten (alle 30-vuotiaiden) syrjäytymisen ehkäiseminen My Job-projektin avulla, My Job on kunnan omiin toimintoihin kytkeytyvä kehittämishanke kuntouttavassa työtoiminnassa. Tutkimusta varten haastateltiin projektin ohjaajia (N=3) sekä projektiin osallistuneita nuoria (N=5).</p>	<p>Aineistolähtöinen realistinen arviointitutkimus</p> <p>Laadullinen tutkimus, teemahaastattelu</p>	<p>Ohjaajien motivoituneisuus/aito välittäminen on tärkeä tekijä motivoitumattomille nuorille. Arjessa kannattelemisen, molemminpuolinen luottamus voimavarana</p> <p>Projektillaisten keskinäinen tuki, yhdessä tekeminen kantava voima, projektin ”sietokyky” korkea – siedetään päihde- ja mielenterveysongelmaa</p>	<p>Jonkun on otettava huomaansa myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ja uskallettava antaa heillekin vastuuta, luottamusta, välittämistä sekä sietää päihteitä ja epäonnistumisia.</p>
<p>2</p> <p>Rauvola, L. 2009</p> <p>Realistinen arviointitutkimus turkulaisten työttömien nuorten aktiivinnista</p>	<p>Auttaako kuntouttava työtoiminta kohti työelämää? Millaisella tuella kuntouttava työtoiminta auttaa marginaaliin joutuneita nuoria eteenpäin? Miksi osa onnistuu, osa ei? Millainen panostus auttaa eteenpäin? Realistinen arviointitutkimus turkulaisten, alle 25-vuotiaiden aktiivinnista. Tutkimuksessa mukana kaikki vuonna 2005 kutyssä olleet alle 25-vuotiaat turkulaiset nuoret (N=76). Käytetty nuorten rekisteritietoja, joiden avulla luotu asiakaspolut, joita voitu vertailla laadullisesti</p>	<p>Kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuustutkimus, joka tutkii ”aktiivointi-interventiota” työmenetelmänä, ja muu- tosta asiakkaiden elämäntilanteissa.</p> <p>Aineistona asiakasrekisteritiedot, seuranta tutkimus 3kk:n välein 1,5 vuotta</p> <p>Sekä laadullista ja määrällistä aineistoa</p>	<p>Elämänhallinnallisten ongelmien määrä oli tilastollisesti merkittävä tekijä nuoren selviämässä kohti työelämää, niissä tukeminen tärkeä osa kutyä,</p> <p>Mahdollisimman pitkä aktiivointijakso hyödyttää nuorta eniten – samoin samanaikainen sitoutuminen päihde- ja mielenterveyspalveluihin Yli 70 % oli hyötynyt aktiivointi-interventiosta vaikka vain puolet nuorista oli aktivoitunut toimenpiteisiin ja vain osa heistä työhön</p>	<p>Tutkimus osoittaa, että kuntouttava työtoiminta hyödyttää jollain tavalla lähes kaikkia osallistujia, sitä kautta varmasti myös yhteiskuntaa, vaikka suoraan työllistävä vaikutus on vähäinen</p> <p>Hyvä muistutus siitä, että hiljaa hyvä tulee.</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>3</p> <p>Rautakorpi, K. 2010</p> <p>Arviointi osana kuntouttavan työtoiminnan voimaantumisprosessia – voidaan-ko ihmisen voimaantumista havainnollistaa ja arvioida</p>	<p>Tutkimuksen empiirinen tehtävä on ollut kehittää arviointimenetelmä, jonka avulla havainnoidaan asiakkaan tilannetta sekä voimaantumista. Mittari luotu vaiheittain 2009. Mittaria testannut viisi sosiaalityöntekijää ja kuusi asiakasta.</p>	<p>Käytäntötutkimus, sovelletaan realistisen tapauskohtaisen vaikuttavuuden arvioinnin periaatetta</p> <p>motivaatio- ja voimaantumisteoriat viitekehysenä</p>	<p>Kuntouttavan työtoiminnan ensisijainen tavoite on elämönhallinnan saavuttaminen ja ihmisen voimaantumisen</p> <p>Oikea-aikaisuus tärkeää -> tärkeää luoda tilannearvioon luotettava mittari.</p> <p>Mittarin testaajien mukaan mittari toimii käyttökelpoisena, hyvänä ja helppona työvälineenä</p>	<p>Kuntouttavaa työtoimintaa sekä ihmisen voimaantumista voidaan arvioida ja mitata, se vaatii pitkäjänteistä työtä käytännön työntekijöiltä - mallia voisi kokeilla suoraan gradun ohjeituksen mukaan ja raportoida.</p>
<p>4</p> <p>Somero, R. 2007</p> <p>Aktivointisuunnitelmien dokumentointi. Tutkimus asiakkaan, sosiaaliviranomaisten ja työvoimatoimiston edustajan näkökulmasta.</p>	<p>Tutkimuksessa tarkastellaan aktivointisuunnitelmissa esiintyviä toimijoita, kenen näkökulmasta aktivointisuunnitelmat on dokumentoitu, mistä ja miten asiakasta koskevista asioista kirjoitetaan, millaisiin ratkaisuihin päädytään ja miten ne toteutuvat?</p> <p>Tutkimuksen kohteena otos Helsingin työvoimanpalvelukeskuksessa laadituista aktivointisuunnitelmissa N=103 jotka on tehty 81 eri henkilölle</p>	<p>Aktivointisuunnitelmien analysointi, laadullinen tutkimus</p> <p>Temaattinen sisällön analyysi</p>	<p>Dokumentoinnissa asiakkaan oma panos jäi viranomaisten osuutta vähäisemmäksi. Suunnitelmat olivat puutteellisesti kirjattuja. Kuntouttava työtoiminta oli keskeisin toimenpidesuositus aktivointisuunnitelmissa. Kutyn avulla haluttu testata henkilön sosiaalista toimintakykyä ja työssä selviytymistä. Suunnitelmat toteutuivat jos asiakkaalla EI ollut päihde-, MT-, terveys-, TT-, asumis- tai velkaongelmaa.</p>	<p>Aktivointisuunnitelmien tekemisessä olisi kehitettävää ja parannettavaa. Sosiaaliviranomaisten ja asiakkaan rooli vähäisempi aktivointisuunnitelmissa – mitä sille voisi tehdä? Miksi asiakkaan mielipiteitä ei tuoda tarpeeksi esiin?</p> <p>Mikä puutteellisen ja viranomaisen ehdolla tehdyn suunnitelman rooli ja merkitys oikeastaan on? Korostuuko uuspaternalismi tässäkin – tietääkö ammattilaiset mikä on parasta asiakkaalle?</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>5</p> <p>Eliasson – Tapio, L. 2005</p> <p>Sosiaalityö vantaalaisten nuorten työllistymisen tukena.</p>	<p>Millaisia kokemuksia Vantaalla kutyä järjestävillä sosiaalityöntekijöillä on kutyn mahdollisuuksista ja mitä merkitystä he antoivat omalle työlleen</p> <p>4 sosiaalityöntekijän teemahaastattelua Vantaan Valokeilassa keväällä 2003</p> <p>N=4</p>	<p>Omat havainnot + teemahaastattelut</p> <p>Aineistolähtöinen tutkimus, analysoinnissa sovellettu väljästi Grounded theoryä</p>	<p>Kuty nähtiin hyvänä uudenaikaisena sosiaalityön keinona, tukee asiakkaiden sosiaalista kuntoutumista aktivoimista, valtaistamista, vastuuttamista ja kontrollointia. Kuty koettiin onnistuneeksi, jos sen päättymisen jälkeen nuoret aktivoituu hakeutumaan itsenäisesti työelämään ja heidän omavaltaisuutensa lisääntyy.</p>	<p>Kuntouttava työtoiminta on hyvä ja toimiva sosiaalityön työväline puuttua asiakkaantilanteisiin.</p>
<p>6</p> <p>Telén, J. 2006</p> <p>Sosiaalityö ja työttömyys.</p> <p>Tutkimus sosiaalityön haasteista ja mahdollisuuksista työvoiman palvelukeskuksessa</p>	<p>Kuvaus työvoiman palvelukeskuksen sosiaalityöstä, mitä sosiaalityö työvoiman palvelukeskuksessa on.</p> <p>Tutkitaan sosiaalityön haasteita ja mahdollisuuksia työllistymiseen liittyvässä kontekstissa. Sosiaalityön käytännön toiminnot, asema ja vaikuttavuus työvoiman palvelukeskuksissa?</p> <p>Miten sosiaalityö soveltuu työllistämiseen?</p> <p>Haastateltu 15 sosiaalityöntekijää työvoiman palvelukeskus Duurista, Helsingistä vuonna 2005</p>	<p>Teemahaastattelut, haastatteluaineiston analyysimenetelmänä teoriaohjaava sisällön analyysi. Sosiaalityön käytäntötutkimus</p> <p>Viitekehyksenä työllistäminen</p>	<p>Sosiaalityön rooli painottuu kokonaisvaltaiseen arviointiin asiakkuuden alussa, asema epävarma, sosiaalityön vahvuudet sosiaaliseen asiantuntijuuteen ja holistiseen asiakastyöhön liittyviä, sosiaalityön mahdollisuudet pureutua rakenteelliseen työttömyyteen koettu heikoksi, tutkimuksen mukaan sosiaalityötä tulisi kehittää kohti työllistymiseen tähtäävää toimintaa sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden lähtökohdista.</p>	<p>Kuntouttava työtoiminta on hyvä sosiaalityön työväline, joskin kehittämistä löytyy vielä.</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
7 Koponen, E. 2008 Kuntouttava työtoiminta syrjäytymisen interventiona	Kuty syrjäytymisen ja työttömyyden vastaisena interventiona – onko aktiivoinnilla ja kuntouttavalla työtoiminnalla mahdollista vaikuttaa syrjäytymiskehitykseen kirjallisuuden valossa.	Kirjallisuuskatsaus + tutkijan oma kokemus	Kuty on ajatuksena oikean suuntainen, mutta sen käytännön toteutus vaatii tarkempaa arviointia. Kutyyn ohjatuilla työn puute ei yleensä aiheuta ongelmia, ohjauksen merkitys suuri.	
8 Tuuliainen, T. 2003 ”Nyt meidät otetaan vakavasti” Tapaustutkimus työvalmennussäätiö Tekevä kuntouttavasta työtoiminnasta kontingenssiteoreettisesta lähestymistavasta käsin	Tarkastellaan työvalmennussäätiö Tekevä järjestämää kutyä toimintaympäristön kokemana. Tekevä säätiön organisaatio ja toimintaympäristö Haastateltu henkilöitä, jotka ovat tiiviisti tekemisissä Tekevä kutyn kanssa N=15 Ei asiakkaita.	Tapaustutkimus, teemahaastattelu Kontingenssiteorian ja aktivointipolitiikan viitekehyksessä	Tekevä kutyyn suhtauduttiin positiivisesti, Tekevä kuty lisännyt yhteistyötä toimijoiden välille. Muutoksia toivottiin asiakkaiden ohjautumisen suhteen – asiakasvalikointi oli yhteistyökumppaneiden mukaan ohjaamassa liikaa, kaikki ei kelpaa Tekevä kutyyn ja Tekevä mielestä valikointi oli välttämätöntä toiminnan mielekkyyden kannalta.	Tekevä ei vastaa kaikkeen tarpeeseen, mitä kuntouttavaan työtoimintaan ohjatuilla on – vaihtoehtoja valmiiden palvelupakettien lisäksi olisi hyvä kehittää.

Liite 6. Yksilön näkökulmasta kuntouttavaa työtoimintaa tarkastelevat opinnäytteet

Opinnäytteen tekijä ja julkaisuvuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>1</p> <p>Luhtasela, L. 2009</p> <p>Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa</p>	<p>Miten osallisuus rakentuu asiakkaan kokemana?</p> <p>Tutkitaan helsinkiläisten työpajoilla kuntouttavassa työtoiminnassa olevien asiakkaiden kokemuksia heidän osallisuudestaan.</p> <p>Haastateltu 14 vähintään 3kk kutyssä ollutta.</p>	<p>Haastattelututkimus N=14, teemahaastattelu, laadullinen tutkimus, asiakastutkimus</p> <p>Aineiston analyysimenetelmänä sisällön analyysi</p>	<p>Osallisuuteen liittyvät käsitteet: tieto, valta, oikeudenmukaisuus, ihmisarvoinen kohtelu, autonomia</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan merkitys asiakkaille = osallisuuden ja hyvinvoinnin lisääntyminen</p>	<p>Kuntouttava työtoiminta kuntouttaa sosiaalisesti, mutta ei vaikuta suoraan työllistävän avoimille työmarkkinoille</p>
<p>2</p> <p>Iivarinen, P. 2003</p> <p>”Mä uskon, että mulla on joku tarkoitus” – tutkimus työttömien nuorten elämäkulusta syrjäytymisprosessina ja kuntouttavasta työtoiminnasta osana elämäntähtäilyä</p>	<p>Tutkimus selvittää kuntouttavan työtoiminnan lain piiriin kuuluvien alle 25-vuotiaiden syrjäytymistä elämäkulun näkökulmasta. Tutkitaan myös heidän elämäntähtäilyä keinojaan. Kuntouttavan työtoiminnan merkitys nuorten elämässä. Tutkimuksessa syrjäytyminen on prosessi. 10 haastateltavaa osallistuneet kuntouttavaan työtoimintaan vuosina 2001-2003</p>	<p>Laadullinen tutkimus, teemahaastattelu, jossa elämäntähtäily metodologinen ja meta-käsite</p> <p>Aineistoa analysoitiin teorian ja empirian pohjalta muodostetun teemoittelun kautta</p> <p>Keskiossa nuorten kokemukset ja käsitykset</p> <p>Lähtökohta yhteiskunta, joka ylläpitää käsitystä kuty-lain piiriin kuuluvien nuorten yhteiskunnasta syrjäytymisestä ja heidän elämäntähtäilyä puutteistaan.</p>	<p>9/10 haastatelluista ei pitänyt itseään syrjäytyneenä. Nuorten vahvat sosiaaliset verkostot ja yhteenkuulumisen tunne tärkeää. 8/10 mielestä kutyllä merkitystä joko oma-aloitteisuuteen, sosiaaliseen kanssakäymiseen, itseluottamukseen, rohkeuteen, elämään tyytyväisyyteen tai arjen sujumiseen.</p> <p>Keskeiset syrjäytymistä laukaavat tekijät MT, päihde, fyysiset sairaudet – yhteisvaikutukset</p>	<p>Tutkimukseen osallistuneet eivät koe olevansa syrjäytyneitä ilman työtä.</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan merkitys elämäntähtäilyä huomattava.</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>3</p> <p>Kandolin, M-L. 2006</p> <p>Tavallisen elämän ihme. Kuntouttava työtoiminta nuoren kokemana</p>	<p>Tutkimus selvittää forssalaisten 18-29-vuotiaiden pitkäaikaistyöttömien nuorten kokemuksia kutyssä ja sen vaikutuksista elämäntapaan, työllistymiseen ja koulutukseen hakeutumiseen . Kahdeksan haastateltavaa olleet kutyssä 3-24 vuotta</p>	<p>Laadullinen tutkimus, aineistona teema-haastattelut ja aktivointisuunnitelmat</p> <p>Viitekehysnä voimaantumisen ja elämäntapaan sekä selviytyminen ja syrjäytyminen osana elämäntapaa.</p> <p>Analyysiä taulukkomuotoisilla työkaluilla, joiden avulla esiin nostettiin keskeisiä teemoja</p>	<p>Kutyn vaikutukset elämäntapaan myönteisiä: säännöllinen päivärytmi ja lisääntynyt sosiaalinen kanssakäyminen, päihteen käytön väheneminen. Työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei muuttunut oleellisesti.</p> <p>Vaikutukset elämäntapaan ja voimaantumiseen ilmeisiä. Voimaantumiseen vaikuttivat työpaikan ilmapiiri, vastuulliset työt, kannustava tuki</p>	<p>Kuntouttava työtoiminta kuntouttaa sosiaalisesti sekä on merkittävä tekijä elämäntapainnassa.</p>
<p>4</p> <p>Koponen, T. & Mustonen, H. 2004</p> <p>Elämä kuljettaa – eilinen vaikuttaa</p> <p>tutkimus aktivointiehdon piirissä olevien asiakkaiden työttömyyden syistä ja heidän tulevaisuuden suunnitelmistaan.</p>	<p>Tutkitaan miksi työttömyys on jatkunut asiakkailta niin pitkään, että joutuu aktivointiehdon piiriin. Miksi toiset lähtevät vapaaehtoisesti kutyyn ja toiset eivät? Ovatko kohderyhmän asiakkaat haluttomia, kyvyttömiä vai onko vallitseva työmarkkinatilanne työttömyyden syy?</p> <p>Vaihe I – yhteensä 75 yli 25-vuotiasta aktivointiehdon piirissä 1.9.2001-31.1.2002 ollutta työtöntä.</p> <p>Vaihe II – koko joukosta valikoitui 10 miestä ja 10 naista, jotka olleet pisimpään työttöminä, heistä 11 haastateltiin</p>	<p>Sekä laadullista että määrällistä aineistoa: asiakasrekisteritiedot sekä asiakkaiden teemahaastattelut</p> <p>Haastattelut elämäntapainnäkökulmasta</p>	<p>Lapsuudenaikaiset tapahtumat ja kokemukset merkittävä asema työttömyyden elämässä,</p> <p>moniongelmaisuus, irrottautuminen työttömyyden kehästä vaikeaa, ongelmallista myös se, että työmarkkinat eivät pysy työllistämään.</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan merkitystä työttömyyden työllistymisedellytysten parantajana ei voitu osoittaa tällä tutkimuksella. Työttömyyden syinä tiedolliset ja taidolliset puutteet, asenteet, terveydelliset, sosiaaliset esteet</p>	<p>Työllistymisen esteiden määrittelyä</p> <p>Kuntouttava työtoiminta ei työllistä suoraan avoimille työmarkkinoille.</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisu vuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>5</p> <p>Kavakka, M. & Strand, I. 2008</p> <p>”Normaaliin elämänrytmiin” – kuntouttavan työtoiminnan vaikutus yksilön elämäntilanteeseen</p>	<p>Kutyn vaikutus yksilön elämäntilanteeseen, asiakkaille asetetut tavoitteet ja ne tekijät, jotka ovat kutyn onnistumisen / epäonnistumisen takana.</p> <p>Kuvaus kutyn etenemisestä käytännössä Sodankylässä/Seita-säätiössä. Esille myös eri toimijoiden välinen yhteistyö ja sen merkitys.</p> <p>Viisi asiakashaastattelua, viisi asiantuntijahaastattelua Sodankylässä ja Rovaniemellä maaliskuussa 2008</p>	<p>Teemahaastattelu</p> <p>Jari Lindhin vaikuttavuuden arvioinnin tasoja kuvaava teoria- puitetaso (yhteistyö), tilannesidonnainen taso (toimintamalli/työotteet), yksilötaso (objektiiviset ja subjektiiviset vaikutukset).</p> <p>Analyysimenetelminä teemoittelua, tulkinnallinen kuvailu</p>	<p>Yksilötasolla kuty voi parantaa elämäntilanteen edellytyksiä, kaikki haastatellut kokeneet elämäntilanteen tunteen lisääntyneen kuty jakson aikana, yleisimmin elämäntilanteen normalisoituminen, päihteiden käytön väheneminen sekä elämäntilanteen selkiytyminen, myös terveyden ja mielialaan.</p>	<p>Kuntouttava työtoiminta kuntouttaa sosiaalisesti</p>
<p>6</p> <p>Alatalo, J. & Paananen, M. 2007</p> <p>Aktivointisuunnitelma tehty. Kokkolan pitkäaikais-työttömyys ja aktivointipolitiikka rekisteritietojen valossa</p>	<p>Tutkimuksen tavoite saada tietoa asiakasrekisterien valossa kokkolalaisista 25-vuotta täyttäneistä pitkäaikaistyöttömistä henkilöistä, joille tehty aktivointisuunnitelma 1.9.2001-6.2.2007 sekä kehittää rekisteritietojen käyttöä ja hyödyntämistä. Yhteensä 366 asiakasta.</p>	<p>Poikittaistutkimus, jossa aineistona työnhakijarekisterit ja toimeentulotukirekisterit</p> <p>Aineisto analysoitu tilastollisin menetelmin SPSS – ohjelmalla</p>	<p>Joukossa esiintyy erityisen vaikeasti työllistettävien ryhmä, joille kasautunut työllistymisen esteitä kuten velkaongelmat tai työkokemuksen puute.</p> <p>Kirjaamiskäytäntöjä yhtenäistämällä rekisteritietoja voidaan hyödyntää paremmin</p>	<p>Miten rekisteritietoja voidaan käyttää paremmin hyödyksi?</p>

Opinnäytteen tekijä ja julkaisuvuosi	Tutkimusongelma tai -tehtävä ja tutkimuksen kohde	Asetelma/metodit	Keskeiset tulokset	Huomioitavaa, pohdittavaa
<p>7</p> <p>Uusijärvi, S.</p> <p>2004</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan mahdollisuus ammattikouluttamattomalle nuorelle: tutkimus aktiivisuuden merkityksestä</p>	<p>Tutkitaan mitä nuorelle merkitsee ammattikouluttamattomuus ja työttömyys sekä sitä miten nuori kokee aktivointisuunnitelmaan osallistumisen ja kuntouttavan työtoiminnan.</p> <p>Haastateltu viittä 19-23-vuotiasta kutyyn osallistunutta nuorta Pohjois-Pohjanmaalta</p>	<p>Laadullinen tutkimus, joka tarkastelee tutkimuskysymystään yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Tarkastelee kvalifikaatiomallin avulla nuorten kvalifikaatioita työ- ja koulutusmarkkinoilla. Puoli-strukturoitu teemahaastattelu viidelle nuorelle.</p>	<p>Nuoret kokevat ammattikouluttamattomuutensa ongelmallisena, koska se heikentää työnsaantia. Aktivointisuunnitelmasta nuoret eivät kokeneet olevan hyötyä. Kuntouttavan työtoiminnan osalta merkityksenannot vaihtelivat – osa koki selkeyttävänä ja elämänhallintaa parantavana, osalle jakso jäi merkityksettömäksi. Tutkittavat jaettu etenijöihin ja paikallaan polkijoihin ja näille ryhmille haettu profilia.</p>	<p>Analysoinnissa käytetty malli työttömyyden kokemisessa (s.68) voisi olla kokeilemisen arvoinen työväline työskentelyssä kokonaisvaltaisesti ihmisten kanssa. Siinä läpikäydään tilannetekijät, tunntila, elämänhallinta sekä ympäristö.</p> <p>Miksi nuoret kokevat aktivointisuunnitelman merkityksettömänä ja mitä sille voi tehdä?</p>